

Majolis un-Nafois (II- qism)

Alisher Navoiy

YETTINCHI MAJLIS

Salotini izom va avlodi vojub ul-ehtiromlari zikridakim, ba'zi yaxshi mahallarda xub bayt o'qubturlarkim, filhaqiqat o'zlari aytqondek xubdur va ba'zi nazm latoyifiga mashg'ul bo'lubturlarkim, ul dag'i matlub va marg'ubdur

Muluk shajarlarining bo'stoni va salotin gavharlarining ummoni, xoqoni jahongiri sohibqiron, ya'ni:

Temur Ko'ragon⁽¹⁾ — agarchi nazm aytmoqqa iltifot qilmaydurlar, ammo nazm va nasrni andoq xub mahal va mavqe'da o'qubdurlarkim, aningdek bir bayt o'qug'oni ming yaxshi bayt aytqoncha bor. Tabarruk haysiyatidinkim, ul hazratning muborak ismi bu muxtasarda bo'lg'ay va ul latoyifdin biri bila ixtisor qushilur. Mundoq naql qilurlarkim, chun Tabrizda Mironshoh Mirzo⁽²⁾ chog'irg'a ko'p ishtig'ol ko'rguzdi. Dimog'i va mizoji e'tidol tariqidin inhirof topib, andin nomuloyim amr ko'p surat tuta boshladi. Samarqandda ul hazrat arzig'a bu nav' yetkurdilarkim, uch nadimi borkim, mufrif chog'ir ichmakka bois alardurlar. Hukm bo'ldikim, tavochi miod bila chopib borib uchalasining boshin keltursun. Alardin biri Xoja Abdulqodir erdi va yana biri Mavlono Muhammad Koxin erdi va yana biri Ustod Qutb Noyi erdi. Tavochi bo-rib ikkisini yasoqqa yetqurdi. Ammo Xoja Abdulqodir qochib qalandar bo'lub, o'zin devonaliqqa solib mulkdinmulkka mutavori yurur erdi, to ulkim, ul hazrat yana Iroq yurushi qildi. Ul mamolikda Xojaning ul holi ba'zig'a ma'lum bo'lub, yuqori arz qildilar. Hukm bo'ldikim, tutub keltursunlar. Ul hazrat taxtda erdilarkim, Xojai faqirni devonaliqqa qo'ymay, sudrab taxt ilayiga kelturdilar. Andin burunkim, siyosat hukm bo'lg'ay, chun Xojaning kamolotidin biri qur'on hifzi va qiroat ilmi erdi, filhol biyik un bila qur'on o'qumoq bunyod qildikim, ul hazratning g'azabi lutfqa mubaddal bo'lub, fazl va kamol ahli sori boqib, bu misra'ni ba vaqt o'qudikim:

Abdol zi biym chang bar mushaf zad⁽³⁾.

Andin so'ngra Xojag'a iltifot va tarbiyatlar qilib, o'z oliy majlisida nadim va mulozim qildi. Idrok va fahm ahli bilurkim, yillar balki qarlarda mundoq latif so'z voqe' bo'lmas. To olam ahli bilg'aylarkim, Sulton sohibqirong'akim, majolisda paydar-pay xub abyot va yaxshi so'zlar darmahal voqe' bo'lur dag'i. mavrusiydurkim, nisbatin ul jaddi buzurgvorg'a tuzaturkim, ul birining makoni ravzai jinon va bu biri jahon mulkida jovidon bo'lsun!.

Xoqoni Said Shohrux Mirzo⁽⁴⁾ kim, avlodi vaamjod orasida sohibqiron otasining qoyim maqomi bo'ldi. Ham nazmg'a mashg'ulluq qilmas erdi, ammo xub bayt va yaxshi so'zlar

ko‘p ul hazratdin ham voqe‘ bo‘lur erdi. Muni ham bir naql bila ixtisor qililur. Bu faqiri haqir Bobur Sulton muborak tilidin mundoq eshittimkim bir majlisda akobir sari bo-qib Shohrux Mirzodin naql qildilarkim, ustod Qivomiddin me‘morg‘a bir imorat jihatidin e‘tiroz qilib bir yil mulozamatdin mahrum ekondur. Yil boshida taqvim istixroj qilib bu vasila bila shoyad Mirzoning muborak dindorin ko‘ra olg‘aymen deb eshikka kelib, sudurni vosita qilib, oni sudur ko‘rguzub taqvimin arz qilibturlar, Mirzo tabassum qilib bu baytni o‘qubdurlarkim:

Tu kori zaminro naku soxti

Ki, bo osmon niz pardoxti⁽⁵⁾.

Aningdek otadin mundoq o‘g‘ul hech ajab emas.

Abobakr Mirzo — nabira bo‘lur. Bahodirlug‘i va qilichi zarbi Chig‘atoi ulusida mashhurdir. Chun tab‘ida nazm choshnisi bor ermish. Hamul bahodirlug‘i tavrida bu tuyuq andin mashhurdurkim:

Er kerak o‘rtansa yonsa yolina,

Yora yeb yotsa otining yolina.

It o‘lumi birla o‘lsa yaxshiroq,

Er otonib dushmanig‘a yolina.

Agarchi ba‘zi alfozi turkonarohdur, ammo tajnisini yaxshi topibdur.

Sulton Iskandar Sheroziy ham nabiradur. Saltanat tajammulini, derlarkim salotindin ozi oncha qilmish bo‘lg‘ay. Yetti yo sakkiz yilliq saltanatida go‘yoki uch ganj topibdur. Mavlono Haydar turkigo‘y, aning modihi ekandur. Bu aning masnavisidindurkim:

Himmat elidur yadi bayzo degan,

Er nafasidur dami Iso degan.

va Sulton Iskandarni derlarkim, tab‘i nazm erdi. Va bu tuyuqni andin naql qilurlarkim:

To‘lun oyg‘a nisbat ettim yorumi,

Ul xijolatdin kam o‘ldi yorumi.

Tori mo‘yungning zakotin men beray,

Yo Misrki, yo Halabni yo Rumi.

Burung‘i tuyuqdin bu turkonaroqdur.

Xalil Sulton⁽⁶⁾ — hazrat sulton us-salotinning voqeasidin soʻngra Samarqand taxtida saltanat qildi. Zurafo va shuaro majlisida jamʼ boʻlurlar erdi. Mashhurdurkim, oʻzi sheʼr aytur erdi. Andoqkim, devoni taʼrifida Xoja Ismatulloh qasida aytibdur, ammo tilab topilmadi, ushbu matlaidin oʻzgakim:

Ey turki pari paykarimiz, tarki jafo qil,

Komi dilimiz, laʼli ravonbaxsh ravo qil.

Ulugʻbek Mirzo⁽⁷⁾ — donishmand podshoh erdi. Kamolati bagʻoyat koʻp erdi. Yetti qiroat bila qurʼoni majid yodida erdi. Hayʼat va riyozini xoʻb bilur erdi. Andoqkim, zij bitidi va rasad bogʻladi va holo aning ziji oroda shoyeʼdur. Bovujudi bu kamolot gohi nazmgʻa mayl qilur. Bu matlaʼ aningdurkim:

Harchand mulki husn ba zeri nigini tust,

Shoʻxi makunki, chashmi badon dar kamini tust⁽⁸⁾.

Boysungʻur Mirzo⁽⁹⁾ — xushtabʼ va saxiy va ayyosh va hunarparvar podshoh erdi. Xattot va naqqosh va sozanda va goʻyandadin muncha benazir kishikim, aning tarbiyatidin orogʻa kirdi, maʼlum emaskim, hech podshoh zamonida paydo boʻlmish boʻlgʻay. Ulcha imkoni bor, olamni xushluq bila oʻtkardi. Derlarkim, bu matlaʼ aningdurkim:

Nadidam on du rux, aknun du moh ast,

Vale mehrash base bar joni mo hast⁽¹⁰⁾.

Taxallusi budurkim:

Gʻulomi roʻi u shud Boysungʻur

Gʻulomi xubroʻyon podshoh ast⁽¹¹⁾.

Bobur Mirzo — darveshvash va foniy sifat va karim ulaxloq kishi erdi. Himmati olida oltunning dagʻi kumushning tosh va tufrogʻcha xisobi yoʻq erdi. Tasavvuf risolalaridin «Lamaʼot»⁽¹²⁾ bila «Gulshani roz»⁽¹³⁾gʻa koʻp mashʼuf erdi. Tabʼi dagʻi nazmgʻa muloyim erdi. Bu ruboiy aningdurkim:

Chun bodavu jomro baham payvasti,

Medon ba yaqinki, rindi bolo dasti,

Jomast shariatu, haqiqat boda

Chun jom shikasti, ba yaqin badmasti⁽¹⁴⁾.

Agarchi turkcha nazmlar ham aytur erdikim, barchag'a qabul erdi. Ammo u bayt ham aningdurkim:

Necha yuzung ko'rub hayron o'layin,

Ilohi, men sanga qurbon o'layin.

Abdulatif Mirzo⁽¹⁵⁾ — savdoyi mizoj va vasvasiy tab' va devonasor kishi erdi. Mundin o'zga dag'i g'arib badfe'lliqlari bor erdikim, zikridin behijobliq lozim kelur. O'tar dunyo maslahati uchun donishmand va podshoh otasin o'lturdi. Har oyinakim, saltanat Shiruyag'a vafo qilg'oncha anga qildi. Ammo tab'i nazm erdi va she'rni obodon aytur erdi. Bu matla' aningdurkim:

Bar dilu jon sad balo az yak nazar ovard chashm,

Chun biguyam shukri in, yo rab, nabinad dard chashm⁽¹⁶⁾.

Jahonshoh Mirzo⁽¹⁷⁾ — dag'i she'r aytur erdi. Bu maqta' aningdurkim:

Az lutfi do'st yoft haqiqi murod dil,

Be jiddu jahdi toatu be minnati amal⁽¹⁸⁾.

Ya'qub Mirzo⁽¹⁹⁾ — turkman salotinida aningdek pisandida zotlig' va hamida sifotlig' yigit oz bo'lg'ay. Darveshsifat va foniyyash erdi. Bu ruboiy aningdurkim:

Olamki, dar u sabot kam mebinam,

Dar har tarabash hazor g'am mebinam,

Chun ko'hna rabotestki, az har tarafash

Rohe ba biyoboni adam mebinam⁽²⁰⁾.

Sayid Ahmad Mirzo⁽²¹⁾ — salim tab' va pok zehn kishi erdi. Xili mashhur nazmlari bor. Ham g'azal, ham masnaviy, ham turkiy, ham forsiy g'azal tavrida devoni bor. Va masnaviy tavrida «Latofatnoma» aningdur. Bu turkcha matlai yaxshi vaqe' bo'lubturkim:

Sayd etti firoqing meni murg'i sahariydek,

Qil odamiyliq, qilma nihon yuzni paridek.

Bu forsiy matla' ham aningdurkim:

Maham gar pesh az in pinhon bimonad,

Ajab, gar bedilonro jon bimonad⁽²²⁾.

Sulton Ahmad Mirzo — darveshvash, yaxshi axloqlik, pisandida atvorliq, odamisheva kishidur. Ota jonibidin xushtab'liq anga mavrusiydur. Yillar Xuroson taxtida hukumat qildikim, hech kishi andin shikoyat qilmadi va ta'n etmadi. Va Sulton sohibqirong'a ota mayobasidadur va ikki devon ixtiyori va mulku mol mushorun ilayhi va sipohi va cherik mu'tamaddun alayhi uldur va gohi nazm ham aytur. Bu bayt aningdurkim:

Sen kiby sho 'xi sitamgar dunyida paydo qani,

Sehr bobida ko 'zungdek kofiri yag 'mo qani?

Boyqaro Mirzo — bovujudi ulkim, Sulton Sohibqironning tug'qon og'asi erdi. Yillar Balx (qubbat ul-islomiy)da saltanat qildi. Va lekin shikasta nafsliq va kichik ko'ngulluk, tavozi' va ta'zimliq kishi erdi va haqshunoslig'i a'lo martabada erdi. Tab'i dag'i nazm hul'yasidin muarro emas erdi. Bu matla' aningdurkim:

Zihi tajallii husni tu dar jahon paydo,

Va z-in tajallii u gashta joni mo shaydo⁽²³⁾.

Kichik Mirzo⁽²⁴⁾ — xub tab'liq, tez idrokliq, sho'x zehnlilik, qaviy hofizaliq yigit erdi. Oz fursatda yaxshi tolibi ilm bo'ldi va ko'proq ulum va funundin o'z mutolaasi bilan vuquf hosil qildi. She'r va muammoni xub anglar erdi, balki ko'ngli tilasa ayta ham olur erdi. Bovujudi bu fazoyil darveshliqlarga moyil bo'lub, Makka ziyorati sharafig'a musharraf bo'ldi. Ammo bag'oyat mustag'ni kishi erdi. Bo'la olurkim, faqir istig'nosi erkan bo'lg'ay. Bu ruboiy aningdurkim:

Umre basaloh mesutudam xudro,

Dar shevai zuhd menamudam xudro.

Chun ishq omad kadam zuhdu chi saloh,

Alminnatulillah, ozmudam xudro⁽²⁵⁾.

Ba'zi derlarkim, bu ruboiy hazrat Maxdumiy Nuran bila tavorud⁽²⁶⁾ voqe' bo'lubtur. Andoq dag'i bo'lsa ulug' davlat turur.

Sulton Badiuzzamon Mirzo⁽²⁷⁾ — husni surat va husni siyrat bila orosta va jamoli zohiriy va kamoli botiniy bila piyrosta yigitdur. Razm atvoridin otar-tutarda dilpisand va bazm asbobidin ichmak va bag'ishlamoqda bemonand. Tab'i ham nazm uslubida muloyimdur. Bu matla' aningdurkim:

Mahi man, be guli ro 'yat dilam xum gashta chun lola,

Jigar ham az g'ami hajrat shuda pargola-pargola⁽²⁸⁾.

Bu turkiy matla' dag'i tarkibda xub va holatda marg'ub voqe' bo'lubturkim:

*Ey sabo, gar so'rsa holim shammai ul sarvinoz,
Evrulub boshig'a men sargashtadin yetkur niyoz.*

Shoh G'arib Mirzo⁽²⁹⁾ — sho'x tab'lig' va mutasarrif zehnlilik va nozuk taxayyulluq va daqiq taaqqulluq yigitdur. Nazm va nasrda naziri ma'dum va mutaxanyila va hofizada adili noma'lum. Ov va qush xotirig'a marg'ub va qurro va o'qush ko'ngliga mahbub. Bu matla' aningdurkim:

*Qaysi bir gulchehra ul gulbargi xandonimcha bor,
Qaysi bir shamshod qad sarvi xiromonimcha bor?*

Bu matla' ham yaxshi voqe' bo'lubturkim:

*Tarki mehr aylab agarchi bo'ldi jonon o'zgacha,
To tirikman, qilmag'umdur ahdi paymon o'zgacha.*

Bu matlai xos xayol va g'arib ado topibdurkim:

*Porso yoring'a may ichmak shior o'lmish yana,
Baski tortarman sabu, egnim figor o'lmish yana.*

Bu forsiy matlai ham bag'oyat oshiqona tushubturkim:

*Bozam baloi jon g'ami on mohpora shud,
Ey voy, on marizki dardash du bora shud.*

Bu matlai ham bag'oyat oshiqona va muxlisona va muassirona voqe' bo'lubturkim:

*Do'ston, har gah guzar so'i mazori man kuned,
Joi takbiram duoi joni yori man kuned*⁽³⁰⁾.

Devon ham jam' qilibdur. Yaxshi matla'lari bu muxtasarg'a sig'mas, magar yana bir kitob bitilgay.

Faridun Husayn Mirzo⁽³¹⁾ — Faridun hasabliq va Husayn nasabliq. Zoti ta'zim va viqorliq va xulqi adab va hurmat shiorliq, yoy kuchida yagona va o'q otarda zamona ahliga nishona. Toat va taqviyg'a moyil. Zikr va tilovatqa mashg'ul yigitdur. Xub tab'i va muloyim zehni bor. Bu matla' aningdurkim:

*Garchi dar ko'i tu pomoli jafo gardidam,
Ba xudo gar sari mo'e zi vafo gardidam*⁽³²⁾.

Bu turkcha matla' ham aningdurkim:

Ey sabo, yetkur manga sarvi ravonimdin xabar,

Rahm etib bergil manga oromi jonimdin xabar.

Muhammad Husayn Mirzo⁽³³⁾ — xaloyiq ani adolat va shijoat va saltanat oyinida ko'p ta'rif qilurlar, ammo ulcha zohir bo'ldi — bag'oyat sarkashlik va begonavashlik go'yo zotida bor. Har taqdir bila derlarkim, bu matla' aningdurkim va yaxshi tushubtur:

Oludai gardi zi pai saydki, gashti,

G'arqi araqe bar dili garmki, guzashti⁽³⁴⁾.

Boysung'ir Mirzo⁽³⁵⁾ — tab'i diqqatliq va zehni javdatliq. Saltanat taxtida faqrpeshalik va makrumat bisotida fanoandeshalik yigitdur. Fazoyil va hunarlarga rog'ib va fazl ahli taqviyatig'a murtakib. Nazm oyini dag'i anga maqbul va gohi ul fikrga tab'i mashg'ul. Bu matla' aningdurkim:

Kosh dar ishq'i buton devonaye boshad kase,

Tarki olam karda dar vayronaye boshad kase⁽³⁶⁾.

Sulton Mas'ud Mirzo⁽³⁷⁾ — ravshan zehnlik va mustahsan tab'liq va pokiza hisol va mahmud faol yigitdur. Vafo va diljo'yluq aning shiori, saxo va darveshxo'yluq aning atvori. Mulk ravnaq va intizomida axtari mas'ud. Nazm zeb va ziynat itmomida abnoi jinsqa maqsud. Bu turkcha matla' aningdurkim:

Yor borib jong'a qo'ydi dog'i furqat, ey rafiq,

Ko'ngluma kor etmasunmu dardi g'urbat, ey rafiq?

Sulton Ali Mirzo⁽³⁸⁾ — holo Samarqand mulkida saltanat taxtida mutamakkindur. Derlarki, tab'i nazmg'a moyildur. Bu matla'ni andin naql qilurlarkim:

Vaslida mag'rur bo'ldung hajrida zor, ey ko'ngul,

Ne aning birla, ne onsiz, toqating bor, ey ko'ngul.

Yettinchi majlisniig tuganchisi

Bu oliyjoh podshohlar va anjumsipoh falak dastgohlardin avvalg'i Jamshid⁽³⁹⁾ va Faridun⁽⁴⁰⁾ monand ota bila farzandg'a so'ngg'i avlod va axfod va amjodqa falak Jamshid bila Faridung'a ichirgandek, ayog'i ichurdi va vujud bazmgohidin surdi va adam faromushxonasig'a kiyurdikim, dunyoda haq taolo alarni shohi taxtgir qilg'ondek oxiratda ham muqarrabi dargoh va arshi sarir qilg'ay. Va alarning mulku taxt va saltanatini va toju sipoh va hashamatini alarg'a vorisi barhaq va mulkka horisi mutlaq,

ya'nn Sulton Sohibqironig'a musallam tutg'ay va ruhlarining sham'in ham o'z o'chog'lari shu'lasini bila yorutg'ay va soyir shohzodalar dag'i bu davlatdin bahramand va shoh inoyatidin sarbaland bo'lg'aylar.

To Temuru Shohrux degan bo'lg'ay ot

Andin so'nggi shahlar bori farxunda sifot.

Ey davlatu iqbolg'a orostai zot,

Majmuicha bo'lsun sanga davroni hayot.

SAKKIZINCHI MAJLIS

Sulton sohibqironning latif tab'i natoyijining zebolari, husn va jamoli zikrida va sharif zehni xasoisining ra'nolari ganj va daloli sharhidakim, har qaysi zamon safhasi bo'stonida ranginlig' va ravonlig'din gul'uzoredur sarvqad va har birisi davron arsasi gulistonida ravonlig' va ranglikdin sarvi ozodedur, ulxad

Saltanat bahrining durri yaktosi va xilofat sipehrining xurshedi jahonorosi, saxovat havosining abri guharbori va shijoat beshasining huzabr shikori, adolat chamanining sarvi sarbalandi va muruvvat ma'danining gavhari arjumandi, ko'shish razmgohining Rustami⁽¹⁾ dostoni va baxshish bazmgohining Hotami⁽²⁾ zamoni, fasohat ilmining nukta birla sehrsozi va balog'at jahonining diqqat bila mu'jiza pardozi - Sulton us-salotin Abdulg'ozini Sulton Husayn Bahodirxon –

Kim, mulki davomi to qiyomat bo'lsun,

Zotig'a bu mulk uzra iqomat bo'lsun,

Adl ichra tariyqi istiqomat bo'lsun,

Olam ahli uchun salomat bo'lsun.

Bu xusravi gardunjohnkim, nasabi bobida xoma sursam yuz ming xon va xoqonni bu juzvi muxtasarda yig'ishtursa bo'lurmi? Va bu doroi anjumsipohnkim, hasabi sharhida qalam ursam yuz tuman xoqon va qoonning hamida axloqicha so'zni bu muhaqqar avroqqa yig'ishtursa bo'lurmu? Nasabi bobida fasohatshior yaxshilar «Nasabnoma»⁽³⁾ bitibdurlarkim, har safhasi Moniy korgohin xijil etar va hasabi sharhida balog'atdisor munshilar tarixe tartib beribdurlarkim, har varaqi Chin nigoristonin munfail aylar. Har kishi ul «Nasabnoma»g'a boqsa bilg'aykim, xoqon va roy anga bir turk va bir hindu bandadur. Va har kim, ul tarixni mutolaa qilsa, anglag'aykim, Jamshid va Iskandar aning ham bilganlaridin, ham qilg'onlaridin sharmandadur. Bas chun bu muxtasarda nima ul jins so'zlardin sug'ursa bo'lmas va alar sharhida nukta sursa bo'lmas. Va yuqorig'i so'z uslubi taqozoi ul qilurkim, ul hazratning latoyifi tab'idin bir necha matla' bila bu avroqqa zeb va ziynat qilg'ay va natoyiji zehnidin bir necha bayt bila bu ajzog'a

qadru qiymat berilgay va har oshiqona matla' bila dard ahli jonig'a shu'lai fano yoqilg'ay va har dardmandona bayt bila ishq ahli ko'nglig'a barqi balo chaqilg'ay. Bas emdi, shuru'i maqsudqa va ruju'i matlubqa qilali-im, so'z itnobi ul sharif tab'g'a mujibi kalol va fasonai tuli ul latif zehng'a boisi malol bo'lmasun. Ul hazratning xub ash'ori va marg'ub abyoti bag'oyat ko'ptur va devon ham murattab bo'lubtur. Devon ibtidosidin bunyod qilildi va har g'azaldin bir matla' yozildi:

«ALIF» HARFI:

Manzurning xo'yining bul'ajablig'idakim, mehrida oshiq jon bersa, bovar qilmoslig'ining besabablig'ida:

Ne ajoyib xo'y erur, ey sho'xi siyminbar, sanga —

Kim, necha mehringda jon bersam emas bovar sanga.

Mahbubning mufrit iltifotidin behol bo'lub bexudona ul iltifotni izhor qilur ma'nida bu matla' g'arib ado topibturkim:

Evrulub gul boshig'a bulbul visol o'lg'ay anga,

Gul aning boshig'a evrulsa, ne hol o'lg'ay anga.

Gul vaqtida birov xor g'amidin muftalo erkanining izhori va loladek bag'rida yuz dog' bila erkanining namudori:

Bo'ldi gul vaqti-yu men xor g'amidin muftalo,

Hajr o'tidin loladek bag'rimda yuz dog'i balo.

Ko'ngli nolasin vayronadag'i cho'g'z faryodig'a nisbat qilibtur. Ul ma'ni sharhida bu matla' yaxshi tushubtur:

Vahki, ko'nglum nolasi hardam buzulg'on jon aro,

Go'iyo bir cho'g'z erur faryod etar vayron aro.

Sirishki daryosidin girdobg'a tushganin va torjismi ul girdobdin pechu tobg'a qolg'onin bu matla'da izhor qilurkim:

To tushubturmen sirishkim bahridin girdob aro

Zulfidek sargashta jismim qoldi pechu tob aro.

«BE» HARFI:

Furqat o'tidin jismi betob ekanin va g'amgin ko'pgli pechu tobidin ko'zida xunob ekanin bu matla'da g'arib nav' ado qilur. Bu matla' mavqufdur o'zga abyotqa, ammo dastur bila matla' bitildi:

Furqatingda yo 'q edi jismimda jon, ko 'nglumda tob

Ko 'zda xunob erdi-yu, g'amgin ko 'ngulda iztirob.

Bedillig'idin telba ko'nglin tilay borg'oni bu g'azalda oxirg'acha musalsal aytilibdur va zebo deyilibdur:

Telbarab itgan ko 'ngulni istadim har yon borib,

Tog 'u daryovu biyobonlarni bir-bir axtorib.

Manzur yuzi olida ko'zgu rashkidin pechu tobi va ko'nglida ul quyosh tobidin zarradek iztirobi:

Zarra yanglig', ayb emas, ko 'nglumga tushsa iztirob,

Mehri ruxsorig'a hardam chun erur ko 'zgu hijob.

Firoq zulmidin jonig'a o't va ko'nglida tobin o'tqa tushgan qil pechu tobig'a tashbih qilibdur va g'arib tashbih voqe' bo'lubtur:

Ey firoqning zulmidin jonimda o't, ko 'nglumda tob,

O'tqa tushgan qil kabi jismim aro ham pechu tob.

Musofir yori hajridin ko'nglining xaroblig'in va ul oshubdin joni betoqat va betoblig'in xubrok vajh birla ajab yaxshi ado qilibdurkim:

Bir musofir oy xayoli qildi ko 'nglumni xarob,

Qolmadi jonimda onsiz vahki ne toqat, ne tob.

«TE» HARFI:

Manzur labidin obi hayotni xijl va Iso⁽⁴⁾ oni qoshida dam urmog'din munfail degani obi hayotdek ravonso va Iso damidek ruhafzo tushubtur:

Ey dudog'ing sharbati sharmandasi obi hayot,

Nutqung ollida erur Isog'a dam urmoq uyot.

Hajri barqidin shabistonig‘a o‘t tushganining ifshosi va uchqunidin bayt ul-ehzoni kuyganining adosi ajab o‘tluq matla’ tushubturkim:

Vahki, hijron barqidin tushti shabistonimg‘a-o‘t.

Uchquni birla tutashti bayt ul-ehzonimg‘a o‘t.

«SE» HARFI:

Bu harfda turk shuarosining malik ul-kalomlari she‘r aytmaydurlar, balki ayta olmaydurlar, to anga ne yetgayki, bu muqobalada kishi oni keturgay yo nisbat bergay. Bu matla’ ta’rifida muncha basdur:

Yor ko‘yidin o‘tarda ko‘rguzur bu zor maks,

So‘z desa dog‘i javobida qilur bisyor maks,

«JIM» HARFI:

Rahmsiz yori qonin to‘kib tarahhum qilmag‘oni va mehrsiz dildori holin ko‘rib tabassum qilmag‘onini aytur:

To‘kub qonim, tarahhum qilmading hech,

Ko‘rub holim, tabassum qilmading hech.

Bu radif ham go‘yoki sharif tab’ va latif zehnning ixtiroidurkim, eshitilmaydur, bag‘oyat shirin va dilpazir va rangin voqe’ bo‘lubtur:

Xasta jonim za‘fig‘a la‘li shakarboring iloj,

Zor ko‘nglum dardig‘a jonbaxsh guftoring iloj.

«HE» HARFI:

Bu harfqa dag‘i turkiy alfoz guharin nazm silkiga tortquvchi shuaro taarruz qilmaydurlar, hamonoki, ishkoli jihatidindur, yordin ne kelsa, oni muboh bilib, jon berurda debtur:

Yordin ne kelsa oshiq bersa jon bo‘lg‘ay muboh,

Daftari ishq ichra go‘yo buyla bo‘lmish istiloh.

«XE» HARFI:

Bu harfda turkigo‘y shuarokim, devon tartib qilibdurlar, o‘zlarin ma‘zur tutub o‘tubdurlar va bag‘oyat xub matla’ durkim:

Oy yuzungdek ko‘rmadi bir mehr davronida charx,

Balki kun tortib xijolat mehri raxshonida charx.

«DOL» HARFI:

Ma'shuq vasli umididin muddate mustamand bo'lub ul davlat muyassar bo'lg'ondin
so'ngra sihat marazg'a mubaddal bo'lg'on tahririda bu ikki baytning dag'i ma'nisi bir-
biriga muvaffaq va musalsal voqe' bo'lubtur asru va g'arib tartib va ajib tarkib tushubtur:

Muddate ishqing xayoli birla erdim mustamand,

Bodai vasling bila bir dam bo'lay deb bahramand.

Chun bu davlat bo'lg'udek bo'ldi muyassar, voykim,

Sihatim ul lahza tole' za'fidin topti gazand.

«ZOL» HARFI:

Bu harfda dag'i muqaddam turkiygo'y shuarodin, xok Mavlono Lutfiy va xoh Mavlono
Sakkokiykim, Movarounnahrda malik ul-kalom erdilar, nazarg'a kelmaydur, hamono
yo'qtur:

Qildi ruhafzo labing qulmak bila jonimni ahz,

Yig'latib kofir ko'zung ham naqdi iymonimni axz.

«RE» HARFI:

Ul mazmundakim, bovujudi ulki, bahor vasli muyassardur, ko'ngul firoq xazonining
xorlaridin ozurdadur, bu matla' so'znok voqe' bo'lubturkim:

Toza bo'ldi bog'u ko'nglumda firoq ozoridur,

Jilva qildi gul, netay, bag'rimda hijron xoridur.

Mahbub jamolidin ko'z ravshan bo'lub, xasta ko'ngulga visoli maskan bo'lg'on
shukronag'a bu matla'dek oz voqe' bo'lubturkim:

Shukrlillahkim, jamolingdin ko'zum ravshandurur,

Xasta ko'nglumga visoling kulbasi maskandurur.

Jononning za'f holatida sustayg'onining xasta jonining za'f qilg'oniga tashbih qilibdur va
ko'p munosibdur:

Za'fdin hardam chu ul oromi jonim sustayur,

Jonim o'lub xasta, jismi notavonim sustayur,

Ko'ngli firoqu dard o'qidin yora erkani va bag'ri hajr tig'i zahmidin yuz pora bo'lg'onini base xub bu nav' ado qilurkim:

Ohkim, ko'nglum firoqu dard o'qidin yoradur,

Vahki, bag'rim tig'i hijron zaxmidin yuz poradur.

Ishq oshubidin uy kunjida ashki gulnor erkanin zohir qilur va guliston sayrida gul aning ko'zlariga xor ko'runganin paydo etar:

Bo'lsam uy kunjida, ashkim qatrasi gulnor erur,

Azmi gulzor aylasam, gul ko'zlarimga xor erur.

Furqatdin ko'ngul qatra-qatra qon erkanin burung'i misra'da aytib, so'nggi misra'da o'tqon mukarrar lafz muqobalasida «Olloh-olloh» lafzi ham mukarrar va asru muassir ado topibdurkim:

Furqatingdin xasta ko'nglum qatra-qatra qon erur

Olloh-olloh, bu ne hajri behadu poyon erur.

Jannat sabzasi yorning xatti namudoricha ermaslig'in aytibdur va Masiho⁽⁵⁾ nutqi dildorning la'li shakarboricha bo'la olmaslig'in debtur:

Qaysi jannat sabzasi xatti namudoricha bor,

Yo Masiho nutqi ul la'li shakarboricha bor?

Bir g'unchai xandondin ayru ko'nglida qolg'on xorxori ko'rguzubdur va tinmag'ur jong'a onsiz duniyidin rihlat maqomin tuzubtur:

G'unchai xandon borib, ko'nglumda qoldi xor-xor,

Tinmag'ur jonimg'a onsiz duniyida bore ne bor.

Gulro'yning g'unchadek og'zi va ruxsori uzra ko'rganin zarra xurshed yuzida paydo bo'lg'onga xub tashbih qilibdur:

Uylakim xurshedi tobi zarrani paydo qilur,

G'uncha og'zing sirrini ham gul yuzung go'yo qilur.

Ko'zi yorining yuziga tushgach, ko'ngli beqaror bo'lg'oni va yor ham ani o'z lutfi mehridin umidvor qilg'on sharihida base xub va pisandida tushubtur:

To ko'zum tushti yuzungga, ko'nglum o'ldi beqaror,

Sen ham etting lutfi mehringdin meni ummidvor.

Gul ruxsori yonida sarigʻ lola sanchqon va yonida zulfni kokulidek keyin solgʻon namudorida:

Gul yuzi atrofida ul lolai asfarmudur,

Yonida zulfimudur yo kokuli anbarmudur?

Zulfi sahobining soyaboni oydek yuziga yoyilgʻonn va sarsardek oh tahrikidin ul bulut gah yopilgʻoni va gah ochilgʻoni husn bahorida bagʻoyat turfa koʻrunurining sharhi:

Soyaboni zulfikim, oydek yuziga yopilur,

Sarsari ohimdin ul gah ochilur, gah yopilur.

Vaslidin bahra yetmay, tigʻi hijron koʻnglini halok qilgʻani va hajr zahri bergʻoniga oʻxshar va vasldin taryok topilmagoni:

Tigʻi hijron surdi yetmay vaslidin koʻnglumga bahr,

Noʻsh bermasdin burun, berdi manga bir qatra zahr.

Elni noz kulkusi bila tirguzmakdin hikoyat va oʻzining rishtai hayotin zulm ilgi bila uzmakdin shikoyat:

Elga boqib har zamon yuz noz ila kulmak nedur?

Oʻzgalarni tirguzub, vah, meni oʻlturmaq nedur?

Mahvashti bexabar erkandin aning xotiri zori hayronidin sharhi hol va gʻamkashi gʻofil erkandin aning rozi pinhonidin gilaomiz maqol, base xub voqeʻ boʻlubturkim:

Mahvashe yoʻq soʻrgʻali bu zori hayrondin xabar,

Gʻamkashe yoʻq topqali bu rozi pinhondin xabar.

Habibekim, figʻonidin anga asar boʻlimgʻay aning anduxi va rafiqekim, yomon holidin anga xabar boʻlimgʻan, aning figʻon va anduhi:

Ne habibekim, figʻonimdin anga boʻlgʻay asar,

Ne rafiqekim, yamon holimdin ul topqay xabar.

Oʻtluq ohining shararlarin mahbub yuzigakim sochilur zar huqqa harirning zar rishtalarigʻa tashbih qilur:

Chun yuziga oʻtluq ohimning sharori sochilur,

Go 'iyo zar huqqayedurkim yuziga yopilur.

«ZE» HARFI:

O'z niyozi va badxo'y yori nozi sharhida bu nozanin matla ne balo niyozmandona voqe' bo'lubturkim:

Vah, ne holatdurki, men har necha ko'rguzsam niyoz,

Ey mahi bemehr, sendin zohir o'lmas g'ayri noz.

Ashk qoni va ko'ngul choki izhorida bu matla' yagona va bag'oyat oshiqona voqe' bo'lubtur:

Qon ko'rub ashkimni, ko'nglum yorasini so'rmangiz,

Chok o'lub ko'ksun, jigar pargolasini so'rmangiz.

Bu matla' ma'nisiniig g'arobati ishq shu'lasidin ravshanrog'dur va o't zabonasidin muayyanroq:

Ishqni man' etsalar shavqim o'ti aylar sitez,

Shu'la yanglig'kim, nafas ta'siri aylar oni tez.

Nargis ko'zluk va g'uncha og'izlig' gul'uzori ko'zu og'zin nargis bila g'unchag'a tarjeh⁽⁶⁾ qilg'oni ajib nav' voqe' bo'lubtur:

Nargis olmas yerdin ul fatton kuzung olida ko'z,

Og'zing olida tutulmish g'unchaning og'zida so'z.

Oshiqona kinoyat bila husn ahlig'a elni shaydo qilur ma'nida nasihat qilibdur va olamg'a rasvo qilur ma'nida mav'izat etibdur, base g'aribdur:

Ba'dazin, ey husn ahli, elni shaydo qilmangiz,

Bevafoliq aylabon olamg'a rasvo qilmangiz.

«SIN» HARFI:

Vaslidin mahrumluq bobida manzurni ko'rmak muayassar bo'lmasa, anga nazar tushgon yerni ko'rmak orzu qilibdur. Bu nodir ma'nidur:

Bir nafas ul oyni ko'rmak chun emasdur dastras,

Oni ko'rgan yerni, vah, borib ko'royin bir nafas.

Manzurning labi tabassumini va o‘zini qonalg‘on dog‘ini g‘unchai xandon va lolai No‘‘mon⁽⁷⁾g‘a tashbih qilibdur va ma‘nisi she‘r sanoyeidin «tajohil ul-orif»⁽⁸⁾ uslubida xush voqe‘ bo‘lubtur:

Ayladi la‘li tabassum, g‘unchai xandon emas,

Dog‘ini ko‘nglum qonatti, lolai no‘‘mon emas.

O‘z niyozi va nozaninining istig‘nosi izhorida va o‘zi jon bermakida aning beparvolig‘ining osorida shundoq matla‘ oz voqe‘ bo‘lubturkim:

Menda har dam yuz niyozu anda istig‘novu bas,

Har zamon yuz jon beray ul sho‘x beparvovu bas⁽⁹⁾.

«SHIN» HARFI:

Yorning o‘zgalarga iltifotidin gilamandlig‘i va ko‘nglini muxotab qilib ko‘ngli oromidin shikoyatpayvandlig‘i:

Ey ko‘ngul, ul dilraboning o‘zga yori bor emish,

Vah, sanga dushman bo‘lub, ul o‘zgalarga yor emish.

«SOD» HARFI:

Bu harfda dag‘i turkigo‘y fasohatshiorlar varaq g‘oziga qalam surmaydurlar va hech nav‘ nazm arog‘a kelturmaydurlar:

Ey ko‘ngul, bo‘lsang vafosiz dilrabolardin xalos,

Shukr qil, bo‘lg‘on kishn yanglig‘ balolardin xalos.

«ZOD» HARFI:

Turkigo‘y balog‘atosorlar bu harfning ham tarkin tutubturlar va hech nav‘ nazmg‘a jilvai zuhur bermay o‘tubturlar:

Ishqdin to qilmisham paydo meni shaydo maraz,

Qilg‘udekdur za‘fliq jismimni nopaydo maraz.

«TO» HARFI:

Turk kalomining malik ul-kalomlari bu harfda dag‘i takallum tuzmaydurlar va kalima nazm haysiyatidin varaqda ko‘rguzmaydurlarkim:

Ey jamoling gulshanida sabzai serob xat,

Orazing kofuri uzra zeb mushki nob xat.

«ZO» HARFI:

Bu harf hamul jumladindurkim, turk tilining shirinash'or va shakarguftorlari dushvorlig'i jihatidin mutlaq taarruz qilmaydurlar:

Ko 'nglum etti ishq asrorin qilib takror hifz,

Kimsa qilg'ondek kalomi poki vahy osor hifz.

«AYN» HARFI:

Bu qofiya va radif hazrat Sulton Sohibqironning ixtiroidurkim, hech nazm aytilmaydur va hech devonda bitilmaydur:

Ohkim, hijron o'tidin kuydi jonim o'zga nav',

O'rtadi ofoqni o'tluq fig'onim o'zga nav'.

«G'AYN» HARFI:

Ishq dog'idin shukr izhori qilibdur va hajr dog'idin shikoyat osori ko'rguzubtur, base muassir tushubdurkim:

Dog'i ishqing bermish erdi xasta ko'nglumga farog',

Vahki, qo'ydi shu'lai hijron yana dog' uzra dog'.

«FE» HARFI:

Ishqu muhabbat havosining humoyi baland parvozi Xoja Hofiz Sheroziy — kalomi tavrda tushubtur va salosat va tarkibda anga yovushubto'r:

G'am sipah qasding'a chekti, soqiyo, tut jomi sof.

Kim, bo'lur jomi may ichkandin daler ahli masof

«QOF» HARFI:

Firoq tiyraligining majorasi va o'z kuymakligining dardi bedavosi:

Qildi baxtimni qaro zulfidek ul moh az firoq,

Necha ko'ydurgay meni dilxastani oh az firoq.

Yor ishtiyoqinnng suubatida va dardi firoq uquba-tida bu matla' behad Dilnavoz va bag'oyat jongudoz voqe' bo'lubtur:

Bor emish yor ishtiyoqi asru qattiq ishtiyoq,

Vasl topmon, vah, tunganmas dard emish, dardi firoq.

Telba ko'nglining ishqda shaydoliq'in va o'zga parilarg'a beparvolig'in bir rafiqni
muxotab qilib arz qilur:

Telba ko'nglum to erur ishq ichra shaydo, ey rafiq,

Aylamas o'zga parilar sori parvo, ey rafiq.

Manzurning la'li labi ustida sabzai xat hay'atin ko'rub ajab ranglarda bu matla' voqe'
bo'lubtur va filvoqe' rangin tushubtur:

La'li uzra sabzai xatti namudorig'a boq,

Sho'xi rangomizning shingarfu zangorig'a boq.

Ko'ngli o'tining oromi yo'qlug'iga hasrat ohi tortibdur, hamonoki, ul o't shu'lasi bu
yaldin ortibdurkim:

Ohkim, ishqing o'tini bir zamon oromi yo'q,

Istagan orom ul o'tqa juz xayoli xomi yo'q.

«KOF» HARFI:

Matlubning mohi orazin saodat matlai va xoki dargohin ahli binish to'tiyosig'a nisbat
berilibdur. Bu matla' salis va sof va pok tushubturkim:

Ey saodat matlai, ul orazi mohing sening,

Ahli binish to'tiyosi xoki dargohing sening.

Mohi tobonin muxotab qilib andin ayru tushganda chashmi giryonining qon yoshin izhor
qilibdur, mukhiyi muhlik tushubtur:

Sendin ayru tushgali, ey mohi tobonim mening,

Dam-badam qonyoshi yig'lar chashmi giryonim mening.

Bu faqirning bir g'azaliga bu g'azal javob voqe' o'lubturkim, o'zum insof yuzidin
mu'tarifmankim, andin yuz martaba ortuqroq tushubturkim:

Tushgali hajringda, ey sarvi gulandomim mening,

Ne ko'zumda uyqu bor, ne jonda oromim mening.

Shomi hijronin ko‘rub, mehr otin tutmag‘on mazmunida va va‘dai subhi visol aylab yorutmog‘on afsunida:

Shomi hijronim ko‘rub sen mehr otin tutmading

Va‘dai subhi visol aylab vale yorutmading.

Ishqdin jahon ichra, afg‘onidin kalom va ko‘yu-ko‘chada bu dostonidin payom:

Vahki, ishqingdin jahon ichra fig‘onimdur mening,

Barcha ko‘yu-ko‘chada ham dostonimdur mening.

Mahbubning zulf ochqonidin va o‘z oshufta ahvollig‘i va qoshi chinidin ko‘ngli behollig‘i bobida:

Zulf ochib men telbani oshufta ahvol aylading,

Qosh uza chin ko‘rguzub ko‘nglumni behol aylading.

G‘am tundi bodidin jismi binosi vayron, balki yer birla yakson bo‘lur ma‘nida bu matla‘ bag‘oyat xub ado topibdurkim:

G‘am yeli jismim binosin bo‘ldi vayron qilg‘udek,

Qaysi vayronkim, qaro yer birla yakson qilg‘udek.

Manzurning savodi xatti aro la‘li xandoni muqobalasida o‘z g‘ami aro ko‘zi durri g‘altonin solibdur, dilpazir tushubturkim:

Ul savodi xat ichinda la‘li xandonin ko‘rung,

Bahri g‘am ichra ko‘zumning durri g‘altonin ko‘rung.

Bayt ul-ehzonining tiyraligin dudi hijronidin degani xub va vayronining yemirulganin ashk to‘fonidin degani diloshub voqe‘ bo‘lubturkim:

Dudi hijrondin qarordi bayt ul-ehzonim mening,

Sayli ashkim birla ham yemruldi vayronim mening.

Sarsari ohin bayt ul-ehzoniga ofat degani xush oyanda debtur va vayronidin gardi balo boshig‘a yog‘arini dilraboyanda ado qilibdurkim:

Qolg‘och ohim sarsarig‘a bayt ul-ehzonim mening,

Yog‘durur gardi balo boshimg‘a vayronim mening.

«LOM» HARFI:

Safar azmida musofiridin ayrilur chogʻda xayrbod mazmunluq alfozni radif qilib aytqon sheʼrning matlai furqatnamo kelibdur va anduhoso aytilibdur:

Oh ila-azm ettim, ey rozimgʻa mahram, yaxshi qol,

Dard ila ayrildim, ey dardimgʻa marham, yaxshi qol.

evafosi koʻyida koʻngliga maskan qilmogʻini targʻib qilmogʻi xub va yigʻlab holini ado qilurda shevan qilmogʻini taʼlim bermaki margʻub:

Ey koʻngul, ul bevafo koʻyida maskan aylagil,

Zor yigʻlab, sharh etib, holingni shevan aylagil.

Manzuridin bir nazargʻa xursand boʻlub hajr torin vasl sarrishtasigʻa payvand qilurin xubroq vajh birla istidʻo qilur:

Netti, bir boqmoq bila koʻnglumni xursand aylagil,

Hajr torin bir zamon vaslinggʻa payvand aylagil.

Ishqdin boshigʻa kelgan suubat sharhida takallum koʻrguzmak va Farhodu Majnun oʻl suubatni xayol qila olmasligʻida tarannum tuzmak majnunvor va farhod-osor kelibdur:

Ishqdin keldi mening boshimgʻa oncha saʼb hol,

Kim, oni Farhod ila Majnun qila olmas hayol.

Bu gʻarib xayoldurkim, Sulton Sohibqironniigʻa xotirlarigʻa kelibdur va nazm ahliga zohir qilib erdilarkim, aytsunlar, barcha ayttilar, ammo hech qaysi ul hazratcha ayta olmadilar. Ul bu matlaʼdur:

Hajring oʻti jismi zorim qildi kul, ey yor, bil,

Gar bino qilsang mazorim tarhin ul kul birla qil.

Xurvashening gulshan koʻyidin ravzai rizvon munfail va yuzu xattidin lolavu rayhon xijil erkanin latifoyin bila zohir qilibdur:

Gulshani koʻyungdin, ey jon, ravzai rizvon xijil,

Yuzu xatting rashkidin ham lolavu rayhon xijil.

Vasl orzusidin koʻngli qushigʻa qanot tamannosi qilib, vasl havosida parvoz buyurgʻoni oshiqona va mushtoqona tushubtur:

Kirpikimdin, ey ko'ngul, hardam qanotlar soz qil,

Hajr dashtidin visoli ko'yiga parvoz qil.

Bu faqirning mashhur matlaig'akim:

Anglading, yo yo'qmukim, aylar safar yor, ey ko'ngul,

Vahki, bo'lduk hajri ilkidin yana zor, ey ko'ngul

javob voqe' bo'lubtur, ammo yuz martaba ondin ravonroq va yaxshiroq voqe' bo'lubtur:

Chun junun zanjirig'a bo'ldum giriftor, ey ko'ngul, Bo'lg'asen men telba holidin
xabardor, ey ko'ngul.

«MIM» HARFI:

Ishq o'tidin o'z dardu hasratini va furqat dardidin yor g'aflatini bu matla'da asru va
so'znok ado qilibdur:

Haddin oshti ishqing o'ti birla dardu hasratim,

Voykim, sen g'ofilu kuydirdi dog'i furqatim.

Ma'shuq umidida dardu hasratini izhor qilib betoqatlig'ig'a rahm etmasida u matla'dao'q
javob ul tab'i durarbordin va xomai guharnigordin raqam topibdurkim, vasfida aql
hayron va fahm sargardon:

Necha bo'lg'ay vasling ummidig'a dardu hasratim,

Rahm qilkim, yo'qturur hajringda emdi toqatim.

Masal tavrida bu matla'dek parvarda, va orosta, va murattab, va piyrosta oz voqe'
bo'lubturkim, ul hazratning latif tab'idin va sharif zehnidin bosh urubdur:

Men halok o'ldum g'amingdin sen qo'yoshsen, ey sanam,

Ayb emas gar mendin o'lsa kamligu sendin karam.

Ham bu matla'g'a javob agarchi masal tavrida emas, ammo g'arobat jonibini mar'i
tutulub, bas nozuk va pokiza deyilibdur:

Vahki, ishqim shu'lasi hardam chekar andoq alam,

Kim, maloyik ko'zi dudidin bo'lur har lahza nam.

Bu matla' qofiyasida ikki she'r ayttilar, uchunchu matla' ham quvvat yuzidin aytilibdur,
alardin ortuq bo'lmasa, kam ham ermas:

Sen g'amim bilmay xayoling birla bordur hayratim,

Bilganingni anglasam, bilmam, ne bo'lg'ay holatim.

Yer qaddi hajridin sarv maylin mafqud debdur va yuzi shavqidin gul orzusin kobud bilibdur. Alhaq ravshan va rost tushubturkim:

Qaddu yuzung hajridin, vahkim, menga bo'lmish mudom,

Sarv mayli bartaraf, gul orzusi xud harom.

O'z jismig'a tutoshqon shu'lani yorg'a arz qilurg'a bu matla'ni ham otashin va rangin xayol qilibdur:

Otashin xil'at dema jismim uza, ey dilbarim

Kim, erur ishqing o'ti birla tutashqon paykarim

Pariro'yi tarki muhabbat qilg'anin bildirur, bu jihatdin jovidon ko'ngliga furqat o'ti tutashqonik yor arzig'a yetkurar:

Qilg'on ermish ul pari tarki muhabbat, bilmadim,

Tushgon ermish jovidon ko'nglumga furqat, bilmadim

Bu qofiyada bovujudkim, ikki rangin matla' o'tubdur, nazm tavrida g'oyat qudratdin so'z adosida nihoyati diqqatdin bir matla' dag'i deyilibdurkim, xubluqdag ul matla'larcha bor:

Necha kuygay hajr ila farsuda jonim dam-badam,

Ko'nglum ichra g'am uza g'amdur alam uzra alam.

So'zu gudozin ham degali mahvash topmag'ondin alami va rozin aytkoli mushfiqe ko'rmagondin g'ami maraq voqe' bo'lubtur:

Qani bir mahvash, ang'a so'zu gudozimni desam.

Qani bir mushfiqki, birdam ong'a rozimni desam

Ham bu matla' tavrida-o'q qofiyag'a tag'yir berilib, hamul radifda bu matlai dag'i asru diloro vaanduhafzo tushubtur:

Topmadim bir mushfiqekim, holi zorimni desam,

Yoxud ul guldin ichimda xor-xorimni desam.

Parivash hajrida ozorlaridin ani xabardor qilmoq orzu aylabtur va aning jilvasi muqobalasida ko‘zin guharbor qilmog‘ni havas qilibdur va ikkisi nodir voqe‘ bo‘lubturkim:

Zor o‘larmen ul pari yo‘qkim xabardor aylasam,

Jilva qilgach, ollida ko‘zni guharbor aylasam.

«NUN» HARFI:

Mavlono Yaqiniyg‘a⁽¹⁰⁾ javob aytilibdur. Va yaqindurkim, Mavlono tirik bo‘lsa erdi, joni birla insof bergay erdikim, andin yaxshiroq voqe‘ bo‘lubtur:

Ey visoling xasta ko‘nglum marhami, oromi jon,

O‘lmadim hijron elidin men qatig‘ jonlig‘ yamon.

Va bu bahr va qofiyada yana bir she‘rdurkim, ikkalasi bir-biridin xubroq tushubturkim:

Ey sening qoshu ko‘zung bir fitnai oxir zamon,

Lablaringdur xasta ko‘nglumga hayoti jovidon.

Yuz davrida qiron ta‘rifida va bu matla‘ o‘tkan ikki matla‘ qofiyasida voqe‘ bo‘lubtur, tajnis rioyat qililibdurkim, bu nav‘ shirin va rangin va xush tartib oz voqe‘ bo‘lmish bo‘lg‘ay:

Ul quyoshkim oy yuzining davrida qilmish qiron,

Barcha mahvashlar arosida erur sohibqiron.

Bu matla‘ faqirning bir matlai muqobalasida tushubturkim, agar burunroq aytilmish bo‘lsa erdi, faqir hargiz o‘z matlaimni aytmag‘ay erdim Aytmish bo‘lsam ham, bitmagay erdim:

Tig‘ ila ko‘ksimni qilding zaxm, ey siymin badan,

Qoni turmaydur deb ul zahm uzra kuydurdung tugan.

Ishq suubatidin holining bir-bir shiddatnn aytib, hech kishiga bu hollar bo‘lmasun, deb istid‘o ko‘rguzmakda bu matlai ajab xub tushubturkim:

Ishq aro hech kim mekingdek zoru shaydo bo‘lmasun,

Bo‘lsa ham, vah, men kibi mahjuru rasvo bo‘lmasun.

Ma‘shuq ishtiyoqidin xayol qilmish bo‘lg‘aykim, oni ko‘rgachfig‘on jondin burun chiqqay va joni xud rashkdin fig‘ondin burun chiqqani g‘aribado topibdur:

Seni ko'rgach der edim chiqqay fig'on jondin burun,

Chiqmasun deb rashkdin jon chiqti afg'ondin burun.

Bu matla' hamkim, qofiya tag'yir topib hamul radifda voqe' bo'lubtur, g'oyat zebolig'da va nihoyat ra'nolig'da voqe' bo'lubturkim:

Vasl aro o'ltur meni hijron jafosidin burun,

Netti gar qilsang xalos oning balosidin burun?

Yor vaslida hijron balosi biymidin o'lum orzu qilmoqki, hijron dog'i bila nogah kuymaki va vasl aro o'rtag'on dog'i darmonsiz debtur, ya'ni mahzi darmon:

Vasl aro o'ltur meni to dog'i hijron ko'rmayin,

Kuydur andoq dog' ilakim, hech darmon ko'rmayin.

O'z qotilig'a zoru hayronlig'in va aning bodai ishqidnn ko'z va zulfidek mast va parishonlig'in xush debdur va dilkash ado qilibdur:

Vahki, bir qotilg'a andoq zoru hayronmen bukun

Kim, ko'zu zulfi kibi mastu parishonmen bukun.

Mahzun ko'ngulning yorsiz devona bo'lmog'ining uzri va ul hajridin Vomiq va Majiundek rasvoliqqa afsona bo'lmog'ining ma'zirati:

Yorsiz mahzun ko'ngul devona bo'lmay naylasun,

Vomiqu Majnun kibi afsona bo'lmay naylasun? ⁽¹¹⁾

O'rtangan ko'ngli dudidin olam qarorg'oni va o'rtangan bemehri qahri lutfoyin va lutfi itoboludin o'z-o'zi bila takallum qilibdur va tarannum ko'rguzubtur:

Kuydi bu mahzun ko'ngul olam qarordi dudidin,

Qahri lutfoyin bila lutfi itoboludidin.

O'z qotili vayrona qabrini ziyorat qilg'oli kelganin iddio qilur va ul vayronani imorat qilmog'ni istid'o etar bobda:

Gar kelib vayrona qabrimni ziyorat qilg'asen,

Rahm etib, ey qotilim; oni imorat qilg'asen.

Gulchehrasi kelsa savsandek demaktin lollig'i va kelmasa hajridin bodi sabodek behollig'i:

Kelsa ul gulchehra, savsande demaktin lolmen,

Kelmasa, bodi sabodek hajridin beholmen.

Sabrsiz ko‘nglining ishq va jununin va notavon holining dardu shavqi bir-biridin fuzunin devonavor degoni va majnunkirdor ado qilg‘oni:

Sabrsiz ko‘nglumga boqsam ortadur ishqun junun,

Notavon jonimni ko‘rsam, dard ila shavqi fuzun.

Manzurning xat va zulfida bu uch matla’durkim, birbiriga javob voqe’ bo‘lubtur. Qofiya va radifi ul hazratning bu fanda mujtahid tab’ining ixtiroidur. Avvalg‘i matla’ budurkim:

Sabzai xatting ichida o‘ylakim jondur nihon,

Huqqai la’ling aro ham durri g‘altondur nihon,

Ikkinchi matla’ budurkim:

Zulfi ichra bel, xat ichra la’li xandondur nihon,

Uylakim, jondur nihon, ham rishtai jondur nihon.

Uchinchi matla’ budurkim:

Zulfi ichra gul, gul ichra la’li xamdondur nihon,

Tunda mehru mehr aro bir chashmai jondur nihon.

Ishq shiddati ajzidin ko‘zni a’molig‘a xitob qilg‘oni base dardmandona tushubturkim:

Ko‘zlarim ko‘r et, qazo, bir shakli mavzun ko‘rmayin,

O‘zni bir laylivashe ishqida Majnun ko‘rmayin.

Bu matla’ dag‘i o‘z holi sharhidakim, anvo’i baliyat bir ishq jihatidin bir-birining ustida bo‘lmish bo‘lg‘an. Bu matla’ yaxshi voqe’ bo‘lubturkim:

Yo‘q damekim, telbalardek ul parig‘a zor eman,

Sabru hushumdin judo, dardu balog‘a yor eman.

Manzurning parchami oshuftalig‘i sharhida va o‘z ko‘nglining anda barhamlig‘i adosida bu matla’ ko‘ngullarni oshufta va barham qilg‘udek tushubtur:

Ul quyoshkim, charx aro oshufta parchamdur bukun,

Xasta ko‘nglum zulfi tobi ichra darhamdur bukun.

Filjavobi bag‘ayr:

Ul quyoshning mehri nechun bandag‘a kamdur bukun,

Ko‘z yoshim tinmay oqardin yer yuzi namdur bukun.

Parivash yori ishqidin holining parishonlig‘ikim, til sharhidin lol bulg‘ay, nihoyat xubliqdan bayon topibdur:

Bir parivash ishqida andoq parishon holmen

Kim, aning sharhin qilurda asru gungu lolmen.

Gardun bedodidip elni boda qutqorur mazmunda soqiyni muxotab qilib, may tutmoq istid’osida bu bayt mufattihdur:

Soqiyo, tutqil to‘la gardun knbi sog‘arnikim,

Jonima dermen dame bedodi gardun ko‘rmayin.

«VE» HARFI:

Sabodin sarvi ravonining kelgan xabarin so‘rar va andin jon, isi, kelgan munosabat bila ruhi ravonining hadisini so‘rar:

Ey sabo, bergil xabar sarvi ravonim keldimu?

Jon isi sendin kelur, oromijonim keldimu.

Bu she‘rning qofiyasidin so‘ngra atf vovin⁽¹²⁾ kalimaning asli harfi o‘rnig‘a tutulub g‘arib ixtiro‘ qilibdur:

Ey jaf o‘tig‘i, kelib majruh ko‘ksumni yoru,

Qo‘l yalang aylab solib haryon ichimni axtaru.

«XE» HARFI:

Ko‘ngli ranj bila kuyub jononig‘a demag‘onin bulbul kuysa guli xandonig‘a g‘am bo‘lmaslig‘in tashbih qilib, ishq chamanida bulbuldek gulbong urg‘oni:

Ranj ila kuydi ko‘ngul demas ani jononig‘a,

Qayda bulbul kuysa g‘am bo‘lur guli xandonig‘a.

Sarvi parirux yodig‘a kelsa, hur va jannat yodidin chiqarni yod qilib, bu-tarona bila g‘amgin ko‘nglin shod qilurkim:

Har qachonkim kelsa ul sarvi parirux yodima,

Kelmas ul dam jannatu hur xotiri noshodima

Ko'ngliga xitob qilurkim, aning dardin mahi tannoziq'a yetkurgay va jonining halokligin sarvi noziq'a arz etgay:

Ey ko'ngul, dardimni arz et, ul mahi tannoziq'a,

Xasta jonimni halokin ayt sarvi noziq'a.

Bu matla'din yorning kinoyatomez uzrxohlig'ining man'idurkim, shirin labin shakarrez qilib, ul afsun tili bila oshiq o'tini tez qilmag'ay:

Uzr uchun shirin hadisingni shakarrez aylama,

Bu fusun birla o'tumni dam-badam tez aylama.

Sarvi ozodining bog' aro jilva qilg'oni uchun ishq ahli ohu faryodi kuydururining adosi so'znok tushubtur:

Jilva qildi bog' aro ul sarvi ozodim yana,

Kuydurur ishq ahlini bu ohu faryodim yana.

Malik ul-kalom Mavlono Lutfiyning mashhur matlai javobida debtur:

Ey qading tubiyu jannat xaddi gulgun ustina.

Bu matla' voqe' bo'lubturkim:

Xattining tori tushubtur la'li maygun ustina,

Uylakim, jon rishtasi bir qatrai xun ustina.

Basirat ahli qoshida zohirdurkim, tafovut ne chog'likdur. Ne uchunkim, Mavlono yuzni jannatqa nisbat qilubdur va bu munosib tashbihdur. Bovujudi bu ikki misra' bir-biriga marbut emas va javobi bovujudi g'arobati ma'ni ikkalasi bir-biriga muvofiq va alfozi bir-birining muqobalasida loyiq voqe' bo'lubtur. Va qofiyaga tag'yir berib ham ushbu radif bila yana uch g'azal deyilibtur. Bovujudi ulkim, Mavlono javobi matla'da xat ta'rifidur, uch matla'ning ikkisida xat ta'rifidur va birida xol ta'rifidur. Mundin nazm tavrida g'oyati quvvat ma'lum bo'lur.

Ul uch matla'din biri budurkim:

Ul zumurrad xatki chiqmish la'li xandon ustina,

Sabzai xatting ichida uylakim jondur nihon,

Ikkinchi matla' budurkim:

Sabzai xatting savodi la'li xandon ustina,

Xizr go'yo soya solmish obi hayvon ustina.

Uchinchi matla'kim xol ta'rifida voqe' bo'lubturkim:

Nuqtai xoling ajab yo'q la'li xandon ustina

Kim, bo'lur bir qatra doim obi hayvon ustina.

Ishq uyquni ko'zdin uchurg'oni jihatidin kechaning sa'b holi sharhida bu matla'ning xublug'i gunashdin ravshanroqdur:

Bir quyosh hajrida chektim o'tluq afg'on bu kecha,

Kuymagim dudidin o'ldi charx giryon bu kecha.

Filjavobi big'ayrihi:

Oncha chektim bir kuyosh hajrida afg'on bo' kecha

Kim, fig'onimdin uyumas jinnu inson bu kecha.

Mehroraz yori chehra ochib jon o'rtarining tazarrui va oshkoro lutf ko'rguzub ko'nglini pinhon o'rtarining tazallumi:

Orazing mehrin ochib, jismim aro jon o'rtama,

Oshkoro lutf etib, ko'nglumni pinhon o'rtama.

Filjavobi big'ayrihi:

O't solib el jonig'a sen meni pinhon o'rtama,

O'rta jonimni-yu, jonim, elni chandon o'rtama.

Ishq oshubi va bedodi hikoyatida va hajr zulm va taaddisi shikoyatida bu matla' asru dardmandona va bag'oyat niyozmandona tushubtur:

Necha ul oy hajrida ko'nglum buzulg'ay g'am bila,

Necha jismim uyi yemrulgay g'amu motam bila.

Bu qofiya va radif ham ul hazratning xossai tab'idur va hech yerda eshitilmaydur va bag'oyat shirin va rangin tushubtur. Hajr shomi suubatida o'zini anjum va aflok bila mashg'ul tutar kayfiyatida bu g'azal boshtin oyoq xub va puroshub voqe' bo'lubturkim:

Hajr shomi oy chiqib men yig'lar erdim dard ila,

Sayrlar qildim seni istab mahi shabgard ila.

Bu avqotda hukm bo'lub erdikim, turkigo'y shuaro tatabbu' qilg'aylar. Ba'zeki, aytilar — lat yedilar, ba'ze ayta olmaslig'ig'a mu'tarif bo'ldilar. Ul jumladin biri faqir erdimki, insof berdim va matlai budurkim:

O'tka solg'il sarvni, ul qaddi ra'no bo'lmasa,

Yelga bergil gulni ul ruxsori zebo bo'lmasa.

Yorni ag'yor bila ko'ra olmaslig'idin ko'z qoni deb ayni rashkdin bu matla' xub ado topibdur:

Qani ko'z kim, seni ko'rgaymen dame ag'yor ila.

Yo taammul qilg'amen ag'yor ila guftor ila.

Ishq zulmidin toriqqanda ko'zga ham yor va ag'yor sori boqardin man'qilur ma'nida bu matla' ham oshiqona, ham dardmandona tushubturkim:

Ey ko'z, o'zga yuz sori o'zungni hayron istama,

Bir vafosiz ishqidin ko'nglungni ham qon istama.

Ul hazratning xossa ixtirootidin bu to'rt she'rdurkim, «o'zgacha» lafzin radif qilib, qofiyalari har qaysining o'zgacha voq'e bo'lubtur. Har qaysining latofati birbiridin ortug'rog' tushubtur va alardin biri budurkim:

G'am yeli ayshim binosin qildi vayron o'zgacha.

Hushu sabrim mulkini yer birla yakson o'zgacha.

Ikkinchi matla' budurkim:

Ohkim bo'ldum yana ishq ichra shaydo o'zgacha,

Aqlu hushumdin judo xalq ichra rasvo o'zgacha.

Uchunchi matla' bu nav' voqe' bo'lubturkim:

Bo'lg'ali la'ly uza xatti namudor o'zgacha,

Tutti ohim barqidin ko 'k yuzi zangor o 'zgacha.

Yana bir matla' bu nav' voqe' bo'lubturkim:

Vahki, hijron tarhin ul oy soldi bunyod o 'zgacha,

Notavon ko 'nglumga bunyod etti bedod o 'zgacha.

Ko'ngliga sabrdin o'zga chora ishqida bilib sabr qila olmag'ondin bechoralig' izhori qilibdur va bade'ado topibdur va g'arib muaddo bo'lubtur:

Chorai ishq i nedur, juz sabru mahzun ko 'ngluma,

Chun qila olmas, qiling bir chora majnun ko 'ngluma.

G'ardun shikoyatidakim, ofiyatin rasvolig' bila badal qilmish bo'lg'ay, bu matla' nishotfarso va anduh afzo voqe' bo'lubturkim:

Ey ko 'ngul, gardun baliyat toshini yog'durdilo,

Har taraf sabrim uyin devorini sindurdilo.

Bu radifda yana bir matla'kim, g'azal tavrida marsiyaomez Xoja Hofiz Sheroziyga voqe' bo'lg'on yo'sin bila ul hazratqa dag'i voqe' bo'lubtur va bag'oyat nodirdur:

Voy, yuz ming voykim, sarvi ravonim bordilo

Sabru hushum mulkidin oromi jonim bordilo.

«YO» HARFI:

Matlubin istab, topolmaslig'idin va hech hamdam ani bu musibatda zorlig'in so'rmaslig'idin o'z-o'zi bila gilamandlig' izhor qilibdur:

Qayda istay, istasam, qaydin topay sen yorni

Kim, manga hamdam bo'lub so'rg'ay dame men zorni.

Ko'ngul har necha yor dardu g'amidin ozor topar, ammo aning mohruxsorin ko'rgach, mehri fuzunroq va muhabbati sarrishtasi uzunroq bo'lur mazmunda bu matla' benazir tushubtur:

Nechakim, tortar ko 'ngul dardu g'amu ozorini,

Mehrim ortar har necha ko 'rsam mahi ruxsorini.

Parivashining qaro libosidin hayrat qilg'onikim, quyosh qaronqu tunda ko'runmak g'aribdur va vasl kavkabi sa'di hajr tiyra shomida tulu' qilmoq ajib:

Hayratim bor to qaro qilmish libosin ul pari,

Kim qaronqu tunda ko'rmish oftobi xovariy.

Ko'zin sarvi siyminbari kelur mujdasidin yig'lamoqdin tiyibdur, jonin xurshidi anvari
vasli bashoratidin kuymakdin man' qilibdur:

Yig'lama, ey ko'zki, ul sarvi siyminbar kelgusi,

Kuymagil, ey jonki, ul xurshidi anvar kelgusi.

Jonida harf g'ami yozar tahririg'a ko'ngli ajz va notavonlig'idin unamaslig'ig'a tadbir va
chora topmasdin bechoralig' zohir qilur:

Jong'a ayturmen, yozay harfi g'aming tahririni,

Ko'nglum o'lmas, vahki, bilmasmen bu ish tadbirini.

O'z sabz xatining sabzai xati hajrida o'lsa, qabri sabzasi xati hijron nishtari butmak iddio
qilibdur va g'arib ma'ni voqe' bo'lubtur:

Sabzai xatting savodi birla o'lsam, ey pari,

Sabzai qabrim ne tong, gar bo'lsa hijron nishtari.

Bu matla'ning burung'i misraida xat va lab ta'rifida va ikkinchi misraida yuz va zulf
hayrat izhori voqe'dur. To'rtalasi nodir tushubtur:

Mushkbo' xattinmu dey, yo la'li durborinmu dey,

Yuzi iymoninmu dey, yo zulfî zunnorinmu dey?

Bu matla' ham manzurini husn yuzidin Shirin va Laylig'a va o'zin ishq bobida Farhod va
Majnung'a tarjih qilibdur. Bu nav' oz eshutilibdur:

Husn ila sen komilu Shirinu Layli shuhrati,

Ishq aro men zor o'lub, Farhodu Majnun tuhmati.

Ishq o'ti hirqati ta'rifidakim, ul o'rtamagan nima qolmamish bo'lg'ay, bu matla' so'znok
tushubturkim:

Ishqing o'ti jismu joni notavonim o'rtadi,

Turfa o't erdiki, paydovu nihonim o'rtadi.

Hajr tunida vasl orzusidin bul'ajab xayolin bayon qilur va firoq shomida visol shavqidin
sa'b holin ado ko'rguzur:

Kecha hajringdin visolingg'a hayolim bor edi,

Hech kimga ayta olmonkim, ne holim bor edi.

Bu qofiya va radifda bu faqirning ham she'ri bor va mashhur, ammo ul hazratning bu she'rikim, aning javobi tushubtur, hech nisbati yo'qdurkim:

Qilmag'ay erdim yuzin ko'rmak tamanno koshki,

Solmag'ay erdim ko'ngul mulkiga g'avg'o koshki.

Mahzun ko'nglini aldab dilrabosining kelur xabarini debtur va org'adab ishratfizoi vasli xabarin aytibdur, ajab nav' shirin voqe' bo'lubturkim:

G'am yema, mahzun ko'ngulkim, dilraboying kelgusi,

Bazmi ishqing tuzguchi ishratfizoying kelgusi.

Ishq tariyqida o'z kamolin zohir qilurkim, ishq ahli yagonalari andin so'zu gudoz tamanno qilibdurlar, balki boshtin-ayoqlarig'acha ul o'tqa yoqibdurlar:

Ishqim o'tidin kelib Majnun bir uchqun istadi,

Ol dedim, sung'ach ilik, boshtin oyog'in o'rtadi.

G'oyat bedillig'idin, g'am dashtida itgan notavon ko'nglin yod qilur va tarki jon aylagan bexonumon ko'ngli yodi bila o'z anduhin ziyod qilur:

Vahki, g'am dashtida itgan notavon ko'nglum qani?

Tarki jonim aylagan bexonumon ko'nglum qani?

Hijron balosidin jonig'a yetib, ajalg'a iltijo qilur va el mojarosidin toriqib, o'lumni orzular, bu uslubda so'z bas g'aribdur:

Ey ajal, osuda qil hijron balosidin meni,

Bir yo'li qutqar ulusning mojarosidin meni.

Bahor fasli bo'lub aysh guli ochilg'oni va g'am xazoni yelidin sabri xirmoni sovrulg'oni bobida deyilibdur:

Navbahor o'ldi, ochilmas, vahki, ayshim gulshani

G'am xazoni yelidin sovruldi sabrim xirmani.

Bu she'r qofiyasida yana bir she'r o'ttiki, bu anga javobdur va ikkalasi bir-biridin xubroq tushubtur:

Bir parivash shavqi, vahkim, jismu jonim o'rtadi,

Ayrilib har uchqun andin xonumonim o'rtadi.

Zolim yorni zulm qilmoqqa beixtiyorlig'i aytilibdur va o'zining mazlumshiorlig'ini xubroq vajh bila ado qilibdur:

Yer zulm aylar uchun beixtiyor o'lmish netay,

Vah, anga javru sitam qilmoq shior o'lmish netay.

Yor firoqidin yoshu qon to'kmoq ko'zining fani bo'lg'onni bu jihatdin ul bahru kon inju va la'l maxzani bo'lg'onni g'arib suratda nazm qilur:

Ey firoqingdin ko'zumning yoshu qon to'kmak fani

Kim erur ham la'lning qoni, ham inju maxzani.

Yor ko'yida tushgan so'zon ko'nglinki, yori poymol qilmish bo'lg'ay, yerga tushgan o'tqa tashbih qilg'onikim, ayog' bila yerga surtub o'chururlar, xossa ma'nidur:

Tushgali so'zon ko'ngul ko'yung aro filhol oni,

Yerga tushgan o't edikim, aylading pomol oni.

Hijron sog'aridin dam-badam o'zdin borurni ibo qilib, vasl jomi muyassar bo'lsa, labolab sipqorurni muddao qilibdurkim:

Necha hijron sog'aridin dam-badam o'zdin boray,

Vasl jomin gar tutar bo'lsang labolab sipqoray.

Bovujudi o'z ishq o'ti va yor husni o'ti riqqati qalb va tarahhum jihatidinkim, ishq ahli lozimasi dur yana bir mazlumi zor ishqining o'ti bila ham ko'nimak va matla'din she'rning oxirig'acha bu ma'nini har baytda izhor qilibdurkim, nazm elidin hech kimga dast bermaydur:

Bas emas erdi manga ham o'z o'tum, ham yor o'ti

Kim, anga afzun dag'i bo'lmish yana bir zor o'ti.

Jon og'ziga yetganda jonon labin tamanno qilmoqki, jon topshirg'ay va jonong'a yashurun naqdi pinhon topshirg'ay, bas latif voqe' bo'lubtur:

Yetti jon og'zim'ga yetkur labnikim, jon topshuray,

Bori o'lmasdin burun bu naqdi pinhon topshuray.

Majnunni ishq tariyqida o‘ziga o‘xshatmoq va devonalig‘ rasmin anga o‘rgatmak kamoli oshiqliqqa va devonaliqqa doldur va ishq va junun ahlig‘a bu nav’ bas bul’ajab holdur:

Ishq aro Majnunni dermenkim, o‘zumga o‘xshatay,

Hushini zoyil qilib, devonalig‘ni o‘rgatay.

Parivashining tufuliyat jihatidin yorlig‘ bilmasin va aning shavqidin shaydo ko‘ngli hushyorlig‘ bilmasin zohir qilib, dard ahli qoshida o‘z dardi dilin aytibdur:

Ul parivash tiftl, vahkim, yorlig‘ bilmas netay,

Shavqidin shaydo ko‘ngul hushyorlig‘ bilmas netay.

Ul olam ahli sultoni himmati qoshida baski sultonlig‘i muhaqqir ko‘rinur va faqirni filhaqiqat saltanatqa tarjih qilur, bu baytdakim, haqiqat ma’nisi majoz suratida ado topibdur. Umid ulkim, ul hazratning tariyqida ham necha majozi bo‘lsa haqiqatda mubaddal bo‘lg‘ay va majoz ahlig‘a ehson va haqiqat ahliga mustahsan voqe’ bo‘lubtur:

Kim gadoying bo‘lsa olamdin kechib, ey dilrabo,

Faqr ahli ichra ul sultoni olamdur bukun.

Xilvat⁽¹³⁾. Olam ahlig‘a andoqki, majlis bo‘lur, majlis ahli hasratidin tab’g‘a kalol va zehng‘a malol yuzlangandin so‘ngra har toifa o‘z xurdi holig‘a ko‘ra maxsuslari bila xilvat ixtiyor qilurlar. Chun «Majolis unnafois»ning yetti majlisni tab’ ahli g‘avg‘osi va nazm xayli alolosi bila o‘tkarildi. Sekkizinchi majlis Sultoni Sohibqiron majlisidurki, ani andoqki, haqidur bayon qilmoq mumkin ermas va ul da’vog‘a aqlkim, munsif hakamdur, ruxsat bermas. Nechukkim, bo‘lsa shikasta va basta va ba’zi parishon va ba’zi payvasta ado topti. Emdi xilvatda dag‘i bir-ikki naql ul hazratning g‘ayri nazm latoyifidin ham bitilsa va bir-ikki so‘z sharh etilsa yiroq bo‘lmag‘ay.

Uljumladin — Mavlono Lutfiy (alayha rahma)ki, o‘z zamonida Xuroson mulkida turkiy va forsiyda malik ul kalom erdi, bir kun bahor ayyomidakim bulug oshiq ko‘zidek ashkbor va ul ashk qatarotidin har biri: ma’shuq va’dasidek bir mavhum tor oshkor qilur erdi, bu faqirg‘a yo‘luqti va dedikim, bu yog‘in torlari maxsus bo‘ladur, Mir Xusrav (alayha rahma) hinducha ash’orida bir ajib-g‘arib ma’ni aytibdur va ul budurkim: mahbub bahor ayyomida bir yon boradurmish bo‘lg‘ay va yog‘in jihatidin yer balchiq bo‘lmish bo‘lg‘ay va aning. ayoqi balchig‘din toyib yiqilur chog‘ida g‘oyat nozuklugidin yog‘in rishtasin madadi bila tutub qo‘pmish bo‘lg‘ay. Bu faqir bu ma’nini eshitgach, xushhol bo‘lub, Mir Xusravning bu daqiq xayolig‘a ofarinlar o‘qudum va tab’ ahlidin yog‘in taqribi bila harkim qoshida bu so‘z naql qilildi. Manga yuzlangan xushvaqtlig‘ anga ham yuzlanib, Mir Xusravning ta’rifida beixtiyor bo‘ldi. Bir kun ham mazkur bo‘lg‘on taqrib bila Sultoni sohibqiron Oliy majlislarida banda bu so‘zni arz qildimkim, bir kun Mavlono Lutfiy Mir Xusravdin bu nav’ g‘arib ma’ni naql qildi, deb. Xayolimda

bu-kim, ul hazratning ham latif tab'larig'a xush kelib, ta'rifda mubolig'a qilg'uvsilardur. Banda ko'p shaaf bila aytqon uchun filjumla tabassum qilib, inbisot izhori qildilar. Ammo ko'p iltifot voqe' bo'lmadi. So'ngg'i kun andoq ma'lum bo'ldikim, ul hazratning muborak tab'larig'a Mir Xusravning bu xayolida e'tiroze yuzlangan ermish bo'lg'ay, yana hayrat dast berdikim, Mir Xusravning bu xayolig'a jame' tab' ahli ta'rif va tahsindin o'zga hech nima zohir qilmadilar, oyo, ul hazrat ne e'tiroz qilib erkinlar. Oliy majlisda yer o'pub, arz qildimkim, ul e'tirozni guharbor alfozdin eshitmak muroddur. Dedilarkim, ul e'tirozbudurkim, ul yog'in qatrasi yuqoridin quyi inib keladur, muqarrardurkim, rishtasig'a dag'i hamul holdur. Rishtaikim, mayli quyi bo'lg'ay, aning madadi bila yiqiladurg'on o'zin asramog'i maholdur. Ul hazrat bu e'tirozni naql qilg'och, faqir bildimkim, men va har kishi hamkim, bu ma'nini eshitib, tahsin qilibdurbiz — barcha g'alat qilg'on ermishbiz. Quloq tutub o'z nuqsi tab'img'a mu'tarif bo'ldim. Andin so'ng ul hazrat dedilarki, bu bayt andoq bo'lubturki, e'tiroz mahalli yo'qturkim;

Za'fdin kulbamda qo'pmoq istasam aylar madad,

Ankabute rishta osqon bo'lsa har devorg'a.

Umid ulkim, mundoq sof tab' kuzgusiga hargiz davron havodisidin g'ubore o'lturmag'ay va mundoq ravshan zehn sham'in hargiz navoyibi sarsari o'churmagay.

Uljumladin budurki, Mavlono Qabuliy degan kichik yoshlik yigit Qunduz va Hisor tarafidin kelib erdi, tab'i turkiy va forsiy nazmg'a muloyim erdi. Oliy majlisqa musharraf bo'lub, podshohona tahsin va ehsong'a ham sarafrozbo'lub erdi. Bir kun bir turkiy g'azalki, matlai budurkim:

Na'l kestim dardi afzun bo'ldiyu kam bo'lmadi,

Dog' qo'y dum so'zi kam bo'lg'ay debon, ham bo'lmadi

aytib kelib erdikim, yuqori arz qilg'ay. Faqirg'a berdikim, tegrasida evrulgaymen va xotirg'a kelganni anga aytqaymen. Chun o'qudum «ham bo'lmadi», qofiyasini yaxshi aytmaydur erdi. Derdimkim, yaxshi qofiyasi budur, mundin yaxshiroq bog'lasang bo'lur erdi. Ul dedikim, men xili tashvish torttim, yaxshi bog'lay olmadim. Albatta, bu qofiyani siz bog'lang. Chun mubolag'a qildi, faqir ul qofiyani bog'ladim, bu nav'kim:

Sarv moyil bo'ldikim, o'pgay ayog'ing tufrog'in,

Yo'qsa har soat sabo tahrikidin xam bo'lmadi.

Alqissa, Qabuliy bu she'rni bitib navvobdin birining vositasi bila Oliy majlisqa yetkurubdur. Ul hazrat o'qug'ondin so'ngra debturlarki, ikkinchi bayti aning nazmining rangi emas, xayolg'a andoq kelurkim, falon muyi aning bu she'rida aytmish bo'lg'ay.

Faqirni tilab bu bobda takallum qildilarki, — bu baytni oyo ulmu aytib erkin, yo birovmu

aning uchun deb erkin? Faqir taajjub qildim, ammo lutfi yo‘q erdiki, ul g‘arib yigitkim, bu she‘rni o‘tkarib erdi, degaymenkim, — bu baytni men aytibmen. Chun iqror qilmadim. Mubolag‘a bila so‘ruldi, ul hazratqa chun ravshan bo‘lub erdi, inkor qila olmadim. Dedimkim, muborak xotirg‘akim, mavridi fuyuzi g‘aybiydur, chun zohirdur ne nav‘ tong‘aymen. Bag‘oyat munbasit bo‘lub, hukm bo‘ldikim, Qabuliyni topib keltursunlarkim, bu bobda aning bila mutoyaba qilali. Filhol ani topib Oliy majlisda hozir qildilar. Hazrat julus hukmi buyurub, iltifot zohir qilib, she‘rini tahsin qildilar. Faqir mutaraddidkim, ta‘rif bunyod bo‘ldi, anga ajab sharmandalig‘ bo‘lg‘usidur va faqirg‘a andin ortug‘roq. Ul bobda hech so‘z demadilar. Muddate o‘lturdi va so‘z o‘zga taraflar tushti, to ulki, majlis nihoyatqa yetti va el tarqaldilar. Oz kishi mahramlardin qoldi. Navvobdin biri arz qildikim, Qabuliyni kelturdilar va ul bayt bobida aning bila mutoyaba qilmadilar, hamonoki unutuldi. Hazrat buyurdilarkim, unutulmadi, ammo ul so‘z zikrida anga uyat bo‘lur erdi, tilamadukki, g‘arib yigit majlisda el arosida uyatlig‘ bo‘lg‘ay, ul sababdin aning she‘ri va ul bayt bobida so‘z deyilmadi. Bu faqir yer o‘pub arz qildimkim, bu rahm yolg‘uz anga voqe‘ bo‘lmadikim, manga dag‘i bo‘ldi.

Subhonolloh! Ofarin ul sone‘g‘akim, bir sohib davlatqa muncha husni xulq va kamoli fazl va baland idrok va tab‘ va zehni pok karomat qilibdurki, bu afsonalarni yasab, birovga bog‘lasalar, eshitgan kishi inona olmag‘ay, balki ja‘liydur deb, aytquchining takallumig‘a quloq solmag‘ay.

Bu Sultoni Sohibqironning eramoyin suhbatlarida va firdavstazyin xilvatlarida bu nav‘ g‘arib latoyif va ajib zaroyif har lahza mutaoqib va mutavotir va har lahza mutazoid va mutakosir zohir bo‘lur, to sipehr shabistonining sham‘i zarrin lagani badri munir bo‘lg‘ay va aflok shahristonining mash‘ali anjumani mehri olamgir o‘lg‘an, bu adolat avjining to‘lun oyig‘a kamlik yuzlanmasun va bu saltanat-burjining xurshidi olamoroyi kamol darajasidik aylanmasun!

Ul humoyun tab‘ning bu nav‘ diqqatsozlig‘ va nuktapardozlig‘larini sipehr dabiri yillar bitisa tamom etmas va xiradi xurdadon xush taqriri qarilar aytsa itmomig‘a yetmas. Avlo ulkim, ixtisor bila tamom qililg‘ay va duo bila ixtitom berilg‘ay:

Yo rab, bu zamona shahlarining shohi,

Kim, ko‘ngli erur sirri nihon ogohi,

Bergil anga avj mohdin to mohi,

Balkim neki bor esa aning dilxohi.

Ko‘k arsasi bazmgohi o‘lsun, yo rab,

Kun shamsasi chatri johi o‘lsun, yo rab,

Kavkab adadi sipohi o‘lsun, yo rab,

Har ishda Hah panohi o'lsun, yo rab.</div>

IZOH VA TARJIMALAR

MUQADDIMA

1. «Va durudi noma'dud ul xulosai ma'dum va mavjudg'akim» mavjud bo'lgan va bo'lmagan narsalarning yaratuvchisiga sanoqsiz maqtov va duolar bo'lg'ay, demakdir.
 2. «Maliki allom» — Olloh ko'zda tutiladi.
 3. Qur'oni karimning nozil bo'lishi haqida so'z ketmoqda.
 4. Jabroil — Islomdagi to'rt farishtadan biri. Xudo bilan payg'ambar o'rtasida elchilik qilgan farishta. Muhammad payg'ambarga Qur'on shu farishta orqali nozil bo'lgan.
 5. «Xayr ul-anom alayhissalavotu vassalam» — arabcha: odamlarning yaxshisi, unga salom va duolar bo'lsin demakdir. Bu ibora Muhammad payg'ambar nomiga qo'shib yoki uni nazarda tutib aytiladi.
 6. Abdurahmon Jomiy (1414 Jom, — 1492 Hirot) — fors-tojik adabiyotining ko'rkamli namoyandasi, shoir, mutafakkir va olimdir. Alisher Navoiy 1476—1477 yillarda Jomiyning o'ziga pir qilib oladi va uning hayoti oxirigacha oralaridagi samimiy do'stlikka sadoqatni saqlagan. «Jomiy va Navoiy» majmuasining noshiri mashhur matnshunos olim Porso Shamsiyev shu majmua muqaddimasida yozgan edilar: «Chin insoniy xislatlardan sabot, matonat, g'ayrat, tolmas mehnatkashlik bu ikki do'stning mushtarak xususiyatlari bo'lib qoldi. Bu mushtarak xususiyat bulardagi buyuk ijodiy kuch va mahoratning deyarli bir mezonda borganligida ko'rinadi. Jomiy biror asar yozsa, birinchi galda Navoiyga taqdim etar, kerak miqdorda isloh etishni, kamchilik va nuqsonlarni ko'rsatib berishni talab etar edi. Navoiy Jomiyning o'ziga madadkor, qiynalganida mushkullarini hal qiluvchi va ishlarga rag'batlantiruvchi ulug' homiy va murabbiy deb bilar edi». (P.Shamsiyev. Ulug' do'stlik lavhalaridan. Jomiy va Navoiy (to'plam). Toshkent, «Fan», 1966.).
- Bu ikki ulug' siymolar bir-birlarining tashabbuslari bilan asarlar yozar, bir birlariga o'z asarlarida madhiyalar bitar edilar. Alisher Navoiy Jomiy haqida uning vafotidan keyin maxsus «Hamsat ul-mutahayyirin» (Hayratlanganlar beshligi) asarini yozgan.
7. «Madda zilli va irshodahu» — arabcha: Olloh uning soyasi va to'g'ri yo'lini uzaytirsin, demakdir.
 8. «Bahoriston» — Jomiyning 1487 yilda Sa'diy Sheroziyning mashhur «Guliston» asari payravligida yozgan axloqiy va tarbiyaviy mazmundagi asari. Jomiy o'z o'g'li Ziyovuddin Yusufga darslik tarzida yaratgan. «Bahoriston» muqaddima va 8 bob

(ravza)dan iborat: 1) oriflar sarguzashti; 2) ulug‘lar hikmatlari; 3) adolatli shohlar haqida; 4) saxiylik targ‘ibi; 5) ishqiy hikoyatlar; 6) hazl-mutoyibalar; 7) she‘r va shoirlar; 8) tamsillar.

Navoiy bu yerda «Bahoriston»ning yettinchi bobini nazarda tutadi. Mohiyatcha, bu bob tazkira bo‘lib, unda Rudakiydan Navoiygacha 37 nafar mashhur shoirlar haqida ma’lumot mavjuddir.

9. Sultoni Sohibqiron — baxtiyor sulton ma’nosini anglatuvchi bu laqab ulug‘, jahongir podshohlarga berilgan. Bu yerda Husayn Boyqaro nazarda tutiladi. Ilmi nujumda ikki sayyora to‘qnashgan paytda tug‘ilgan bolani anglatadi. Uning g‘oyat ulug‘ martabali bo‘lishiga ishonishgan.

10. Nigorxona — rasmlar xonasi; Nigorxonai chin — Chin rasmlari xonasi. Bu yerda Navoiy Jomiy «Bahoriston» asarida shoirlarga bag‘ishlangan bobni shunday bezadiki, unga Chin (Xitoy) nigorxonasining ham rashki keladi, deb ta’riflaydi.

11. Amir Davlatshoh (taxminan 1436/38 — vaf. 1497, Samarqand) tazkiranavis. Otasi Amir Baxtishoh Shohruх Mirzoning lashkarboshilaridan bo‘lgan. Davlatshoh «Uloin» taxallusi bilan she‘rlar ham yozgan. 1471 yilga qadar Husayn Boyqaro xizmatida bo‘lgan. Hirotdan qaytgach, otasi mulkida dehqonchilik qilgan va adabiy ijod bilan shug‘ullangan.

12. «Tazkirat ush-shuaro», Davlatshohning 1486 yilda yozgan asari. Unda Iroq, Eron va O‘rta Osiyoda X—XV asrlarda yashab njod qilgan 150 dan ziyod shoirlar haqida ma’lumotlar beriladi. Bu asar Navoiy tavsiyasi bilan yaratilgan bo‘lib, Navoiyning ijodi va arboblik faoliyati haqida maxsus bob bor.

13. «Sultoni Sohibqironning humoyun valodatlari» — Husayn Boyqaronnng tug‘ilgan yili (1438 y.) nazarda tutiladi.

14. «Ammo holo bu fano dor ul-g‘ururidin baqo dor us-sururig‘a intiqol qilibdurlar» — hozirda o‘tkinchi g‘urur saroyidin (ya’ni, bu dunYodan) abadiy xursandchilik saroyiga (ya’ni, u dunyoga) ko‘chib o‘tishgan (ya’ni, vafot etishgan) demakdir.

15. «Holo bu farrux zamonda namoyandadurlar» — hozir bu baxtiyor zamonda hayotdirlar, demakdir.

16. «Majolis un-nafois» — Nafis majlislar demakdir.

AVVALGI MAJLIS

1. Amir Qosim Anvor — Shoh Qosim Anvor Tabreziy (1346, Tabrez—1433, Jom). Arab va yunon, fors va turkiy tillarni yaxshi bilgan hamda shu tillarda she'rlar yozgan. Umrining aksar qismini Hirotida kechirgan. Samarqandda ham yashagan.

Shoirning to'la kulliyoti 1959 y. Tehronda nashr qilingan, unda g'azallar devoni, «Anis ul-oshiqin» (Oshiqlar do'sti) nomli masnaviysi, «Tavajjuhnama» (Ollohga intilganlar haqida asar), «Voqiai Hirot» (Hirot voqialari), «Risolai vujud» (Borliq haqida risola), «Makotib» (Maktublar), «Savolu javob» va boshqa asarlari o'rin olgan.

Qosim Anvor tasavvuf adabiyotining yirik namoyandasi sifatida mashhur. U, ayniqsa, Jaloliddin Rumiya ergashgan. Shuningdek, Qosim Anvor asarlarida ijtimoiy-siyosiy va axloqiy masalalar ham ilgari suriladi. Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» asarida ham bu shoir haqida ancha mufassal ma'lumot beradi.

2. «Quddisa sirrihu» — arabcha: sirri muqaddas bo'lg'ay, degan ma'noni anglatadi va vafot etganlar haqida aytiladigan duo hisoblanadi.

3. Valoyat ahli — valiy, avliyo odamlar.

4. Haqoyiq va maorif — ishq haqiqiy va ma'rifat mazmunida yozuvchilar.

5. Sadriddin Ardabiliy — XIV asrdagi mashhur tasavvuf shayxlaridan.

6. «Anis ul-oshiqin» — Oshiqlarning do'sti demakdir. Qosim Anvorning asari.

7. Tarje' — qaytarish, takrorlashni anglatadi. She'rda takrorlanuvchi band bo'lib, bunda shoir vazni bir, qofiyasi boshqa bo'lgan bir necha band she'rning har bandi so'ngida bir baytni takrorlab keltiradi. Takrorlangan bayt har band oxiridagi bayt bilan bog'lanib borishi shart hisoblanadi.

8. Baytning tarjimasi (bundan keyin «tarj.» deb berib boramiz): Ollohga shukrki, sening ikki jahon mulkiga sarmoya bo'lgan ishqing mening yuragim va jonimdadir.

9. Tarj.: Rindmiz, oshiqmiz, jahon o'rtovchilar va yoqavayronlarmiz. Sening g'aming turganda dunyo g'amini chekishdan ne foyda?!

Bu baytdagi «rind» so'zining ta'rifi «G'iyos ul-lug'at»da: «Rind—shariat qoidalarini johillik yuzasidan emas, ongli suratda inkor qiluvchi odam», deb beriladi. Tasavvuf istilohotida «rind» barcha boylik, lavozim, zohiriy iltifot mulozimatlardan o'zini yiroq tashlab, olam va odamning eng yuksalgan poyasida o'zini ozod sezuvchi hur fikrli

nnsonni anglatadi.

10. Jaloliddin Rumi (1207—1273)—shoir va mutafakkir. Ismi Muhammad, laqabi Jaloliddin. Jaloliddin Rumiyning otasi Bahouddin Valad Chingizxon yurishi arafasida Balxdin Nishopurga ko‘chasi va shoir Shom, Halab va Arzanjonda ilohiyot, fiqh, riyoziyot (matematikaga oid fanlar), tarix va boshqa ilmlarni o‘rganadi. Davrning mashhur shayxlaridan Burhoniddin qoshida 1232 yildan sufiylik tariqati va shariatdan tahsil oladi. Quniyada esa Shams Tabriziy bilan uchrashadi va uni ma‘naviy ustoz deb tanlaydi. Jaloliddin Rumiyning «Masnaviyi ma‘naviy» nomli asari uni dunyoga mashhur qiladi. Unda ilohiyot, falsafa, tasavvufga oid masalalar o‘z aksini topgandir. 6 mustaqil daftardan iborat bu asarda ko‘plab rivoyatlar hikoyatlar, masalu latifalar o‘rin olgan.

11. Tarj.: Tabrizda bir Sayyidzoda bor edi.

12. Tarj.: Fe‘l, sifat, zot va ismlarning bilan hamma yashirin va oshkor narsalarning asli o‘zingsan.

13. Jorubkash—masjid, madrasa, xonaqo va mozorni supuruvchi xizmatkor. Navoiy bu yerda Jom viloyatidagi Xarjurd degan joydagi mozorda dafn etilganlarga, jumladan Qosim Anvorga o‘z hurmati va e‘tiqodini nazhor etadi.

14. Xamsa va salosina va samona mia — arabcha: 835 y.ni anglatadi. Milodiy hisobda 1431—32 y. ga to‘g‘ri keladi.

15. Mir Qosim Anvor ko‘zda tutilat.

16. Imom Ali Muso ar-Rizo — Ali Ibni Muso, laqabi Ali Rizo. Islom aqidalariga ko‘ra sakkizinchi imom. U avval Madinada yashagan, 816 y. da Xalif Al-Ma‘mun tomonidan Xurosonga keltirilgan va 817 y. da Marvda 33 ming odam qatnashgan yig‘inda valiahd deb e‘lon qilingan. Imom Rizoning nomi Ma‘mun nomidan keyin tangalarda zarb etila boshlagan. Ma‘mun hatto unga o‘z qizi Xabibani beradi. Ali Rizo Eronda qadimgi Tus shahri yaqinidagi Nukon degan qishloqda to‘satdan vafot etadi. Ma‘mun uni g‘oyat katta dabdaba bilan Sanobod degan Xorun ar-Rashid maqbarasi joylashgan bog‘da dafn qiladi. Keyinchalik bu yerda Mashhad shahri paydo bo‘ladi. Hozir Mashhaddagi Imom Rizoning hashamatli maqbarasi musulmonlarning ziyoratgohidir. Navoiy vazirlik davrida Imom Rizo maqbarasining janubiy qismida go‘zal bir ayvon qurdirgan va undagi ustunlarning biriga Husayn Boyqaro nomini o‘ydirdigan. Bu yerda shoir Mir Maxdumning otasi Makkadan Mashhadga Ali Rizo maqbarasi ziyoratiga kelganli bayon etiladi.

17. «Man xadima xudima» — arabcha: kim birovga xizmat qilsa, unga ham kimdir xizmat qiladi, demakdir.

18. Tarj.: Chalg‘uchi tarona chal, soqiy may tutgil, kimki, «may harom» degan bo‘lsa, uning qoni haloldir.

19. Tarj.: Meni rindlik olamida rasvolikning nishonasi qilding, dilimni olib, jonimni yuz nadomatga qo‘yding.

20. Muammo — arabcha: yashiringan, berkitilgan, demakdir. Muammo Sharq she‘riyatida kichik lirik janr turlaridan biri. Misra’, bir-ikki baytda (ba‘zan jumla, ibora yoxud bir so‘z ham bo‘lishi mumkin) ism yoki biror so‘z yashiringan bo‘ladi. Muammoda esa unga murakkab imo-ishoralar bo‘ladi. Muammoni maxsus qoidalarga asosan (unga ramz, imo, kinoya, o‘xshatish, so‘z o‘yini, arab alifbosidagi harflar nuqtalarini almashtirish, so‘zlarning boshqa tillardagi sinonimlarini topish, teskari aylantirish yoki «abjad» hisobi (harflarning raqam ma’nolari) va h. k. yo‘llar bilan topib olish, yechish kerak bo‘ladi. Muammoni tuzish va uni yechish qoidalariga bag‘ishlangan maxsus risolalar ham yaratilgan. Ayniqsa, XV asrda muammo keng tarqalgan edi. Jomiy va Navoiy ham muammo haqida risolalar yozganlar.

Bu muammoda «Ahmad Mirak» ismi yashiringan. Asliyatda shunday yoziladi.

Tarj.: Men may istamayman, uni berma va tutma. Sa’dni yor ko‘chasi boshig‘a eltib qo‘y.

Birinchi misra’ning yana shunday mazmuni bor: so‘z avvalidagi [harf] menda yo‘q.

Agar dan olib tashlasak, qoladi. Uning raqam ma’nosi 10, harflarda yoziladi. Bu ikki harfning raqam yig‘indisi bo‘ladi. 9 raqami yana birikuvidan hosil bo‘ladi. Shunday qilib, «may» so‘zidan «ah» bo‘g‘imini chiqardik. ni — «mad»ni ol, degan ishoraga binoan «Ah»ga «mad»ni qo‘shsak «Ahmad» chiqadi. dan «mi» olinadi. Yuqoridagidek ikkinchi misradan «Sa’dni qoldirib «ro»ni, ya’ni «r» harfini qo‘y so‘zining avvaliga, ya’ni, birinchi harfi oldiga olib borib qo‘yiladi va «Mirak» hosil bo‘ladi. Natijada ko‘rsatilgan muammo yechimi «Ahmad Mirak» ismi chiqadi.

Ko‘rinadiki, muammoni yechish arab alifbosiga asoslanadi va uni tarjimasini berish bilan maqsad hosil bo‘lmaydi. Shuning uchun muammolarni arab alifbosida berdik va tarjima qilmadik.

21. Tarj.: Men yomonlik qildim, uzr aytish gunohdan yomonroq.

Chunki bunda uchga buzilgan da’va bor: borlik, kuch va quvvat. Keyingi misra’ arabcha bo‘lib, kuch bilan quvvat esa xudodan boshqa hech kimda yo‘q.

22. «Maqsadi aqso» — eng so‘nggi maqsad.

23. «Qasidai burda» — arab shoiri Ka'ba Ibni Zuxayr (VII asr) asari. Burda degani yo'l-yo'l matodan tikilgan ustki kiyim — qaboni anglatadi. Rivoyatga ko'ra, Muhammad payg'ambar shol dardiga muhtalo bir bemor ustiga o'z burdasi ustki kiyimini tashlagan ekan, u davo topib, tuzalib ketibdi. Qasidaning nomida shu rivoyatga ishora bor. Qasida uch qismdan — an'anaviy lirik muqaddima, didaktik qism va madhdan iborat. «Qasidai burda»ga juda ko'plab naziralar yozilgan, muxammaslar bog'langan, sharhlar bitilgan. Musulmonlar qasidaga ma'lum davrlarda ilohiy ma'no ham berib, uning ayrim parchalarini tumor tarzida o'zlari bilan olib yurganlar (qarang: Fil'shtinskiy I.M. Arabskaya klassicheskaya literatura. M., «Nauka», 1965).
24. Shohrux Mirzo (1377—1447) — temuriylar sulolasidan, hukmdor. Temurning o'g'li. Ulug'bekning otasi uning podshohligi davrida Samarqand, Hirot va Marvda bir qancha bino, istehkom hamda inshootlar qurildi, ilm-fan, madaniyat rivoj topdi. Navoiy «Majolis un-nafois»ning yettinchi majlisida Shohruxga alohida maqola bag'ishlaydi.
25. Tarj.: Ey bu olamda yashirin ham, oshkora ham o'zingsan, oshiq yuragining dardi ham, asl davosi ham o'zingsan.
26. Tarj.: Men turkman, hinduni Jaypolning o'laksasi deganman, Junaning dabdabasini bir dona arpaga ham olmayman.
27. «Ajoyib ud-dunyo» — Dunyoning ajoyib (ishlari); «Javohir ul-asror» — Sirlarning javharlari.
28. Tarj.: Yana tun bo'ldi, ko'zim yig'i maydoniga suv urdi: Ko'z yoshining seli uyqu sipohiga hujum qildi.
29. Ta'rix — adabiy janr turlaridan bo'lib, unda abjad hisobi usullarini tatbiq etish bilan biror muhim voqea, ulug' kishilar vafoti, binolarning bunyod etilishi vaqti va h. k. lar yilini yozib qoldiriladi. Ta'rix yaratuvchilarni ta'rixgo'ylar deyiladi. Ta'rix she'r bilan aytilsa, g'oyat munosib sanaladi. Ta'rix moddasi bo'lgan so'z, misra', baytlar arab harfida yozilib, abjad hisobi bilan chiqarilishini e'tiborga olib, ta'rix moddasi bo'lgan so'zlarni arab alifbosida keltirdik: so'zidagi harflar abjad bo'yicha yig'indisi 866 y. (1461—62 y.) so'zidan ham shu sana chiqadi.
30. Kotibiy — Shamsiddin Muhammad Ibn Abdullo (tav. noma'lum, Turshez — 1435, Astrobod) XV asrdagi mashhur shoir, xattot va munshi. Yaxshi xattot bo'lganligidan Kotibiy taxallusini olgan. Shoirning Nishopurda tahsil olgani, Hirot, Samarqand, Mozandaron, Gilon, Hijoz, Tabrez va Isfahonlarda bo'lgani haqida ma'lumotlar mavjud. Umrining oxirida Astrobodda qo'nim topgan va shu yerda dafn etilgan.

Manbalarda Kotibiy qalamiga 140 asar mansub dsb qayd qilinadi. Uning «Qasidalar

dsvoni», «Gʻazallar devoni», «Xamsa» dostonlari mashhurdir.

31. «Zul-bahrayn» — Ikki bahrli. «Zul-qofiyatayn» — Ikki qofiyali.

32. Tarj.: Koʻz va dil tufayli tuproq badanim oʻt va suv ichidadir. Koʻz bilan koʻrgil va dil bilan rahm qilgil, ishim xarobdir.

33. Tarj.: Ey toʻgʻri yuruvchi taqdir kamoning oʻqdek; Sening oʻqdoningga bezakli osmon qoplon dumidekdir.

34. Tarj.: Koʻrshapalak feruza rang gunbazdan gunbaz feruzasiga qarab ketdi.

35. Toun marazi — vabo kasali.

36. Tarj.: Vabo olovi qahridan tuprogʻi mushkdan ham xushboʻyroq boʻlgan Astrobod birdaniga xarob boʻldi. U yerda yoshu qaridan hech kim qolmadi, chunki «oʻrmonga oʻt tushsa hoʻl va quruq barobar yonadi».

37. Ashraf—Abu Ali Husayn ibni Hasan Marogʻiy. Darvesh Hasan Xiyoboniy (tugʻ, nomaʼlum — vaf. 1460) nomi bilan tanilgan. 1436—1440 yillar mobaynida «Xamsa» anʼanasini davom ettirgan. «Minhoj ul-abror» (Taqvodorlarning yorugʻ yoʻli), «Riyozi ul oshiqayn» (Ikki oshiqning mashaqqatlari), «Shirnn va Xusrav», «Ishqnoma» yoki «Layli va Majnun», «Haft avrang» (Yetti taxt) va «Zafarnoma» nomli «Xamsa» tarkibidagi dostonlarni yozgan. Shoirning toʻrtta sheʼrlar devoni va «Sad pandi Ali» (Alining yuz pandi) nomli Hazrat Aln hikmatlarining tarjimasi boʻlgan manzumasi ham mavjud. Aftidan bu oxirgi asari Navoiyning «Nazm ul-javohir» nomli asariga oʻxshash koʻrinadi. Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» asarida Ashraf haqida yozadi va Hirotda boʻlganini taʼkidlaydi. Shoir «Xamsa» ustida uzoq yillar mehnat qilgani va nihoyat uni tugallashga noil boʻlgani xususida Navoiy Ashrafning quyidagi baytini keltiradi:

Az sharafi vasli tu Ashraf shudem,

Davlati mo bud musharraf shudem.

(Tarj. Sening vasling sharafi bilan Ashraf (yaʼni, sharaflı) boʻldik, bu biz uchun davlat edi musharraf boʻldik).

38. Tarj.: Bilimda ilgʻor boʻlgan shaxs qoshida gunohkorni oʻldirishdan gunohni kechish afzalroqdir.

39. Tarj.: Oʻqning choʻpi boʻlishni istayman, toki sen baʼzi-baʼzida holimga koʻz uchi bilan qaragaysan. Bu yerda shoir oʻq tortganda, koʻz qiri bilan nishonga boqishi kabi

holatni nazarda tutmoqda.

40. Xoja Ismatullo (tugʻ. nomaʼlum—vaf. 1437, Buxoro)—asosan Buxoroda yashab ijod etgai shoir. Xalil Sulton saroyida boʻlgan. Feodallar isyonidan soʻng shoir sargardonlikka uchraydi. Ulugʻbek hukmron boʻlgach, Ismat Buxoriyni saroy xizmatiga taklif etadi. Lekin shoir uzlatni, darveshlar orasida boʻlishni afzal koʻrib taklifni qabul qilmaydi. Shoirning sakkiz ming baytdan iborat sheʼrlar devoni, «Ibrohim Adham» nomli masnaviysi maʼlum. Uning tasavvufiy taʼsurolar, sufiyona hissiyotlar bilan yoʻgʻrilgan sheʼrlari xalq orasida mashhur boʻlgan.

41. Xalil Sulton (1384—1411)—Temurning nabirasi, Mironshohning oʻgʻli. 1405—1409 yillarda Samarqandda hukmronlik qilgan. Temurning Hindiston yurishida qatnashib, oʻzining harbiy salohiyati bilan ulugʻ bobosi ragʻbatini qozongan Xalil Sulton 1402 y. da Turkiston hukmroni qilib tayinlangan edi. Lekin 1404 y. da Temurning ruxsatisiz oddiy tabaqa qizi goʻzal Shodmulkka uylangani uchun uning gʻazabiga uchragan edi. Temur vafotidan 1 oy keyin 1405 y. 18 martda taxtga oʻtirgan Xalil Sulton Movarounnahrda chetlarda tan olinadi. Feodal nizolari, vorislar orasidagi toʻqnashuvlar natijasida Xalil Sulton 1409 yil 30 martda asir olinadi va Fargʻona, Andijon, Oʻtrorlarda sargardonlikdan bezib, Shohrux bilan shartnoma tuzadi va taxtdan voz kechadi. Oxiri Rayga joʻnaydi. Manbalarning taʼkidlashicha, Shodmulk ham uning ortidan Rayga keladi. Xalil Sulton Rayda vafot etadi. Shuningdek, manbalarda Xalil Sultonning Shodmulkka boʻlgan muhabbati hamda oʻz dushmanlari, hatto xoinlarga nisbatan ham olijanob boʻlgani taʼrif qilinadi.

Xalil Sulton saroyida olimu fozillar, sanʼatkor va shoirlar ijod qilar, oʻzi sheʼriyat bilan shugʻullanar edi. Navoiy ushbu asarning yettinchi majlisida Xalil Sultonga alohida maqola bagʻishlaydi va sohibi devon boʻlganini qayd qiladi. Xoja Ismat Buxoriy Xalil Sulton devoni taʼrifida qasida ham bitgan ekan.

42. Tarj.: Yurak kabobdir undan shoʻr [gʻavgʻo] qoʻzgʻatganlar, chunki u yurakka Xalil (chin doʻst, demakdir) tuzdonidan tuz sepganlar.

43. Tarj.: Bu bepoyon dengiz jahonlarni oʻz ichiga olgandir. Ilohiy aql gʻavvosi undan gavharni payqay olmaydi.

44. Tarj.: Ey darding oʻqi oshiqlar yuragiga nishona! Butun xalq sen bilan ovorayu oʻrtada sen gʻoyibsan.

45. Tarj.: Goh butxonada goʻshanishinman, goh masjidda istiqomat qilaman. Yaʼni seni uyma-uy qidirib yuraman.

46. Tarj.: Dil shishadir, koʻzlaring uni har tomonga olib boradilar, ular mastdirlar,

mabodo sindirib qo‘ymagaylar.

47. Tarj.: Chang va daf sadolarndan dilim vaslingni istaydi. Chunki har bir teri ostida xudoning bir do‘sti bor.

48. Yax‘yo Sebak (tug‘. noma‘lum—vaf. 448—49 y.) — shoir, aruzshunos olim va xattot. Avval «Tuffohiy», so‘ngra «Fattohiy», «Xumoriy» va «Asroriy» taxalluslarida yozgan. Nishopurda yashagan. «Majolis un-nafois»ning forsiyga tarjimoni Faxriy Hirotiy shoir nazmiy risolalar, «Ta‘biri xob» (Tush ta‘biri) nomli asar va «Husnu Dil» degan doston yozgani haqida ma‘lumot beradi.

49. Tarj.: Ey, lola davrida piyolani maydan xoli qiluvchi umr o‘tdi. Bu hasrat dog‘iga qachon davo qilursan?!

50. Xoja Hofiz—Shamsiddin Muhammad (tug‘. 1321—vaf. 1390, Sheroz) buyuk fors shoiri. Yetim qolgach, nonvoyga shogird tushgan, Qur‘onni yod bilgani va yaxshi tilovat qilgani uchun «Hofiz» nomi bilan shuhrat qozongan. She‘riyatda uni taxallus qilib oladi. Hofiz ham ishqi majoziy, ham ishqi haqiqiy haqida yonib yozgan. Hofiz g‘azalsaro shoirdir. Uning devoni vafotidan so‘ng tuzilgan. Sudiy degan turk olimi (vaf. 1591) Hofizning mukammal devonini tuzgan. Keyinchalik shoir she‘rlariga ko‘plab sharhlar yozilgan. XVII asr oxirlaridan boshlab, Hammer, Purgshtal. tarjimalari, Gyotening «G‘arbiy-Sharqiy devoni» orqali Hofiz G‘arbda shuhrat qozondi. Eron olimlari Abdurahim Xalxolin, Muhammad Qazvinii, Qosim G‘aniy, Said Nafisiy, Muhammad Mu‘in va boshqalar Hofiz ijodini har tomonlama tahlil etdilar, Hofiz g‘azallariga jild-jild sharhlar bitdilar. Ovrupo sharqshunoslaridan Ya.Ripka, A.Arberri, X.Ryomer, X.Ritter va boshqalar, rus olimlaridan Ye.3.Bertel's, A.N.Boldirev, I.S.Braginskiylar ham hofizshunoslikka yetuk hissa qo‘shdilar.

Navoiy Hofiz g‘azaliyotini puxta bilgan va o‘zining «Devoni Foni» deb nomlangan forsiydagi g‘azallaridan 237 tasini Hofiz g‘azallariga tatabbu‘ qilib yozgan. Bu masala tojik olimi akad. A.M.Mirzoyev tomonidan qisman tadqiq etilgan va Navoiyning Hofizning g‘azaliga javobiyalaridan namunalar alohida risola tarzida nashr qilingan. (Qarang: A.Mirzoyev. Foni va Hofiz. Dushanbe, «Irfon», 1961).

51. Tarj.: Ey bangilar, nasha bargining arrasi (yaproq qirralari) sizning aql va imoningiz ko‘chatining tomirini kesmoq uchun o‘tkirlashgandir.

52. «Bu faqir aruz fanida vosita bila Mavlononing shogirdimen» — mashhur aruzshunos Darvesh Mansurdan Navoiy aruz ilmini o‘rgangan. U esa Yax‘yo Sebakning shogirdi bo‘lgan. Navoiy bu yerda «vosita bila Mavlononing shogirdimen» der ekan, ana shuni nazarda tutadi.

53. 852 (1448-49 y.).

54. Hujjat ul-islom Imom Muhammad G‘azzoliy — Abduhomid Muhammad ibni Muhammad Tusi (tug‘. 1058, Tus—vaf. 1111, shu shahar), mashhur mutakallim, faqih va sufiy. Avval Go‘rgan madrasasida, keyin Nishopur yaqinidagi «Nizomiya» madrasalarida tahsil ko‘radi. Bir necha muddat Bag‘doddagi «Nizomiya» madrasasida mudarrislik qiladi. So‘ngra Shom, Falastin va Hijozda yashaydi. G‘azzoliy asarlarida falsafa, ilohiyot, riyoziyot, mantiq, tabiiyot va axloqqa oid masalalar yuzasidan bahs yuritiladi. G‘azzoliyning tasavvufga oid asarlari xalq orasida keng ma‘lum bo‘lgan. Masalan, «Kimyoi saodat», «Eh‘yo ul-ulum ad-din» (tirilish va din ilmi). G‘azzoliy falsafasi asosida xudoni aql bilan anglash mumkin emas, uni ruhiy iltijolar, sig‘inish va ibodatlar orqali anglash mumkin, degan aqida yotadi. Navoiyning «Nasoyim ul-muhabbat»ida Muhammad G‘azzoliyga alohida maqola bag‘ishlangan. Unda olimning kuniyati (abu, ibn, umm, bint kabi so‘zlar bilan boshlanadigan laqabi) Abu Homid va laqabi Zayniddin deb ko‘rsatilgan. Misrning Iskandariya shahrida, Nishopurda yashagani ham qayd qilinadi. G‘azzoliy Nishopurda xonaqoh va madrasa qurgan. Navoiy G‘azzoliyning yana «Yoqut ut-ta‘vil» (So‘zning (boshqa ma‘nodagi) yoqutlari), «Javohir ul-Qur‘on» va «Mishkot ul-anvor» (Qandil nurlari) nomli asarlar yozganini ta‘kidlaydi.

55. Anvari — Avhaduddin Ali Ibni Muhammad Ibni Ishoq (tug‘. 1105, Abivardning Xovaron nohiyasi — vaf. 1187, Balx) mashhur fors shoiri. Tus madrasasida tahsil ko‘rgan. Ilmi nujum, xikmat, handasa, falsafa va tib ilmlarini puxta egallagan. Tabiatan sho‘x va ozod fikr shoir 20 yoshlarida Sulton Sanjarga qasida bag‘ishlagan va hukmron tomonidan saroyga taklif etilgan. Ma‘lum muddat Marv va Nishopurda istiqomat qilgan, nihoyat 1154 y.da Balxga kelgan. Anvariylarning hajviyalari g‘oyat o‘tkir bo‘lib, zamona adolatsizliklari, zulmkorliklari va hukmron tabaqalarning axloqiy tubanliklariga qarshi qaratilgan edi. Anvariylarning donishmandligiga, ma‘rifatga chorlashlari, haqiqatgo‘yiligi va turmush tarziga ko‘ra hakim deb ataganlar. Anvarining qasidanavislikning payg‘ambari deb ta‘riflaganlar. Shoirning qalamiga 250 ta qasida, 337 ta g‘azal, 472 ta ruboiy, 557 ta qit‘a mansub bo‘lib, she‘riyatining umumiy hajmi 15000 baytni tashkil etadi. Anvariylar devonidagi she‘rlarga Alaviy Shodiobodiy (XVI asr) va Abdulhasan Farohoniy (XVII asr)lar tomonidan sharhlar bitilgan. Tojik olimi R.Hodizoda 1972 y. da shoir devonini izohlar bilan nashr etgan.

56. Tarj.: O‘z istagimni Ray mulki bilan qiyos qilganimda...

57. Alauddavla Mirzo— Shohruxning nabirasi, Boysung‘ur Mirzoning (vaf. 1433) o‘g‘li. 1447—1448 y. larda Xurosonning bir qismini—Xirot atroflarini boshqargan.

58. Bu qasida matla‘ining birinchi misra‘ida abjad hisobi bilan 849 (1445— 46 yil) berilgan; ikkinchi misra‘idan ham xuddi shu ta‘rix chiqadi.

59. Abu Said — temuriylardan. Sulton Muhammadning oʻgʻli. 1451-58 y. Larda Movarounnahr hokimi, 1458-69 yillarda esa temuriylar davlatining oliy hukmdori; U oʻzidan oldingi shoh Abdulqosim Boburga nisbatan ancha qattiqqoʻl, zulmkor edi. Navoiy va uning togʻalari Mir Said Kobuliy, Muhammad Ali Gʻaribiylar Husayn Boyqaroning Abu-Saidga qarshi harakatlarini qoʻllab-quvvatlaganlari uchun ularga gʻoyat sovuq munosabatda boʻlgan Abu Said ilm va sanʼat ahlini qadrlamagan hukmron boʻlgani uchun ham munosabatlarni yaxshilashdan koʻra Navoiyga Hirotni tark etish oson tuyulgan va u Samarqandga ketgan edi. Navoiyning Abu Saiddan norozilik tuygʻulari uning “Masnaviysi” — Sayyid Hasan Ardasheriga sheʼriy maktubida oʻz aksini topgan. Bu asarda Navoiy oʻzining Xirotdan Samarqandga ketishini beixtiyor qilingan safar, deb eʼtirof etadi. Boburda esa «Bilmon, ne jarima bila Sulton Abu Said Mirzo Hiridin ixroj qildi», degan maʼlumot bor. Navoiy Abu Said 1469 yilda Eronning Gʻarbiy qismlarini oʻziga boʻysundirish maqsadida yurish boshlab, Ozarboyjonda qatl etilgandan soʻng, Husayn Boyqaro Hirot taxtini egallagach, yangi hukmdorning taklifi bilan poytaxtga qaytadi.

60. Abdullatif Mirzo (tugʻ. 1422—23, vaf. 1450)—temuriylardan. Mirzo Ulugʻbekning uchinchi oʻgʻli, Hirotida bobosi Shohrux Mirzo tarbiyasida voyaga yetgan. 1440 y. dan boshlab harbiy yurishlarda qatnashgan Abdullatif Ulugʻbekka qarshi fitnalarda ishtirok etib, oxiri 1449 y. da qoʻshin tortadi va Samarqand beklari koʻtargan isyon sababli Ulugʻbek poytaxtga qaytadi. Abdullatif Damashq kentini ishgʻol qiladi va otasi, ukasi Ablulazizni qatl ettirib Samarqandni egallaydi. 1450 y. da Samarqand shimolidagi Bogʻi maydon yonida Ulugʻbek tarafdorlari tomonidan oʻldiriladi, Navoiy asarning VII majlisida Abdullatif haqida maʼlumot beradi va uning tabiatiga xos boʻlgan vasvasiylik va shafqatsizlikni koʻrsatib oʻtadi. Ammo «sheʼrni obdon aytur erdi», — deb ham taʼkidlaydi Navoiy.

61. Tarj.: Yoʻqlik dashtida u ogʻizni oʻylab yurardim, u sabza miyiq koʻrinadi-yu yoʻlimning Xizri boʻldi. Bu baytda shoir mahbuba ogʻzining nihoyatda kichikligi, miyigʻidagi moʻychalar yangi ungan yashil sabzalarga oʻxshashligi va u koʻrinishi bilan qorongʻulikdagi yoʻlida Xizr boʻlib tuyulganini taʼriflaydi.

Xizr esa afsonalarga koʻra, «obi hayvon» (tiriklik suvi)ni topgan va undan ichib, hamisha tirik yuradigan sirli karomatlar sohibi. Badiiy adabiyotda Xizr gʻoyibdan paydo boʻlib, yoʻldan adashganlarga qoʻmak beruvchi ham deb tasvirlanadi. Xizr yaxshilik va fahmu idrok timsoli hisoblanadi.

62. Tarj.: Gul, gul, dedim, may ichida ruxsoring rangi namoyon boʻldi, uning gʻunchasi tabassum qildi-yu u gul oldida boshqa gullar hech boʻlib qoldi.

63. Ulugʻbek Mirzo — Muhammad Taragʻay (tugʻ. 1394, Sultoniya —vaf. 1449, Samarqand) buyuk ilmi nujum va riyoziyot olimi, davlat arbobi. Temurning nabirasi,

Shohruxning o'g'li. 17 yoshida Movarounnahr va unga yondosh o'lkalarning hokimi bo'lgan. 1447 yil Shohrux vafotidan keyin temuriylar davlatining oliy hukmdori bo'ldi. 1449 yil Ulug'bek uning siyosatidan norozi quchlar va shahzoda Abdullatif fitnasi natijasida shahid qilinadi. Ulug'bek davrida ilm-fan, savdo-sotiq, hunarmandchilik, me'morchilik keng rivojlanadi. Uning o'zi aniq fanlar qatori musiqa ilmi va adabiyot bilan shug'ullangan, she'rlar ham yozgan.

Navoiy bu asaridan tashqari dostonlarida, jumladan "Farhod va Shirin"da Ulug'bek Mirzoni farax hamda g'urur bilan tilga oladi.

64. Tarj. Biz baxti qaro, yomon kunga qolgan va yulduzi so'ngan kishimiz; butun umrimizda biror kecha ham maqsadimiz sham'i yonmagan.

65. Tarj.: Menda shunday og'iz bo'lishiga qaramay, she'r aytayki, undan suv chakillab tursin.

66. Tarj.: Ey gul gulyuzlini ko'rishni menga man' etuvchi, dil holatini bilmaysan, meni kechirgil.

67. Tarj.: Ahvolim sirlaridan birov ogoh bo'lishinn istamayman, yo'qsa, sahar chog'ida bir oh tortib, butun olamni kuydirib yuboraman.

68. Jo'gi Mirzo — temuriy shahzodalardan.

69. Tarj.: Yuzing mehri (quyoshi)dan tong singari sovuq damlar uraman; biror kun ko'yingga yetishim uchun dil ko'p sargardon qildi.

70. Xoja Salmon Jaloliddin Xoja Salmon Ibni Xoja Alouddin Muhammad (tug'. 1310, Sova — vaf. 1376, o'sha shahar) Salmon Sovajiy nomi bilan mashhur, fors shoiri. Zamonning aksar ilmlari, jumladan adabiyot, riyoziyot, she'rshunoslik, tilshunoslikni mukammal egallagan. Shoir o'zining «Qasidai Masnu'» nomli o'ta murakkab, bir necha bahr, turli-tuman she'riy san'atlar qo'llanilgan muvashshah (bezatilgan, ziynatlangan, demakdir) tariqida yozilgan asari bilan shuhrat qozongan. Salmon Sovajiy "Kulliyot"i 16000 baytdan iborat. U g'azallarida Xoju Kirmoni, Nosir Buxoriy, Hofiz Sheroziy va boshqa mashhur shoirlar an'anasini davom ettirgan. Uning "Jamshed va Xurshed", «Firoqnoma» nomli dostonlari ham bor.

71. Tarj.: Sening qomating tufayli olamda qiyomat ko'tarildi; Agar qiyomat rost bo'lsa, sening qaddingning o'zi bir qiyomatdir.

72. Tarj.: Siz — tuz koni, biz sho'rbaxtmiz; xudo bizga buni berdiyu senga uni.

73. Tarj.: O‘lgan pashsha(lar) oshim yuzidagi qayla; tirik bit(lar) nonim ustidagi kunjutlar edi.

74. Tarj.: Pokiza xilqatli podshoh madhida Siymiy bir kunda ikki ming bayt aytdi va yozdi.

75. Tarj.: Nozik ma‘nodan xoli she‘r butun umr bo‘yi bir qoralik bo‘lib qoladi (yoki bir qoralama bo‘lib qoladi).

76. Boysung‘ur Mirzo (tug‘. 1397, Hirot — vaf. 1434, o‘sha shahar) Temurning nabirasi, Shohruxning o‘g‘li. Avval Mozandaron, Astrobod va Jo‘rjon hokimi, keyin otasining vaziri bo‘lgan. Boysung‘ur Mirzo g‘oyat ma‘rifatdo‘st shaxs bo‘lib, Hirotida juda boy kitobxona tashkil qilib, kotibu musavvirlar, naqqoshu sahhoflarni, zarkor ustalarni yig‘ib, ijodlariga madad bergan. Boysung‘ur Mirzoning tashabbusi va ishtiroki bilan Hirotidagi kitobat san‘ati ahllari va matnshunos olimlar Firdavsiy «Shohnoma»sining 40 ta qo‘lyozma asosidagi mukammal matnini yaratganlar va uni go‘zal nasta’liq xatida ko‘chirib, nafis miniatyuralar, naqqoshlik lavhalari bilan bezaganlar. Hozirgi kunda bu mo‘‘tabar va nodir qo‘lyozma Tehronda, «Koxi Guliston» muzeyi fondida Navoiyning tabarruk dastxati («Navodir un-nihoya» matni) bilan bir yerda saqlanadi.

77. Tarj.: Quyosh kabi yuzingdan agar parda ko‘tarsang, mushtariy (sotib oluvchi, xaridor ma‘nosini ham anglatadi) sayyorasi jonu dil bilan xaridoring bo‘ladi.

78. Tarj.: Ey soqiy, mayga shu qadar g‘arq bo‘ldimki, agar tuprog‘imdan biror gul unib chiqsa, undan may tomib turadi.

79. Tarj.: Samo shipidagi oltinsuvoq quyosh g‘ishti Sulton Ali Muso Rizo maqbarasining farshi (maqbarasiga yotqizish) uchundir.

80. Tarj.: Evoh! La‘l (qip-qizil) labingning shirinligi mening abadiy hayotimdir; Labni tishlab, mening jonimdan, nima istaysan?!

81. Tarj.: Go‘zallar, xudo uchun men bilan bo‘ling; Xudoni bilaman (aynan: menda xudo bor), keyin sizlarni.

82. Bobo Savdoiy — «Majolis un-nafois» tarjimoni Faxriy Hirotiy bu shoirning vafot etgan yilini 853 (1450—51) deb ko‘rsatadi. Navoiy yozishicha, shoir 80 dan o‘tganda vafot etgan bo‘lsa, taxmin 773 (1372—1374) yillarda tug‘ilgan bo‘ladi. Ikkinchi tarjimon Muhammad Qazviniiy esa shoirning Boysung‘ur Mirzo bilan qilgan ajonib hazl-mutoyibalarini keltiradi: Kunlarning birida tomda ikkovlari suhbatlashib o‘tirgan ekanlar, Mirzo so‘rabdi: Agar meni sevsang shu tomdan o‘zingni pastga tashla. Bobo Savdoiy darhol turib, tezlik bilan tom chetiga qarab yuguribdi va yetgach to‘xtabdi va debdi: Men

Sizni to shu yergacha yaxshi ko‘raman va bas. Bu so‘zlardan Mirzo g‘oyat zavqlanib kulibdi va debdi: Agar menda ayb ko‘rsang ayt, tanbeh ber, toki men uni tuzatay. Shoir debdi: Sizda sustkashlikdan bo‘lak ayb yo‘qdir. Mirzo so‘rabdi: Qanaqa sustkashligim bor? Shoir javob qilibdi: Bir og‘iz so‘z aytishda sustkashlik qilasiz. Agar menga bir ming oltin tanga berishlarini aytsangiz, men boyib qolardim. Mirzo kulib, shoirga ming oltin tanga baxshida qilgan ekan.

83. Tarj.: Xoling anbar, yuzing gul, miyig‘ing rayxondir; og‘zing g‘uncha, tishing inju, labing marjondir.

84. Amir Xusrav — Yaminuddin Abdulhasan Amir (tug‘.1253, Patyoli — vaf. 1325, Dehli) shoir, adib, mutafakkir, bastakor. Xusrav Dehlaviy nomi bilan mashhur. Otasi Sayfuddin Mahmud lochin qabilasidan bo‘lib, mo‘g‘ul istilosi arafasida Shahrisabzdan Hindistonga qochgan. Juda yoshlikdan she‘r yoza boshlagan, avvaliga «Sultoniyy» taxallusini olgan Xusrav Dehlaviy uzoq muddat Bangola va Dehli sultonlari xizmatida bo‘lgan. Shoir klassik she‘riyatning barcha janr va turlarida ijod qilgan. Urdu va arab tillarida ham she‘r yozgan. U birinchi bo‘lib she‘rlarini alohida nomlar bilan hayotining turli fasllariga moslab 5 ta devonga ajratgan. Nizomiy Ganjaviyning «Panj Ganji» (Besh xazina) javobida 5 ta doston yozib, «Xamsa» deb atagan va bu bilan xamsachilik an‘anasiga asos solgan. Shoir shuningdek boshqa dostonlar, adabiyot ilmi, insho san‘ati va musiqa nazariyasiga oid ham asarlar yaratgan. Navoiy Xusrav Dehlaviyini har bir dostoni avvalida o‘zining mo‘‘tabar salafi sifatida ta‘riflaydi va uning she‘rnyatdagi san‘atkorligini yuksak baholaydi, she‘rlarida ham shoirga payravlik qiladi. «Nasoyim ul-muhabbat»da ham Xusravga alohida maqola bag‘ishlaydi. Unda shoirning Shayx Nizomiddin avliyo xizmatida bo‘lganligi, Shayx shoirga Muhammad Kosales (kosa yalovchi, gadoy) deb nom berganini yozadi. Navoiy bu yerda Mavlono Zohidiyning Xusravning mashhur qasidalaridan biri «Daryoi abror» (taqvodorlar daryosi)ga tatabbu‘ (o‘xshatma) qilganini yozadi.

85. Tarj.: 3uhraga chang yoki rubobni kim berdi; yo rab, tosh orasidagi la‘lga porloqlikni kim berdi? Zuhra — Cho‘lpon yulduzi (Venera). U Sharqda erta tongda, G‘arbda kechqurun porlab ko‘rnnadigan yorqin yulduz. Qadim yunonlarda Zuhra muhabbat ma‘budasi hisoblangan. Zuhrani Nohid ham deb ataladi. Zuhra go‘zallik, muhabbat hamda musiqa ahli xomiysi sanaladi.

86. Shayx Kamol — Kamoluddin Mas‘ud (tug‘. taxminan 1318—23, Xo‘jand — vaf. 1401, Tabrez) Kamol Xo‘jandiy nomi bilan mashhur. Shoir asosiy tahsilni Xo‘jandda, keyin Samarqandda olgan. Xorazm va Shosh (Toshkand)da ham istiqomat qilgan. Kamol Xo‘jandiy nihoyatda bilimdon shaxs bo‘lgan: adabiyot, arab tili, fiqh, hadis, kalom, hikmat, tafsir va tasavvufni puxta bilgan. Iroq va Ozarbayjoi hokimi Tabrez atrofidan Voliyonkuh degan mavze‘ni tuhfa qilgach, o‘sha yerda bog‘ barpo etgan va uni Behisht deb atab, bog‘dorlik bilan kun kechirgan.

Navoiy Kamol Xo‘jandiy ijodiga katta hurmat bilak qaragan va «Devoniy Foni» tarkibidagi, g‘azallardan 4 tasini shu shoirga javob tarzida yozgan.

87. Tarj.: Qismat kuni (nasiba taqsim etiladigan kun) zohiddan boshqa har kim o‘ziga baxshida qilingan ayshni oldi; u esa ne chog‘lik mashaqqat chekmasin quruq qoldi.

88. Tarj.: Tun kabi qora zulfiing quyoshni (ya’ni go‘zalning yuzi) bariga olgan, tun quyoshga soya solganini kim ko‘rgan?!

89. Tarj.: Oshiqlik ko‘chasida ahdi-paymoni mustahkam bo‘lgan bir ahli dil (ya’ni, dilbar, dildor) menga aytgan edi: Sendan boshqani qidirgan kishini talabgarlikka undama, sen shunday kishiga talabgor bo‘lgilki, u ham senga talabgor bo‘lsin.

90. Sulton Boyqaro — temuriylardan. Sultoi Husayn Boyqaroning akasi. Inisiga navkar edi. Boburning yozishicha, «devon boshida hozir bo‘lmas edi, g‘ayri devonda bir to‘shakta o‘l tururlar edi. Inisi Balx viloyatini berib edi. Necha yil Balxda hukumat qildi». (Bobirnoma, Toshkent, O‘zFA nashr. 1960, 221-bet).

91. Tarj.: Sening shirin labing shakar idishiga o‘xshaydi, tishing injusi gavhar shodasiga o‘xshaydi.

92. Tarj.: Junun ahllari sening tuzog‘ingga ilingan, shuning uchun Jununiy (ham) o‘sha xalqa (ichida) asirdir. Bu yerda shoir yor sochlarining uzun va jingalakligi va oshiqlarning ularga dilbastaligini ta’riflaydi.

93. Tarj.: Evoh! dard ko‘z qorasini xarob qildi; zamona ko‘zim chashmasini sarob qildi.

94. Tarj.: Ko‘zimning qizargan jiyagiga oq dori surtish xuddi kabobga mayda tuz sepihga o‘xshaydi.

95. Tarj.: Osmon gunbazida aylanding, maydondan maydonga to‘p kabi sakrading, terga pishgan paytingda yomg‘ir yog‘ib, o‘rtada chaqmoq chaqnagandek bo‘lar edi.

96. Tarj.: To paymonam to‘lmagan damgacha mayxonadan chiqmaslikka ahd qildim.

97. Bobur Mirzo — Abulqosim Bobur. Temuriylardan, 1447—1457 yillarda Xurosonda hukmronlik qilgan. Shohrux vafotidan keyin avj olib ketgan temuriy shahzodalarning o‘zaro kurashlariga bardosh bera olmay shaharni tashlab ketganlar Abulqosim taxtga o‘tirgach, qaytib kela boshlaydilar. Ular orasida Navoiy oilasi ham bor edi, Shoirning otasi podshoh xizmatiga kiradi va bir oz muddatdan so‘ng Sabzavor xokimi qilib tayinlanadn. Otasi vafotidan so‘ng yosh Alisher ham podshoh saroyiga xizmatga kiradi.

Bu vaqtda Husayn Boyqaro ham Abulqosim Bobur xizmatida edi. 1957 yilda Abulqosim Bobur Mashhadda vafot etgan.

98. Tarj.: Yodingda bo'lsinki, sening ko'chang mening manzilim edi; ostonang tuprog'idan ko'zim ravshanlik topar edi.

99. Tarj. Aql ustodi uchun yechilishi qiyin bo'lgan nozik ma'no, sinab ko'rganimizda bir qultum may bilan hal bo'lar edi.

100. Tarj. Mayning haromligini madrasa ahlidan so'ray deb kimning eshigini qoqsam, (u yerdagilar) bexush va alast bo'lib yotgan edi.

101. Mehri — XV asrning birinchi yarmida Hirotida yashagan shoira. Mehrining eri Xoja Abdulaziz Shohrux Mirzoning saroy tabibi bo'lgan, Mehri sofdil, ravshanfikir, iste'dodli, shirinsuxan va hozirjavob bo'lgani uchun malika Gavharshodbeginning yaqin suhbatdoshi — nadimasi ekan. Tazkiralarda qariyb bir ovozdan Mehrining nihoyatda go'zal bo'lganligi kayd qilinadi. Shoiraning bizgacha yetib kelgan she'rlari u yoki bu hayotiy voqealar munosabati bilan badihona aytilgandir. Mehri fitna-fujurlar bois birmuncha muddat Shohrux tomonidan zindonband qilinadi. Lekin zindonda turib yaratgan isyonkorona she'rlari uni xalos bo'lishida muxim rol o'ynaydi. Navoiy keltirgan ikki bayt tazkiralarda berilishicha, Mehri qalamiga mansubdir. Shoira she'rlarida, dadil aytilgan fikrlar, aniq his-tuyg'ular, alamli armonlar go'zal badiiy obraz va vositalarda bayon etiladi.

102. «Valloxu a'lam» arabcha: Olloh biluvchidir.

103. Tarj.: Uning jamolisiz ko'z ravshanlig'ining menga nima keragi bor?! Ko'zimga ravshanlik yor diydoridan hosil bo'ladi.

104. Tarj.: To'satdan (unga) to'qnash kelgan soatimdan dod! (Endi) qaytadan dilim joyiga kelishi uchun bir qancha muddat kerak bo'ladi.

105. Tarj.: Meni bir jafo bilan o'ldirib, pushaymon bo'lgandirsan, yuragim qonini to'kib, xafa bo'lgandirsan.

106. Tarj.: Yo'lning uzoqligi va Mug'aylon tikanlari mashaqqatidan Ka'baga kelayotganingdan pushaymon bo'lgandirsan.

107. Sulton Mas'ud Mirzo — temuriylardan. Abu Said Mirzoning nabirasi, Sulton Mahmudning to'ng'ich o'g'li. Feodal urushlar oqibatida, Boburning xabar berishicha, Qunduz hukmroni Xusravshoh Mas'ud Mirzo ko'zlariga mil tortib ko'r qiladi. «Shohiy» taxallusida she'rlar yozgan.

108. Tarj.: Zayn bilan birga bo‘lsang seni nojinslar-la yurishdan man’ qiladi. (Sen) Shunday begonasanki, o‘z g‘amingni chekmaysan.

109. Hazrati Mavlaviy Maxdumi Nuran — Abdurahmon Jomiy ko‘zda tutiladi.

110. Tarj.: Bu mayni sansiz labimga olib borar ekanman, buni shodxurram bo‘lish uchun qilmaymai; Sening qora zulfig kunimni qora qildi, o‘z qora kunimni kechaga aylantiraman.

111. Sa‘diddin Koshg‘ariy (vaf. 1457, Hirot)—Navoiyning «Xamsat ul-mutahayyirin»ida yozishicha, «Naqshbandiya» xojalarni silsilasining, ul zamonda komil va mukammal murshid va xalifasi erdi. Abdurahmon Jomiyning qaynatasi bo‘lgan.

112. Mir Shohiy — Amir Oqmalik Ibni Malik Jamoluddin Feruzkuhiy, taxallusi Mir (amir) Shohiy (tug‘, 1385, Sabzavor — vaf. 1453, Astrobod). Shoir xattot, naqqosh, musiqachi. Mir Shohiyning ajdodlari mo‘g‘ul istilochilariga qarshi dehqonlar va hunarmandlarning xalq harakati sarbadorlarning yetakchilari bo‘lganlar. Bu harakatga barham berilgach, Mir Shohiy Boysung‘ur Mirzo saroyidagi xizmatni tark etib Sabzavorga qaytadi va dehqonchilik bilan shug‘ullanadi. Davlatshoh Samarqandiy, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiylar bu shoir shaxsiyati va ijodiga yuksak baho berganlar. Navoiyning e’tirof etishicha, u Mir Shohiyni ko‘rmagan. Lekin oralarida yozishmalar bo‘lib turgan. Shoirning na’shi Astroboddan Sabzavorga keltirilib dafn etilgan.

113. Tarj.: Rahmsiz ko‘ngil tufayli xarob bo‘ldik, goh-goh bizni eslab turgil; Ko‘chang itlarimiz, bir tosh [otib] oxirda bizni shod etgil. 114. Tarj.: Sen jahon podshohisan, biz shahringning g‘aribimiz.

Sening uchun vatandan kechgan bexonumonlarmiz.

115.: Tarj.: Ey Sabzavor, ko‘z yoshim va ohim bilan ostin-ustin bo‘l! Chunki shoh shahri shohsiz (ya’ni, Shohiysiz) qolsa, hech narsaga yaramaydi.

116. Tarj.: Soqiy agar gul faslida may bermasa, mening qo‘lim soqiy etagida va gul oyog‘ida bo‘ladi.

117. Tarj.: Umr o‘tdiyu men maydan kecha olmayman, chunki bu xaroba olamdan men mast ketmoqchiman.

118. Tarj.: Yorim noz-karashmadan o‘q, qoshdan kamon tortdi, go‘zal yuzidan neki kelsa torta berdi.

119. Tarj.: Yuzing (qarshisida) kumushdan soʻz ochib boʻlmaydi, qoʻrquvdan uni oʻpib boʻlmaydi.

IKKINCHI MAJLIS

1. 896 (1490—91 y.)

2. Sharafiddin Ali Yazdiy (tugʻilgan yili nomaʼlum, Yazd yaqinida, Taft — vaf. 1454, oʻsha yer) — Shohruh Mirzo va uning oʻgʻli fors hokimi Ibrohim Sulton saroyida xizmat qilgan. 1429 y. Shohrux uni saroyga daʼvat etib Ulugʻbek Mirzoga murabbiy qilib tayinlagan. Olim «Zafarnoma» asarini ana shu adabiyot, tarixning bilimdoni Ibrohim Sulton nomi bilan bogʻlaydi. Bu asar Temur shajarasi, turkiy qabilalar tarixi va Chingizxonning toʻrt ulusini umumiy tarzda bayon etuvchi birinchi qism va Temur tarixini yorituvta asosiy qismga boʻlinadi.

Sharafiddin Ali Yazdiy «Sharaf» taxallusi bilan sheʼrlar ham yozgan. «Zafarnoma» 1969 yilda A.Oʻrinboyevnnng soʻz boshi, izoh va koʻrsatkichlar bilan tayyorlagan nashri, A.K.Arends tahriri va kirish soʻzi ila bosilib chiqqan.

3. «Asmoulloh» — (Ollohning ismlari) Shayx Muhammad Tobodgoniy qalamiga mansub Allohning 99 muborak ismi va ularni zikr etishning fazilatlar haqidagi asar. Unga juda koʻp sharhlar yaratilgan.

4. «Hulal» — «Hulali mutarraz» (gul tikilgan ipakli mato).

Bu asar muammoni tuzish, uni yechish yoʻllaridan bahs etuvchi nazariy asardir. Muammoga bagʻishlangan birinchi shu tarzda asar 1392 yilda yozilgan «Ihʼyo fil ilmi hall al-muammo» (Muammoni yechish ilmining jonlantirilishi) deb atalgan va Badiʼ Tabriziy degan tojir qalamiga

mansub boʻlgan.

5. Tarj.: Ey sufiy, mayparast rindlarni inkor etma, chunki piyolada doʻst aksining shuʼlasi bordir.

6. Tarj.: Jamoling bogʻidan koʻz va jonga zebu-ziynat yetishdi.

Nargis guliga koʻzing bilan gʻururlanish aniq farz boʻlib qoldi.

7. Tarj.: Ey koʻngil, shod boʻl, podshohlik osmonining quyoshi Sulton Husayn bizga mehribonlik soyasini soldi. Bu arabcha sheʼr mazmuni ochilmadi.

8. Maklubi mustaviy —she'riy san'at. Biror jumla yoki biror misra' she'rni o'ngdan ham, chapdan ham bir xil o'qiladigan qilib tuziladi. Xoja Fazlulloh Abullays.

10. Murod dorom (murodim bor) va — baroyad yorab (Iloho yetilgusi) so'zlari har ikki tarafdan bir xil o'qiladi.

11. Abu Hanifa (815—895) — adib va tarixchi, jug'rofiya, ilmi nujum, riyoziyot va tabiat fanlarining puxta bilimdoni bo'lgan. «Kitob ush-she'r va ash-shuaro» (She'r va shoirlar haqida kitob), «Kitob ul-fasohat» (Chiroyli uslub haqida kitob) kabi asarlari adabiyot ilmida noyob sanalgan.

12. Ibn Hojib — Jamoliddin Abu Amr Usmon Ibn Umar ibn Hojib (1175—1249) arab tili bo'yicha mashhur olim. Uning nahv— sintaksisga bag'ishlangan «Al-qofiya» va marfologiyaga oid «Al-shofiya» darsliklari asrlar mobaynida madrasalarda asosiy qo'llanma bo'lgan.

13. Sayid Sharif — Ali ibn Muhammad as-Sayyid ash-Sharif al-Jurjoni (tug'. 1339, Astrobod — vaf. 1413, Sheroz) Sheroz madrasasida va Samarqandda mudarrislik qilgan. Falsafa, ilmi nujum va fiqhga oid asarlarga sharhlar yozgan. Uning atamalar lug'ati va she'riyat sirlariga oid asarlari keng tarqalgan.

14. Tarj.: Sening sarv kabi qadding mening uchun jondir, balki ravondir. Ey sarv, men tomonga ravon bo'l, senga jonimni fido aylay.

15. Muhammad Tabodgoniy — mashhur shayxlardan. Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» asarida bu shayxning fazilatlari haqida yozadi va asarlarini sanab o'tadi. («Majolisda» berilganlardan tashqari «Asmoulloh» (Ollohning ismlari), «Tazkirat ul-habib» (Do'stning tazkirasi) va «Vasoyo» (Vasiyatlar), zikr bobida «Arba'in» (Qirq) va faqr va suluk (xudoga yaqinlashish yo'li) yana bir «Arba'in»). Navoiy o'ziga Muhammad Tabodgoniyni alohida iltifoti bo'lganligini e'tirof qiladi. Shayx 891/1482—83 y.da Hirotidagi Chilgazi mahallasida vafot etgan. jumlasini bilan uning vafotiga ta'rix tushirilgan ekan. Abjad hisobida undagi harflar yig'indisidan 891 raqami kelib chiqadi. Shayx 87 yoshda vafot etgan ekan, demak u 804 (1401—1402) y. da tavallud topgan.

16. Shayx Zayniddin (Abu Bakr) mashhur shayxlardan, ilohiyot ilmida dong taratgan. Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat»da yozishicha, Mashhad ziyorati Tusdagi muqaddas mozarlar tavofiga musharraf bo'lgan, 791 (1388—89) yilda vafot etgan.

17. Hoja Abdulloh Ansoriy — Abu Ismoil Abdulloh ibni Abu Mansur Muhammad (tug'. 1006, Hirot, Quhandiji — vaf. 1088 Hirot, Kozurgoh). Shoir, olim, tasavvuf nazariyotchisi, faqih. «Piri Hirot» laqabi bilan ham mashhur. Balx, Nishopur, Tus, Bistomda yashagan. «Ilohiynoma» (Munojot) ham deb ataladi, «Ganjnoma», «Sad

maydon» (Yuz maydon), «Nasoyeh» (Nasihatlar), «Tabaqot us-sufiya» (Sufiy tabaqalar) va boshqa ko‘p asarlar Abdulloh Ansoriy qalamiga mansubdir. Unga 3 ta devonni ham nisbat beradilar. Lekin mutaxassislarning tadqiqiga ko‘ra ularda turli so‘z san’atkorlarining she’rlari jamlangan.

18. «Manozil us-soyirin» (Kezuvchilar manzillari) — Abdulloh Ansoriyning mashhur asarlaridan biri. Bu nomda muallifning 2 asari ma’lum: biri arab, ikkinchisi fors tilida. 1082 yilda yozilgan va keyinchalik unga juda ko‘p tasavvuf bilimdonlari tomonidan sharhlar bitilgan.

Asarning badiiy qiymatlaridan biri shundaki, unda didaktik dostonlar yaratish uchun zamin hozirlangan, nasrdagi saj’ san’atining yuksak namunalari berilgan. Bu asar 1898 yil Tehronda tosh bosmada, 1953 yil Qohirada nashr etilgan.

19. Tarj.: Sarvdek qomatingdan boshqa [narsa]ga qaraydiganlar, rostini aytilsa hammalari past nazardirlar.

20. «Fusus» — Ibn al-Arabiyning «Fusus al-hikam» (Hikmatlar toshlari) asari. Payg‘ambarlik burch-uhdalari haqida g‘oyat murakkab imo-ishoralar va majozlarga to‘la arab tilida yozilgan.

21. Tarj.: Ey voh, sening yuzingdan ko‘zlarimga nur keladi: jamolingdan hamisha yomon ko‘z yiroq bo‘lsin!

22. Imom Faxr — Faxriddin Roziy, mashhur sufiylardan. Qazviniiy «Majolis»ga qo‘shgan VIII majlisda Faxriddin Rofe’iy degan mashhur avliyo dunyoga kelganida Imom Faxr uning og‘ziga o‘z so‘lagini tomizgan ekan va buning barakatidan Rofe’iy komil olim bo‘lib yetishgan, deb yozadi.

23. Tarj.: Ul oyning lab va tishlari nimaga o‘xshaydi? Xuddi qand dona-dona guruch ustida turganiga (o‘xshaydi).

24. Tarj.: Shohga shohning o‘zidan boshqa mahram yo‘q; shoh ahvolidan shohdan boshqa ogoh yo‘q.

25. Tarj.: O‘lim balosi va qiyomat qayg‘usi qomatimiz daraxtini chanbardek egib qo‘ydi.

26. Tarj.: Xalq Muflisiy devona bo‘libdi, deydi. Axir devonalikning o‘zi muflis (faqir)likdanku!

27. Tarj.: Yorning o‘qi dillarga yetilishidan rashkim keladi.

O‘qing boshqaga tegdiyu mening dilimga ta’sir qildi.

28. Mavlono Abdurazzoq — Kamoliddin Abdurazzoq Ibni Jamoliddin Ishoq Samarqandiy (1413—1482, Hirot). Tarixchi olim, sayyoh, she’riyat bilan ham shug‘ullangan. O‘zi Hirotida tug‘ilgan esada, otasi samarqandlik, bo‘lgani uchun va o‘zi ham shu shaharda bir necha muddat yashagani sababli «Abdurazzoq Samarqandiy» nomi bilan keng tanilgan. U tafsir, hadis, til va adabiyot ilmlaridan puxta xabardor bo‘lgan. Shohrux, Abdulqosim Boburlar xizmatida bo‘lgan. Abdulqosim Boburning harbiy yurishlarida qatnashgan. Abdurazzoq Samarqandiyning Navoiy tilga olgan va ta’rif qilgan tarixiy asari. “Matla’ us-sa’dayi va majma’ ul-bahrayn” (Ikki saodatli yulduzning chiqishi va ikki dengizning qo‘shilishi)dir, Unda O‘rta Osiyo, Eron, Afg‘oniston va Ozarbayjonda mavjud bo‘lg‘an siyosiy ahvolga, temuriylar davlati poytaxtlari Samarqand, Hirotidagi madaniy qurilishlar, Ulug‘bek Mirzoning ilmiy va siyosiy faoliyatiga oid qimmatli ma’lumotlar mavjud. Bu asarni ikkinchi jildining birinchi qismi sharqshunos olim A.O‘rinboyev tomonidan 1960 yil o‘zbek tiliga tarjima qilindi va mufassal so‘z boshi hamda izohlar bilan nashr qilindi.

29. Tarj.: Mening mergan go‘zalim yana qoshlarini chimirdi, butun olamni o‘ldirdi-yu endi menga o‘q otmoqchi bo‘ladi.

30. Tarj.: Egningdagi nozik ko‘ylakni shamoldan hilpillashi, yangi davlatga yetishgan kishining kumush ustida titrashiga o‘xshaydi.

31. Tarj.: Mening sarvim nayshakardek yosh nihol shirin va xo‘shqomatdir, nayning barg kiyimlari ustidan kamar bog‘laganidek beli bog‘lidir.

32. Tarj.: Garchi aql ko‘zida yetti iqlim oltin xazina bo‘lib [ko‘rinsada], agar yaxshiroq qarasang, yetti boshli ajdahodir.

33. Tarj.: Jahon bog‘i olti toqli, ikki eshikli xonadir. Uning to‘rt tomonidan «alhazar!» (Hazar qil! Saqlan! Saqlan!) degan fig‘on eshitiladi.

34. Tarj.: Mayxonaning burchagi quyiladigan la’llardan (ya’ni, qizil maydan) safo xazinasiga aylangan. Undagi changning shakli g‘amni daf’ qiluvchi ajdah o‘g‘ziga o‘xshaydi.

35. so‘zidan «abjad» hisobida 816/1461— 62 yil kelib chiqadi.

36. Tarj.: Bog‘ sayriga, binafshazorni aylanishga chiqdim. Har bir binafshadan yorim sochlarining isi kelardi.

37. «Majolis» tarjimoni Faxriy Hirotiy Sog‘ariy she’riyatidan yana bir baytni keltiradi:

To shunidamki tavon la'li turo jon guftan,

Otashe dar dilam uftodki, natvon guftan.

Tarj.: Sening la'l (lablaringni) jon deb ataganlarni eshitdim deguncha, dilimga [shunday] bir otash tushadiki aytib bo'lmaydi.

Navoiy Jomiy haqidagi «Xamsat ul-mutahayyirin» asarida Jomiyning Sog'ariy bilan hazl-mutoyiba qilishi haqida maroqli bir lavha keltiradi. Bir kuni Sog'ariy Jomiy xuzurida o'zining bir she'rini dabdaba va baland ovozda o'qiydi. Navoiy uning o'qishini ta'rif qiladi. Jomiy kulib: «Bizga mundoq boziy berur» (ya'ni: bizni shunday aldaydi), — deydi va quyidagi qit'ani aytadi:

Sog'ariy meguft: duzdoni maoni burlaand

Har kujo dar she'ri man yak ma'nni xush didaaid,

Didam aksar she'rxoyashro yake ma'ni nadosht,

Rost guftastki, ma'nixoshro duzdidaand.

Tarj.: Sog'ariy aytar edi: Ma'no o'g'rilari har qayerda mening she'rimdagi yaxshi bir ma'no ko'rsalar [ularni] olib ketganlar. Men aksar she'rlarida ma'no yo'qliginn ko'rdim. «Ularning ma'nolarini o'g'irlab ketganlar» deb rost aytgan ekan.

Shu lavhada keltirilishicha, Navoiy uning bir baytiga Sog'ariy javob yozganda Navoiy unda nuqsonni ko'rsatib beradi. Shoir, hechqisi yo'q, Jomiy shunday e'tiroz bildirdilar, deydi.

38. Amir Suhayliy — Nizomiddin Ahmad (1444—1502). Amir Shayxam nomi bilan mashhur shoir. Davlatshoh Samarqandiy ma'lumotiga ko'ra Shayx Ozariy (qarang: shu kitob 214-b. 11-izoh) shogirdi bo'lgan va ustozi tavsiyasi bilan Suhayliy (yorug' yulduz, demakdir) taxallusini olgan. Suhayliy o'zbek tilida ham yozgan. Davlatshoh shoirning turkiy devoni borligini xabar qiladi. Uning Xusrav Dehlaviyning «Daryoyi abror» (Taqvodorlar daryosi), Jomiyning «Lujjat ul-asror» (Sirlar to'plami), Navoiyning «Tuhfat ul-afkor» (Fikrlar tuhfası) asarlariga javoblari bor. Navoiy bu shoir bilan qalin do'st bo'lgan va uni «Yori-aziz» deb ardoqlagan. «Devoniy Foni»da unga tatabbu'lari o'rin olgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur «Boburnoma»da Suhayliyning: Shabi g'am girdbodi oham az jo burd gardunro, Furo' burd ajdahoi sayli ashkam rub'i maskunro.

Tarj.: G'am tunida ohim to'foni osmonni joyidan surib tashladi. Ko'z yoshlari selining ajdahosi yer yuzining [inson yashaydigan qismini] yutib yubordi. Bu she'r timsolida

Navoiy shoir she'riyatidagi badiiy obrazlarning o'ziga xosligi haqida fikr bildiradi va shu she'rni shoir Jomiy huzurida o'qib berganida, u shunday deganini keltiradi: «Mirzo, she'r aytasiz yo odam qo'rqutasiz?». O'sha vaqtlarda buo'nday go'zal zarofat, mutoyibalar xalq orasida tez tarqalib ketar edi. Suhayliyning forsiy devoni Tojikistonda Sharqshunoslik institutida, «Layli va Majnun» dostoni esa Bodlean ra Oksford kitobxonalarida saqlanadi.

39. Tarj.: Vaysiy va Sog'ariy ikkovlari Haram (Makka)ga safar qilmoqchi bo'ldilar. Lekin u biri eshagi yo'qligidan va bunisi eshakligidan u yo'ldan qoldilar.

40. Tarj.: Mening ko'zim injulari [yoshlari] bilan bahor buluti birday. Mening nolayu zorim bilan bulbul navosi birday.

41. Hazrat Shayx — Abu Muhammad Ilyos ibni Yusuf ibni Zakiy Muayid (tug'. 1141, Ganja — vaf. 1209, o'sha yerda) Nizomiy Ganjaviy nomi bilan mashhur shoir. Birinchi marta besh dostonidan iborat «Panj Ganj» (Besh xazina) nomi ostida «Xamsa» yaratgan; «Maxzan ul-asror» (Sirlar xazinasini), «Xusrav va Shirin», «Layli va Majnun», «Haft paykar» (Yetti go'zal) va «Iskandarnoma». Oxirgi doston «Sharafnoma» va «Iqbolnoma» nomli ikki qismdan iborat.

Davlatshoh Samarqandiy Nizomiyni sohibi devon shoir deb ta'riflaydi va uning hajmi 20 ming baytdan iborat deb yozadi. Eron olimlari chop etgan shoir lirikasida 16 qasida, 192 g'azal, 5 qit'a, 68 ruboiy va 17 fard jamlangan.

Nizomiydan keyin uning dostonlariga javob yozish an'anasi boshlangan. Navoiy ham turkiyda «Xamsa» yaratadi, undagi har bir dostonda Nizomiyni o'zining buyuk ustodi sifatida tilga oladi. «Nasoyim ul-muhabbat»da Nizomiyni buyuk shayxlar sirasida keltiradi va shoir dostonlaridagi «Nazmlar agarchi zohir yuzidan afsonadur, ammo haqiqat yuzidin haqoyiq (haqiqatlar) kashfi va maorif bayonig'a bahonadur» deb ta'riflaydi. Bu yerda Navoiy Fasih Rumiyning Nizomiy Ganjaviyning «Maxzan ul-asror»iga javob yozgani haqida ma'lumot beradi.

42. Tarj.: Sendan kimdir eshitgan har bir nafasni [so'zni] shaksiz undan o'zga ham eshitadi.

43. Tarj.: Yor vasli ko'yida ko'p yugurdim, [ammo] ishning haqiqati bilan tanish bo'lgan hech kimni ko'rmadim.

44. Tarse' san'ati — badiiy san'atlardan. She'rda birinchi misra' so'zlari bilan ikkinchi misra' so'zlarining bir-biriga ohangdosh, vazndosh va qofiyadosh bo'lib kelishidir.

45. Tarj.: O'zni zarra qadar [ham] mavjud deb bilmaslik, kerak. Yaxshi-yomon so'zni

ko‘p aytmaslik kerak. Maqbul bo‘lmaydigan [narsa] ijod emas, nimaiki qabul qilinar ekan rad qilib bo‘lmas.

46. Jomiyning «Nafaxot ul-uns» (Do‘stlikning hush ishlari) asari 1475—1476 yilda yozilgan. 609 nafar tasavvuf ilmi namoyandalari haqida ma‘lumot beriladi. Mansur Xalloy, Abusaid Abulxayr, Ali Hamadoniy, Nizomiy Ganjaviy, Sa‘diy Sheroziy, Farididdin Attor, Jaloliddin Rumi, Hofiz Sheroziylar shular jumlasidandir.

Navoiy bu asarni turkiyga “Nasoyim ul-muhabbat” nomi ostida tarjima qilgan va bunda anchayin erkin yo‘l tutgan. Ko‘p yangiliklar kiritgan, jumladan turkiy mashoyixlar haqida ma‘lumotlar bergan.

47. Shayx Farididdin Attor Farididdin Abuhamid Muhammad ibni Abubakr, Ibrohim Nishopuriy (tug‘. 1145, Nisholur— vaf. 1221, o‘sha yer) shoir, mutafakkir. Otasi tabib va attor bo‘lgani uchun taxallusi Attordir. Ba‘zi manbalarda shoir «Farid» taxallusi bilan she‘rlar yozgani qayd etiladi. Attor adabiyot, kalom, hikmat, din ilmlari (tafsir, xadis fiqh)ni, shuningdek, tibbiyot va dorishunoslikni puxta bilgan. Tazkiralarda Attor asarlari adadi 190 deb ko‘rsatiladi. Shoirning «Mantiq ut-tayr» (Qush so‘zi) asari mashxur bo‘lib, Navoiy uni bolaligida sevib o‘qigan, hatto yodlab olg‘an. Umrining oxirlarida, 1499 yilda unga javoban «Lison ut-tayr» (Qush tili) asarini yozgan.

Bu yerda Navoiy Hofiz Ali Jomiy Attorning bir qasidasiga sharh yozgani haqida ma‘lumot beradi. Manbalar Attor qalamiga 100 qasida mansub deb xabar qiladi.

«Nasoyim ul-muhabbat»da Navoiy Attor «Tazkirat ul-avliyo»ning muallifi ekanidan so‘z boshlaydi. Hofiz Ali Jomiy sharh yozgan Attor qasidasi 26 baytdan ortiq ekanini va sharhning ba‘zi mazmunini beradi. Maqola so‘nggida Navoiy Attorning 104 yoshga yetib, 627 (1229-1230) y. da shahid bo‘lganini va mazori Nishopurda ekanini bayon etadi. Tojik darsliklarida esa bu sana 1220 -1221 y. deb ko‘rsatiladi.

48. Tarj.: Sen yuzingni berkitib bozorga kelding; xalqni bu tilsimga giriftor qilding.

49. Shayx Bahoviddin Umar (vaf. 875 (1470—71), Hirot) — mashhur shayxlardan. Xondamir «Habib us-siyar» (Do‘stlarning xislatlari) asarida xabar qilishicha, Shohrux Mirzo zamonida mo‘‘tabar allomalardan Sa‘duddin Qoshg‘ariy, Shamsiddin Muhammad Asad, Xoja Zayniddin Jomiy va boshqalar hamrohligida haj safarida bo‘lgan. Hirotida Iydgoh shimolida dafn etilgan. Abulqosim Bobur mirzo uning mazori ustiga oliy maqbara qurdirgan.

50. Xoja Abu Nasr Porso — olim, faylasuf, Naqshbandiya tariqatining mashhur olimi Muhammad Porsoning o‘g‘li.

51. «Majolis» tarjimoni Muhammad Qazviniiy Navoiyning bu soʻzlarini tarjima qilar ekan, xuddi shunday taʼrixli qasidani Navoiy vafotiga uning yaqin doʻstlaridan Sohib Doro yozganligini ilova qiladi va har baytning birinchi misraidan «abjad» hisobida shoirning tugʻilgan yili va ikkinchi misraidan vafoti sanasi chiqadigan qasidadan birinchi baytini keltiradi.

52. «Bu ishlar bashar savhidin tashqari uchun ani derlar erdikim, Atorudni istixroj qilibdur». Bu yerda Navoiy shoirning taʼrixli qasidasining yuksak taʼrifini berib, uning iqtidoriga qoyil qolganini bildiradi va zamondoshlarini shoir, yozuvchilar homiysi, Atorud, (Merkuriy) aql, isteʼdod qudratining ramzi sanalgan sayyorasini goʻyo u kashfetgan, degan mubolagʻali eʼtirofni keltiradi.

53. Muhammad Qazviniiy Sayyid Kamol 99 yil yashadi, deb maʼlumot beradi.

54. Tarj.: Ey (goʻzal), jon koʻziga ravshanlik sening yuzing nuridandir. Sening qadding sarvni yerga oʻtkazib qoʻygan.

55. Tarj.: Saodat shuʼlali ul shamʼdan jahonga yangidan ravshanlik yetishadi, deb umid qilamiz. Bu bayt Xondamirning «Habib us-siyar»da yozishicha, Abu Said bilan Husayn Boyqaro oralaridagi muxolifat paytida yozilgan. Bayt maʼnosini Abu Saidga yetkazganlarida shoirni pinhona (qatl etishni buyurgan. Navoiyning yuqoridagi uni halok qilishganida bir joyga koʻmish uchun soʻngaklarini ham topisha olmadi mazmunidagi soʻzlarini Xondamir maʼlumoti bilan bogʻlab tushunmoq mumkin boʻladi.

56. Hazrat Shayx Abusaid Abulxayr oti Fazlulloh, mashhur din arbobi, olim. Tafsir, hadis, fiqh, tariqat ilmi, arab tili va adabiyotida komil bilimga ega boʻlgan. Farididdin Attorning «Tazkirat ul-avliyo asarida keltirilishicha, Abusaidning otasi Abulxayr attor boʻlgan va Sulton Mahmud Gʻaznaviy yaqinlaridan sanalar ekan. U bir saroy bino qilib, devorlariga Sulton, uning lashkarlari rasmini chizdirgan ekan. Yosh bola boʻlgan Abusaid oʻz xonasi devoriga «Alloh» soʻzini yozib chiqqach, otasiga koʻrsatibdi. Otasi «Buni nega yozding? debdi. Shunda bola: «Sen oʻz Sultonning nomini yozding, men oʻz Sultonimning» deb javob beribdi. Shu asnodan boshlab, ota saroy devoridagi naqshlarni oʻchirtirib tashlab, farzandining taʼlim-tarbiyasi bilan mashgʻul boʻla boshlagan ekan.

57. Tarj.: Sening oy yuzingdan jon oynasi yasaganlar va u oynaga jonni telmurtirib qoʻyganlar.

58. Shoir Kamol Xoʻjandiy (qarang: ushbu kitob, 225-b. 86-izoh) koʻzda tutiladi.

59. Tarj.: «Koʻzingga ayt, bizning yuzimiz xayolidan boshqa hech bir suratni nazariga keltirmasin», dedi. Men «koʻzim ustiga» (yaʼni, jonim bilan), dedim.

60. Tarj.: Biz sening savdoyingda jonu boshdan kechishni istaymiz. Har damda jon komini la'l-lablaringdan shakarga to'ldirmoqchimiz.
61. Tarj.: Otashin la'lingdan gulnor yurakka o't tushgan, ey makkor sanam, sening ko'ngil eltishdan bo'lak ishing yo'q.
62. Tarj.: Butun yeru ko'kda bo'lgan hayqiriqlarning boshlanishida «jonim xudoga» degan ovoz chiqar edi.
63. Tarj.: Ey ayriliqda qolgan, sen o'z do'stlaringdan uzoqdasan, biz bu shaharda shunday holdamiz, sen esa boshqalarning shahrida [yurasan].
64. Tarj.: Xovar sahrosi bizning qo'limizni gulning etagidan tortib oldi. [Endi] qiyomat sahrosida bizning qo'limiz sahro etagida bo'ladi.
65. Tarj.: Tong ufqdan oq bayrog'ini chiqarginda, ohim osmon cho'qqisiga tug' tikadi. (Yana bir bayti:) Xudoga shukrki, Hirot [shahri]ning qozisiman, insonlar atoridaman, eshak emasman.
66. Tarj.: Agarchi shahr vaqflarini butunlay sovurgan esada, xudo xayrini bersinki, shu binoni qurdi.
67. Kichik Mirzo — Mirzo Muhammad Sulton, temuriylardan. She'riyat bilan ham mashg'ul bo'lgan. Xusayn Boyqaroning opasi Okobegimning o'g'li. Tog'asi xizmatida bo'lgan. Navoiy Kichik Mirzoga ushbu asarning yettinchi majlisida alohida maqola bag'ishlaydi.
- Xondamirning «Makorim ul-axloq» (Yaxshi xulqlar)ida xabar berilishicha, Navoiy tashabbusi bilan uning mablag'iga Marv shahrida «Xusraviya» nomli madrasa bino qilinganida uning birinchi g'ishtini Kichik Mirzo qo'ygan edi. Bino bitganda (podshohlik demakdir) so'zidan «abjad» hisobi bilan binoning qurilish ta'rixi, 881 (1476—1477) y. chiqarilgan edi.
68. Mavlono Ja'far Hirot xattotlik maktabi namoyandalaridan nasta'liq xatida dong taratgan.
69. Tarj.: Ey har go'zalning chehrasini ochuvchi, sening noming har bir bemorning shifosidir.
70. Tarj.: Soyang har joyga tushsa, o'sha yerdan gul o'nib chiqadi, yolgiz gul emas, boshdan-oyoq gulu shakar unadi.

71. Tarj.: Yana hayit keldi, ey jonim, kel qurboning bo'lay, so'yilgan qo'yning ko'zidek hayroning bo'lay.

72. Tarj.: Sensiz yig'i orasida uxlab qolsam, tushimda o'zimni suv oqizib ketayotgan ko'raman.

73. Tarj.: Senga mushtoqman va uzoqdaman, jon qiynovchi g'amim shundandir. Ortiq mushtoq kishilar uzoqroqda bo'ladilar, oh[lar] tortishim shundandir.

74. Tarj.: Agar boshimga minglab balo keladigan bo'lsa, shunga sazovorman. Xalqning eng yomonimanu [lekin] o'zimni yaxshi deb bilaman.

75 «Ixlosiya» madrasasi —Hirotda Navoiy o'zi qurdirgan madrasa. Bu zeb-ziynatli bino Hirotning Injil daryochasi soxilida qad ko'targan va Navoiy «bu madrasag'akim, xulusi (samimiy) ixlosdin yasaldi «Ixlosiya» ot qo'yuldi», deb yozgan edi.

76. Tarj. Bu gavharlarni ko'm-ko'k daryoda yetishtirganlar, ko'rgilki bu mash'allardan yolqinli quyosh paydo qilganlar.

77. Tarj.: Yorning la'li (labi)dan bir bo'sa oldim. [Bundan] hayot topdim, jon oldim.

78. Tarj.: Sanavbar (daraxti) sening qadding xizmatkorligidan ajralgandan beri sochi to'zigan devona bo'lib qoldi.

79 Tarj.: Ishim yaxshi bo'lmay, yomon bo'lganiga xafa emasman, bo'lsa bo'lar, bo'lmasa bo'lmas, oxiri nima bo'lar ekan?

80. «Bard» so'zi «sovuq» ma'nosinn anglatadn. Aftidan bu shoir tabiatan sovuk, qo'pol so'z bo'lgan bo'lsa kerak.

81. Tarj.: Shoh Abulqosim davrida Sulton Ali Muso Rizo [shahid bo'lgan] Mashhad jannatdan ham yoqimli buldi.

82. Tarj.: Sening mushk hidli kokiling har bir dil uchun o'zgacha bir banddir. Sochingnnng har bir tolasi jon rishtasiga o'zgacha bir payvanddir.

83. Tarj.: Iting oldiga har damda alohida parchalar tashlab turmoq uchun ko'ngil qushining patini yulib, ko'ksini qovurdim.

84. Tarj.: Peshtoki dilbarning qoshiga o'xshash bu joy mamlakat podshohining tuproqdan yuksaltirgan binosidir.

85. Tarj.: Yulduzlar bilan bezalgai bu falakning eski varaqlari yulduzlar singari qo‘shinga ega bo‘lgan ko‘p shohlarning ko‘hna tarixidir.

86. Hazrati shayx ul-islomiy Ahmadi Jomiy Abu Nasr ibni Abul Hasan (tug‘. 1049, Jom vaf. 1141, o‘sha shahar) olim, mutasavvif shoir. Ahmadi Jomiy nomi bilan mashhur. Laqabi Zindapil (tirik fil) yoki Jandapil bo‘lib, bu nom bilan ham keng taniqli bo‘lgan.

Ahmad Jomiy Shayx ul-islom martabasiga ko‘tarilgan, uning «Anis ultolibin» (Toliblar do‘sti), «Kunuz ul-hikmat» (Hikmat xazinalari), «Bihor ul-haqiqat» (Haqiqat daryolari), «Siroj us-soirin» (Sayr qiluvchilar charog‘i), «Miftoh un-najot» (Najot kalidi) va boshqa asarlari ma’lum. Ahmad Jomiyning oshiqona va orifona g‘azallari devoni ham bor bo‘lib, xalq orasida aichaynn tarqalgan. «Sabzpariyu Zardpariy» nomli qissani va XVII asr shoiri Jomiy Garmiyning «Varqa va Gulshoh» asarini xato tarzda Ahmad Jomiyga nisbat beriladi. Aftidai bu asarlar tarkibida shoir she’rlari ko‘plab uchrasa kerak. Navoiy «Lison ut-tayr»da g‘oyat insondo‘stlik va oliyhimmatlik g‘oyasi bilan yo‘g‘rilgan bir hikoyatni keltiradi.

87. Tarj.: Shodlik, zavq va xushchaqchaqlik mavsumi yetishdi. Agar gado hach o‘z dilidagi murodiga yetishsa ne ajab!

88. «Alayha rahma» — arabcha. Unga [Allohning rahmati] bo‘lg‘ay demakdir.

89. Tarj.: Marjon (suv hayvoni) panjasining va o‘rdak oyog‘ining qizilligi daryolarda suv o‘rniga qon oqqanidan bo‘lmay, nimadan edi?!

90. Tarj.: Ko‘chang atrofida yuz zorlanishlar bilan aylanaman, uzoqdan bahona qilib, yana aylanaman.

91. G‘azlfurushluq do‘koni—yigirilgan ip do‘koni demakdir. Ye.E.Bertel's «g‘azalfurush» deb o‘qib, yozgan edi: «na bazarax Gerata sush‘estvovali knijni‘e lavki, gde znatoki literaturi‘ mogli naytn lyuboye novoye proizvedeniye... Sush‘estvovali osobi‘e torgovsi‘ gazelyami (g‘azalfurush), kotori‘m mojno bi‘lo zakazat' kopiyyu liricheskogo stixotvoreniya...» (qarang: Bertel's Ye.E. Navoi i Djami, 1965. s. 28-29).

92. Tarj.: Agar senga ma’qul bo‘lsam, «Qabuliy»man, yo‘q esa: ikki dunyoda mendek nomaqbul topilmas.

93. Tarj.: Ey xitoylik qora ko‘z, jon qushi senga ulfatdir, bo‘lak qora ko‘zlarga nisbatan dilbarim ohu (kiyik) kabidir.

94. Tarj.: O‘jar dilbarim bilan bir lahza birga bo‘larmikanman deb, hayot [yo‘lini] kesishda yuz joydan hiyla qo‘zg‘ataman.

95. Tarj.: Kechasi o'tirib shu qadar behisob sharob berki, hisob kuni (ya'ni, qiyomat kuni)gacha o'rnimdan tura olmay qolay.
96. Tarj.: Sen hargiz bizning g'amgin dilimizni shod qilmading Boshqalarni o'ldirdingu meni yodga olmading.
97. Tarj.: Ey Ayoziy, pashshaxonangning rangi pashsha o'tirgan rangda; To'ning ham, ko'ylaging ham, etiging ham pokiza emas.
98. Tarj.: Garchi mening dilim har doim yor visolini izlasa-da, yor menga qarshilik qilib, ag'yor dilini qidiradi.
99. Tarj.: Men bebaxt oshiqmanu, mastman, nima qilsa bo'ladi?
- Ko'ngilni bag'ishlaganman, jonim qo'lim kaftida, nima qilsa bo'ladi?
100. Tarj.: Men shundaymenki, may va qadahdan boshqa faxrlanadigan narsam yo'q. Gul yuzli soqiy, kosalarni to'ldirib-to'ldirib uzataver.
101. «Tabh ishida madad qilmakim, sherik bo'lursen» mazmuni: taom pishirishda madad qilma, sherik bo'lishing mumkin. Bu yerda go'zal va mutoyibali lutf ishlatilgan.
102. Tarj.: Ul bodom ko'zlining xandon pistadek lablari xayolida chashm deb atalgan ko'zlarim qon chashmasi bulog'iga [aylandi].
103. Tarj.: O'g'ri uy asboblarini tuynukdan tortib ketganidek, ul go'zalning xoli ko'nglim borlig'ini ko'z ravshanlig'idan tortib oladi.
104. Tarj.: Ul og'izdan hech kim qilcha ham nishona ko'rsata olmaydi. Bu g'amdan shunday tang bo'ldimki, [buni] hech kimga ko'rsatmasin.
105. Pahlavon Muhammad (vaf. 1493, Hirot) — XV asr Hirot madaniy markazining yirik namoyandaligidan. U riyozot matematika, ilmi nujum, kimyo, falsafa, adabiyot, san'at va kurash turlaridan gushtigirlikda nom chiqargan. Yaxshi bastakor va xonanda bo'lgan. «Gushtigir» taxallusi bilan she'rlar ham yozgan. Navoiyning 40 yillar mobannidagi yaqin do'sti, ota o'rnidagi murabbiysi ham edi. Navoiy bu yaqin kishisi va maslakdoshiga maxsus «Holoti Pahlavon Muhammad» nomli asar yozib, uning shaxsiyati va iste'dodi qirralarini ochib beradi. Ushbu tazkiraning IV majlisini Pahlavon Muhammadga bag'ishlangan maqola bilan boshlaydi.
106. Tarj.: Xo'janddan kelgan bir kishi qozi bulmoq maqsadida shaxarda aylanar edi,

biroq sadr uning qozi bo'lishiga rozi emas edi. (Oxiri) bir eshakni sadrga pora berib, qozi bo'ldi. Agar eshak bo'lmasa, qozi bo'lmasdi. Keyingi jumlada so'z o'yini ishlatilgan, uni ikki ma'noda tushunish mumkin.

107. Tarj.: Muhabbat qoidasida yordan gina qilish yuqdir, bulmasa ul vafosizdan ko'pgina qilgan bo'lur edim.

108. «Siyar un-nabiy» — Payg'ambarning xislatlari.

109. Tarj.: Falak o'z otiga [minib] chopganda, qar bir oyga bir nag'al tashlab ketdi.

110. Tarj.: U meni goh cho'p bilan, goh musht bilan uradi, o'ynay-o'ynay meni o'ldirmoqchi bo'ladi.

111. Tarj.: Men umr bo'yi havas orqasida yurakka payravlik qildim, umr o'tdi, bilmaymanki, nimaga erishdim.

112. Tarj.: Ey zohid, bizning qiblamiz dildorning qoshi, [sening qiblangdan] afzaldir, Sen masjid bilan bo'laver, sening yuzing devorga bo'lgani ma'qul.

113. Mavloni Riyoziy — Imomiddin Riyoziy Samarqandiy (vaf, 1479, Samarqand). Shoir xattotlik, musiqa, ilmi nujumdan xabardor va Qur'oni majidni yetti qiroat bilan o'qiydigan hofiz bo'lgan. Ba'zi tazkiralarning ma'lumotiga ko'ra, yoshligida vafot qilgan. Riyoziy devonida g'azal, qit'a, ruboiy va fardlar mavjud bo'lib, devon nusxalari London, Bangola, Dushanbe kitobxonalarida saqlanadi.

114. Tarj.: Ul hilol qoshlining qulog'idagi inju bir yulduzdir,

Husn yuzasidan quyoshga yondashib turadi.

115. Tarj.: Husn yuzasidan ul hilol qoshlining qulog'idagi inju shunday bir yulduzdurki, oy bilan yondashib turadi.

116. Tarj.: Kishilar yangi oyga tikilib turganlarida u g'oyib bo'lganidek, qora oting javlon urgan paytida nag'aligina ko'zga chalinadi.

117. Tarj.: Agar ko'chang shu suv va havosi bilan mening manzilim bo'lsa, na Xizr suvi, na o'lik tiriltira oladigan (Iso) nafasi kerak bo'ladi.

118. «Mir'ot us-safo» — Soflik oyinasi.

119. Tarj.: Sufiy maqsad injusini qidirib borib (ya'ni yosh to'kaverib), «majma' ul-

bahrayn» (ya'ni, ikki daryoning to'planish joyi) bo'ladi; Chunki har bir yig'layotgan ko'z chashmasidan bir daryo hosil qilgan.

120. Tarj.: Ey noz qilishga o'rgangan, biz senga yolboruzchilarmiz. Seni zamona ajoyib ko'ngil oluvchi qilib yaratgan (ekan).

121. Mavlono Lutfiy (tug'. 1366, Hirot—vaf. 1465) — shoir, tasavvuf bilimdoni. Navoiy so'zi bilan aytganda, forsiy va turkiyda o'xshashi yo'q so'z san'atkori. Lutfiy devoni g'azal, tuyuq, qit'a, ruboiy, qasida va fardlardan tarkib topgan. Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat"da Lutfiyga alohida maqola bag'ishlaydi. Unda, jumladan, yozadi: «Agarchi shoirlik tariqida ma'ruf va mashhur bo'ldi, ammo darveshlik tariqini dog'i ilkidan bermadi. Bu faqir borasig'a ko'p iltifoti bor erdi va fotihalar o'qur erdi». Lutfiyning Shohrux Mirzo, Boysung'ur Mirzo va Abdurahmon Jomiylarga go'zal qasidaları bor. Lutfiy «Gul va Navro'z» nomli doston ham yozgan. Lekin bu asarni Lutfiy qalamiga mansub emasligi haqida adabiyotshunosligimizda munozaralar olib borildi. Lekin masala hamon hal bo'lgani yo'q.

122. Tarj. Tunga o'xshash zulfingdan quyosh [yuzing] soyaparvardir; Tun kabi zulfingda oy o'rniga quyosh chiqqandir.

123. Tarj.: Agar oshiqlar dilining ishi chin kofirga tushsa, shu singari bemehr, badfe'lga tushgandan qo'ra yaxshidir.

124. Mavlono Yaqiniy — (XV asr) shoir. Yaqiniyning nasrda yozilgan «O'q va Yoy munozarasi» o'zbek adabiyotida shu janrning yetuk namunasi sanaladi. Birinchi bo'lib bu munozarani E.Rustamov "Uzbekskaya poeziya v pervoy polovine XV v" nomli asarida atrofli tahlil etib bergan.

125. Tarj.: Bir nafas bo'lsa ham quyoshga dam urmagan tong sensan, mevasidan hech kim yeya olmaydigan daraxt sensan.

126. Mavlono Atoiy — (XV asr) shoir. Adabiyotshunosligimizda bu shoir she'riyati ham bir tomonlama, faqat dunyoviy muhabbat kuychisi (Lutfiy kabi) sifatida talqin qilinib kelar edi. 1991 yil S. Rafiddinov nashr qildirgan Atoiyning to'la devoni so'z boshisida shoirning tasavvufiy she'rlari tahliliga ham urinishni ko'ramiz:

127. Mavlono Sakkokiy — (XIV asr oxiri —XV asr birinchi yarmi) shoir. Mirzo Ulug'bek davrida kamolga erishgan va she'rlari bilan shuhrat qozongan. Sakkokiy Xoja Muhammad Porsoga, Xalil Sulton (qarang: 219-bet, 41 izoh)ga atab bittadan va Ulug'bek Mirzoga atab 5 ta qasida yozgan. Ulug'bek Mirzoning Amiri kabiri Arslon Xoja Tarxonga ham 4 ta qasidasi bor.

128. Tarj.: Bu diyorda bizning ko'ngil ovlovchimiz yolg'iz o'zingsan va bas; sendan bir qiyo boqishingni o'tinamiz va bas.

129. Xoja Yusuf Hamadoniy — kuniyati Abu Ya'qub (vaf. 535/1140 -41, Marv) olim va mashhur shayxlardan. Bog'dod, Isfaxon va Samarqandda hadislarni eshitgan, zamonning taniqli allomalari suhbatida bo'lgan. Hirotida ham yashagan. Oxiri avval istiqomat qilgan shahri Marvga qaytgan va o'sha yerda olamdan o'tgan. Ashobi (yaqin do'stlari) orasida Ahmad Yassaviy va Abdulxoliq G'ijduvoniylar bo'lganligi haqida manbalarda ma'lumot uchraydi.

130. Tarj.: Sen jannat daraxti kabi sarvu shamshod qomatsan. Men qomatingni qanday ta'rif qilay?! Qiyomatsan!

131. Tarj.: U har doim senga da'vo qiladi. [Lekin] u da'voni bema'ni qiladi. Sening mevang Samarqand olmasi kabi shirinu, uniki Balx olxo'risidek achchiqdir.

132. Tarj.: Umr o'tdi, g'aflatdan shundayin mastmanki, ne chog'lik tavba qilmayin, uni yana sindirdim.

133. Tarj.: Sening bemor ko'zlaring meni har dam toqatsiz (zaif) qilib qo'yadi. Ey jonon, sening jon bag'ishlovchi la'l-labing jonimga qasd qiladi.

134. Mirzo Ali Idigu Temur — «Majolis» tarjimonlari Idigu nomini Faxriy— Qazviniyda— tarzida beradilar. Aftidan Mirzo Ali Gilon hukmroni bo'lgan.

135. Tarj.: Azob bilan o'ldirilgan shahidlarning qabriga qaragilki, (qabrlarn ustiga] dil otashi va sening o'qingdan tug' tikilgandir.

136. Mirzobek (vaf. 1490—91, Samarqand) — shoir. Xondamirning «Makorim ul-axloq»da yozishicha, Mirzobek vafotining ta'rixi so'zidan abjad hisobida 896 (1490-91) y. beriladi: Navoiy «Mirzobek farzand masobasida (darajasida, o'rnida) erdi», deb yozadi.

137. Ahmad Hojibek (vaf. 1495—96, Buxoro) — Shoir, arbob, taxallusi «Vafoiy». 10 yil Hirotida, 1496 yilgacha Samarqandda hokimlik qilgan. Boburning xabar qilishicha, Ahmad Hojibek Boysung'ur Mirzo siyosatidan norozi tarxoniylar fitnasi oqibatida Buxoroga Sulton Ali Mirzo ustiga lashkar tortib yengilganida asir olinadi va vahshiyona qatl etiladi. Navoiy Samarqandda tahsil olayotgan 1465-1469 yillarda Ahmad Hojibek unga murabbiylik qilgan va oddiy jihatdan madad berib turgan. Ahmad Hojibek tadbirkor va adolatli bo'lgan. Bu haqda Xondamir «Makorim ul-axloq»da maroqli bir voqeani keltiradi. Unda asirlardan biri Navoiy aralashuvi va Ahmad Hojibek xayrixohligi tufayli mudxish jazodan qutilib qolgani haqida hikoya qilinadi. Ushbu tazkiraning VI majlisi

Ahmad Hojibekka bag‘ishlangan maqola bilan boshlanadi.

138. Sallamulloh — arabcha: Alloh salomat qilsun, demakdir.

139. Sayyid Hasan Ardasher (vaf. 1488—89, Hirot) — shoir, tasavvuf arboblardan. Navoiy Sayyid Hasan bilan birinchi marta 1455—56 yillarda uchrashgan va u bilan hayotining oxiriga qadar do‘st bo‘lib qolgan. Navoiyga ota o‘rnida bo‘lgan bu oqil va bilimdon alloma vafoti uni qattiq g‘amga chulg‘agan va do‘sti, maslakdosh murabbiysiga atab maxsus «Holoti Sayyid Hasan Ardasher» nomli asar yozgan. Unda Sayyid Hasanning bilimlari ko‘lami — arab tili, fiqh, she‘rshunoslik, muammo ilmi, ilmi nujum, musiqa nazariyasini mukammal bilishi, inson sifatida g‘oyat xoksor, kamtar, yumshoq ko‘ngilli va sabr-to‘zimli bo‘lgani bayon etiladi. Navoiy Sayyid Hasan vafotiga marsiya (har bandi 8 baytli 7 banddan, ya‘ni 112 misradan iborat) yozgan. Marsiyada ko‘rkamli olim, fozil va shoirdan, ajoyib insondan judolik tuyg‘ulari, dil armonlari, samimiy va tiniq insoniy kechinmalar qalamga olinadi. Sayyid Hasan Navoiy hayotida, uning ijodiy kamolotida muhim o‘rin tutgan. Shair o‘zining birinchi yirik «Hasbi hol» deb yuritiladigan asari — she‘riy maktubini Samarqanddan Sayyid Hasanga yuborgan, bu hol yuqoridagi fikrimizga ma‘nodor dalildir.

140. «Suluk ixtiyor qilib, arbainlar chiqarib, ko‘p maqosidi ma‘naviy hosil qildi» — qirq kun chilla o‘tirib, toat-ibodatlar bilan ko‘p ma‘naviy maqsadlarga erishdi, degan ma‘noni anglatadi.

141. Tarj.: Dilorom bilan tong paytida to‘la qadaxlarni sipqorishdan, g‘uncha singari har ikkimiz tor bir qo‘ylak ichida chirmashib quchushmog‘imizdan yoqimliroq nima bor?!

UCHINCHI MAJLIS

1. Madda zillahu—arabcha: Olloh soyasini (ya‘ni, umrini) uzun qilsin!, demakdir.

2. Xoja Muhammad Tayobodiy — Jomiyning maxsus xizmatkori.

3. Tarj.: Yo‘lovchi, bilgilki, qahr paytida qiyinchiliklarni ko‘tarish oson [ko‘rinadi], tuyaning og‘zida quruq yantoq xurmodek totli [tuyuladi].

4. «Mushorun-ilah va mo‘‘tamadun-alayh» arabcha: ishorat, ya‘ni zikr qilib o‘tilgan va o‘ziga e‘timod (ya‘ni, ishonchli)li bo‘lgan, demakdir.

5.«Iydiya» — arabcha: bayramona, hayitlik ma‘nosini anglatadi.

6. Tarj.: Shukr, ey ko‘ngil, yana yuz bezak va go‘zallik bilan bayram go‘zalining gardani yangi oy og‘ushiga kirdi.

7. Tarj.: Ko‘ngli siniq, holi parishon oshiqni o‘ldirma. Qanoti singan qushga jafo toshini nega otasan?

8. Tarj.: Hamisha qomating tufayli nolayu zor chekaman. [Bu] balo daraxti devonalik mevasini bermasa edi, deb qo‘rqaman.

9. Tarj.: Holdan tolganligidan iyagining aylanasi bulturgi olmaga o‘xshab qolgan edi.

10. Mavlono Sayfiy (vaf. 1503, Buxoro)—shoir, adabiyotshunos. Buxoro va Hirotida tahsil olgan. 1487 y. Buxoroga qaytgan. Sayfiyning 2 ta devoni: «Risolai aruz», «Risolai musiqiy» asarlari bor. Birinchi risolasi she‘r va shoirlik, aruz qonun-qoidalari, bahri va doiralari anchayin sodda va ravon til hamda uslubda yaratilgan. She‘rlar devonida an’anaviy g‘azalchilik yo‘lida yozilgan she‘rlarni mazmun jihatidan o‘ziga xos xususiyatga egadir. Ularda, Navoiy ta’kidlaganidek, kasb-hunar egalari madh etiladi. Ma’lumki, keyinchalik bu xil asarlar «shahroshub» (shahr ahlini hayajonlantiruvchi) she’riyat deb atala boshlangan.

11. Tarj.: Ey ko‘ngil, jononim nozik belini ta’rif qilding, bu bilan jonimning nozik jonini tilga olib, yaxshi ketding.

12. Tarj.: Pardozi go‘zalim, ko‘p kishilar bilan chiqishadiyu, men xastaning holiga aslo parva qilmagin.

13. Mavlono Osafi — Xoja Shamsiddin Hiraviy (tug‘. 1449, Hirot — vaf. 1517)—shoir. Hirot adabiy muhitining yirik namoyandaligidan. Sohibi devon shoir. Uning mukammal devonini 1968 yilda Hodi Arfa’ Kirmoniy katta so‘z boshi bilan Tehronda nashr ettirgan. Xondamir «Makorim ul-axloq»da Navoiy bilan Osafi oralarida o‘tgan iliq hazil bilan yo‘g‘rilgan bir suhbatni keltiradi. Navoiy o‘zining «Soqiynoma»sida Osafini yaqin do‘stlari va hammaslamlari qatorida hamda zakovatli shoir sifatida tilga oladi. Vosifiyning «Badoye’ ul-vaqoye’» (Voqeyi badialar) asarida ham Jomiyning bir g‘azaliga javob yozish tavsiya qilinganda, Osafi va Hiloliy mas’uliyat sezib, javob yozmaganliklarini hikoya qiladi. «Majolis» tarjimoni Faxriy Hirotiy Navoiy adabiy anjumanlarida Osafiyni quyidagi:

Badin joni balokash kas nakardast, onchi man kardam,

Dar in chashmi siyahro‘ kas nadidast, onchi man didam.

(Tarj.: Bu balokash jonga hech kim menchalik jafo qilmagan. Bu qaro ko‘z bilan men ko‘rganni hech kim ko‘rmagan) matlaini yoddan o‘qib yurganligi haqida xabar qiladi.

Faxriy yana Osafiyni Navoiy vafotiga yozgan marsiyasidan bir bayt va tushirgan quyidagi ta’rixini keltiradi:

*On Miri balandqadr, oliy rutbat,
Chun kard az in jahon ba jannat rixlat,
Az soli vafotu joyi u pursidam,
Dodand javobi manki, jannat, jannat!*

(Tarj: Yuksak qadrli [va] oliy martabali ul (A) Mir bu jahondan jannatga ravon bo'lganida, men vafot yili bilan uning joyini so'radim. Menga «Jannat, jannat» — deb javob berishdi. so'zlaridan «abjad» hisobida Navoiyning vafoti yili 906 (1500—1501 y.) chiqadi.

14. Tarj.: Muxtasib (shariatga xilof ishlarni tekshiruvchi) mayxonadan o'tarda may quyqasini to'kib tashlamadi. Boshimizga bir balo kelib edi-yu, lekin yaxshilik bilan o'tdi.

15. Mavloni Binoiy — Kamoliddin Ali ibni Muhammad Sabz (tug'. 1453, Hirot — vaf. 1512, Nasaf (hozirgi Qarshi) shoir, tarixchi, musiqachi. Otasi Muhammad Sabz banno — binokor, bo'lgani uchun shunday taxallus tanlagan. She'r yoza boshlaganida «Xoliy» taxallusini qo'llagan. Jomiy va Navoiy adabiy maktabida voyaga yetishgan. 1487 yil Tabrezga Sulton Ya'qub saroyiga ketgan. 1491 yil Hirotga qaytgan. So'ngra Samarqandda 1500 yildan boshlab Shayboniyxon saroyida xizmatda bo'lgan. 1510 yillardan Nasafda istiqomat qila boshlaydi. Binoiy 1512 yilda Eron shohi Ismoil Safaviyning Shayboniyga qarshi yurishida Qarshidagi qatli omda shahid bo'ladi. Binoiyning 3 ta devoni, «Behruzu Bahrom» nomli dostoni, «Majma' ul-g'aroib» (Ajoyib to'plam) nomli qasidasi, «Shayboniynoma» va «Futuxoti xoniy» (Xon g'alabalari) degan tarixiy asarlari, «Nuh rang» (To'qqiz rang) va «Savt un-naqsh» (Naqsh savtlari) nomi ostida musiqaga oid ishlari ma'lum. Binoiyning tarixi asarlari Muhammad Shayboniyxon xonadoni, shaxsiyati va hukmronligi, yurishlari voqealarini qamrab oladi.

Navoiy bilan Binoiy orasida qandaydir ziddiyat, to'qnashuvlar bo'lgani haqida Bobur ma'lumot beradi va ba'zi latifaga o'xshash voqea, gaplarni keltiradi. Har qalay, Navoiyning Binoiy haqidagi maqolada unga haqqoniy baho bergani, iste'dodini madh etgani, «Soqiynoma»da yodga olgani ular munosabatida keskin adovat bo'lmaganligidan dalolat beradi. Binoiy ijodi haqida katga tadqiqot yaratgan olim akad. A.Mirzoyev bu masalani izchil tekshirgan hamda Binoiyning Navoiy haqidagi ta'riflarini keltirib ijobiy dalillab bergan.

16. Tarj.: Kimki yorimning ko'zlarini surma bilan qoraytirgan bo'lsa, xuddi surmadek mening ro'zgorimni (hayotimni) qora qildi.

17. Mavloni Muhammad Badaxshiy— qarang: ushbu kitob, IVmajlis. Xondamir va Vosifiy uning Navoiyga 30 yil xizmat qilgan yaqin kishilaridan bo'lganligini e'tirof

etadilar.

18. Tarj.: Kimki sarv [qomatligim]ning sallasini bejab qo‘ysa, chamandan suman guli terib nima qiladi?!

19. Xoja Majdiddin Muhammad (vaf. 1494, Tobuq)— Shohrux Mirzoning devonboshisi Xoja Pir Ahmad Xoniyning o‘g‘li. Husayn Boyqaro saltanatida parvonachi (vazir muovini, farmon ijro etuvchi) va vazir bo‘lgan. Tarixiy manbalarda qayd qilinishicha, saroydagi ma’lum fitna-fujurlar Majdiddinga borib qadaladi. Bobur yozishicha, Husayn Boyqaroga birmuncha mablag‘ zarur bo‘lib, xazinachilardan so‘raganda, ular “yo‘qdir” deyдилar. Majdiddin yolg‘iz qoldirishlarini o‘tinib, shoh nazdiga shart qo‘yadi: «mening iligimni (qo‘limni) qaviy (kuchli) qilib, so‘zumi tajovuz qilmasalar (qaytarmasa, cheklamasalar) oz fursatda andoq qilayki, viloyat ma’mur va raiyat shokir (shukr qilgan) va xizona (xazina) mag‘fur (mo‘l) va sipohi vofir (farovon) bo‘lg‘ay». Shundan so‘ng shoh butun Xuroson uchun muhim ishlarni bajarishni Majdiddin ixtiyoriga topshiradi. Oz fursatda ko‘p yaxshi ishlarni bajarib, «viloyatni ma’mur va obodon qildi», deb yozadi Bobur. Lekin saroy «a’yonlari va beklari bilan ziddona maosh» (ziddiyatli muomala) qilgani uchun Majdiddin poytaxtdan uzoqlashtiriladi, taftish paytida behad boyliklar yig‘gani oshkor bo‘ladi.

Rus sharqshunosi Ye.E.Bertel's yozishicha, Navoiyning Astrobod hokimi qilib tayinlanishini, ayniqsa 1488 y. poytaxtdan noxush xabarlar eshitgan Navoiy Hirotga kelganida Husayn Boyqaro darhol qaytishini lozim ko‘rganini Majdiddinning nojoyiz faoliyati bilan bog‘laydi.

Bu yerda Navoiy Majdiddinning ehtiyojmandlarga bo‘lgan ters munosabatiga urg‘u bermoqdaki, shoir uning saroydagi faoliyati davrini «Majdiddin buzug‘lig‘lari» deb atagan edi.

20. Tarj.: Xoja Majdiddin ishimizni yo‘qqa chiqardi. Ushal kun qog‘ozimizni o‘qimay chirmadi qo‘ydi.

21. Tarj.: Yo‘lingga qalam singari boshim bilan to‘xtalmay yurib kelaman. Ey oy, men uchun xatdan sehrgarlik yo‘lini tuzding.

22. Mavlono Hasanshoh — Hirotning mashhur shoirlaridan. Xondamir “Habib us-siyar”da bu shoirning nozik iste’dodi, shirin suxanligi, har qanday majlisga fayz kirita olgan suhbatdosh bo‘lganini ta’rif qilib, yoshlik davrida Boysung‘ur Mirzoning o‘g‘li Sulton Muhammad mulozimi ekanida ular orasida o‘tgan bir hazl-mutoyibali naql keltiradi. Deyarli xuddi shu naqlni biz yuqorida Bobo Savdoiy nomi bilan bog‘li holda keltirgan edik (qarang: ushbu qitob, 224-bet, 82-izoh). Lekin bu naqlda Muhammad Sulton Hasanshoh shoirga 5000 dinor inoyat qiladi. Hasanshoh bilan Navoiy orasida

bo‘lib o‘tgan hazl hangomani Vosifiy keltiradi: “Hasanshoh ro‘zg‘ordan qiynalib, o‘g‘liga Navoiyga borib, otam o‘ldi, degin. Pul bersa yegulik narsalar xarid qilib kel,— deydi. Navoiy o‘g‘liga 30 xoniy pul beradi va achinib tasalli aytadi. Ertasi Hasanshoh

Navoiy huzuriga kirib keladi. Navoiy uni ko‘rib rosa kuladi va deydi: Ey Mullo, siz o‘lib edingizku, bu nimasi? Hasanshoh javob qiladi: Agar kecha pul bermaganingizda o‘lgan bo‘lardim”.

Xondamir ma‘lumotiga ko‘ra, Hasanshoh vafotiga Amir Sulton Ibrohim Aminiy degan shoir qit‘a ta‘rix tushirgan ekan. iborasidan abjad hisobi bilan 907 (1502—1503) yil kelib chiqadi.

23. Tarj.: Labing to‘g‘risida bir so‘z aytmoq istayman. Ul og‘iz haqida birgina so‘z aytmoq istayman.

24. Mutahhari Udiy — Hirot madaniy muhiti namoyandalaridan.

Aftidan tabiatida tama‘girlik, hirs kabi xislatlar bo‘lsa kerakki, Hasanshoh shoir bilan aloqador badixona qit‘a aytilishiga sabab bo‘lgan voqeani Xondamir . «Habib us-siyar»da keltiradi.

25. Tarj.: Mutahhar — oti bor o‘zi yo‘q narsadir. Najosatni mutahhar (tozalovchi) deb bo‘ladimi? Eshagi eshakka chopadiyu u pul topadi. Demak uni eshak aldovchi desa bo‘ladi.

26. Tarj.: Bir qo‘lingda qilichu bir qo‘lda qalam. Qilichbozlikni qo‘yib, qalamzanlik (yozuvchilik) qilgil.

27. Tarj.: Ko‘zga aytdimki, beadablik bilan qarama; u dediki, beadablik nima qilsin, ayni mushtoqlikdan, bu.

28. Firdavsiy Tusiy — Abulqosim Mansur ibni Hasan Tusiy (tug‘. 934, Tus shahri yaqinidagi Tabaronning Boji qishlog‘i — vaf. 1021) fors adabiyotining mashhur shoiri. Zamona bilimlarini puxta egallagani sababli uni “Hakim” degan faxrli unvon bilan atashgan. Yoshlikdan qissayu rivoyatlar, asotir va o‘tmish tarixi bilan qiziqqan, Firdavsiy Abu Mansur, Abulmuayyad Balxiy, Mas‘ud Marvoziy va Daqiqiy kabi shoirlarning «Shohnoma»larini qunt bilan mutolaa qilgan. 975-976 yillarda o‘zi «Shohnoma» yozishga kirishadi va 994 yilda uni tugallaydi. Asarni qayta tahrir qilish ishlari 1010—1014 yillarda yakunlanadi. Firdavsiyshunoslikda bu ikkinchi tahrirni shoir hukmron Mahmud G‘aznaviyga mo‘ljallab, u haqda o‘rni-o‘rnida madhu sanolar kiritgan, lekin shoh asardagi istilochilarga, zulmkorlarga oid aqidalarga rag‘bat, arablar va ularning diniga bo‘lgan zid qarashlardan kelib chiqib unga nopisand munosabatda bo‘lgan. Bunga

javoban Firdavsiy 100 bayt Mahmud Gʻaznaviyga hajviya yozib asarga kiritgan, deb talqin qilganlar. 1990 yil oxirida Eronda «Shohnoma»ning 1000 yilligi gʻoyat tantanali tarzda nishonlandi va shu munosabat bilan oʻtkazilgan Jahon Koigressida qilingan maʼruzalarda «Shohnoma»dagi Mahmud Gʻaznaviy haqidagi misralar va alohida hajviya Firdavsiy qalamiga mansub emasliga masalasi jiddiy qoʻyildi. Ushbu satrlar muallifi ana shu kongressda ishtirok etdi va yubiley munosabati bilan tashkil etilgan barcha tadbirlarda qatnashishga, koʻrgazmalar bilan tanishishga, qoʻlyozmalar saqlanayotgan fondlarda boʻlishga muyassar boʻldi. «Koxi Guliston» muzeyi fondida saqlanayotgan «Shohnoma»ning 40 ta Movarounnahr va Xuroson nusxalari asosida Boysungʻur Mirzo tashabbusi bilan tayyorlangan va uning mufassal soʻz boshisi mavjud hamda nafis 22 miniatyura va naqqoshlik sanʼatining hayratomuz namunalari bilan bezatilgan, nihoyatda goʻzal xat bilan 1429 yilda koʻchirilgan nodir va noyob qoʻlyozmasini oʻz koʻzi bilan koʻrish baxtiga musharraf boʻlganini bildiradi. Bu qoʻlyozma jahonga «Shohnomai Bonsungʻuriy» nomi bilan mashhur boʻlib, xalqimiz madaniyati tarixining zarrin sahifasi sanaladn. Aytish kerakki, Boysungʻur Mirzo muqaddimasi «Shohnoma»ning ilk tadqiqoti sifatida eʼtirof etiladi. «Shohnoma»ning eng qadimgi qoʻlyozma nusxasi Italiyaning Florensiya shahrida saqlanar ekan. Yubileyga ana shu nusxaning fotofaksimilesi va 7 jildli 4 kitobdan iborat fransuz olimi Jyul' Mul' tayyorlagan matn asosidagi nashri chop etilgan edi. Oʻzbekistonda «Shohnoma»ning uch jildln tarjimai bosilgan. Tarjimonlar Sh.Shomuhamedov, Nazarmat, Hamid Gʻulom va Jumaniyoz Jabborovlardir. «Shohnoma» va oʻzbek adabiyoti problemi yuzasidan adabiyotshunos H.Hamidov qator tadqiqotlarni amalga oshirgan.

29. Tarj.: Oʻshanda koʻp qoʻtoslarning moda va narlarini zanjir bilan bir-biriga [shunday] bogʻladilarki, xandaq oldida fillarga qarshi toʻsiq [paydo] boʻldi. Nega fildan qoʻrqishlik kerak, u ham sigir va eshak kabi toʻrt oyoqli [hayvon]dir.

30. «Haft paykar»—Yetti goʻzal. Nizomiy Ganjavny dostoni.

31. Tarj.: Paygʻambarlikka sen loyiqsan, [chunki] qoʻlingda, nomang bor. Muhri esa taʼzim [yuzasidan] orqasidadir.

32. Tarj.: Ul notekis keng dashtda bamisoli tipratikonga oʻxshash qirilmagan boshlar yotar edi.

33. Mavlono Darvesh Mashhadiy — Faxriy Hirotiy oʻzidan ilova qilib: bu shoirning yomon tilligi, johilligi Navoiy aytganidan yuz chandon koʻpdir. Lekin odamlar uning Allohdan oʻzining it feʼli, nafsdan forigʻ qilishlikni iltijo qilib yozgan darveshona bir bayti uchun afv etadilar, deb yozadi va forsiyda yozilgan bir baytini keltiradi.

34. Tarj.: Uning qoshidan bayram oyi asarini koʻrdi. Ul oydan darak boʻlmaganiga yil [ham] boʻldi.

35. Tarj.: Gulning yuzi (haqida) yana bir ovoza yuksalmaguncha, bo'stonda bulbuldan ham sado chiqmaydi.
36. Tarj.: Yana ul fasl keldiki, bazmning sham'i loladek porlaydi. Ra'no guli la'l kabi qip-qizil mayni oltin qadahda ko'taradi.
37. Tarj.: Kecha muhtasib hol so'rab derdi: May arzon bo'ldi, puli halollar qaydasiz?
38. Tarj.: Evoh, ey do'stlar, ul shirin la'l havas yuzasidan bizni o'ldirdi. Pashshadan bo'lak hech kim boshimizga kelmadi.
39. Tarj.: Raqib bilan so'zlashib turganingni ko'rdimu bu meni o'ldirdi. So'zlashdan to'xtadingu menning jonim tinchlandi.
40. Tarj.: Ajab emaski, agar bugun kechqurun parvona sham'ning umr daraxti xazon bo'la boshlaganini ko'rib jonini tark etsa.
41. Tarj.: Qanday yaxshi vaqtqi, go'zalim qo'lida g'azab qilichi bilan kelsa-yu hamma raqiblar qochib ketsalarda, men u bilan yolg'iz qolsam.
42. Tarj.: G'am tunida dilimdan chiqqan dud ul [go'zalning] kokili yodi bilan buralib va jingalak bo'lib ko'tariladi.
43. «Ohiy» — Faxriy Hirotiy «Oyatiy» deb beradi.
43. Tarj.: Oydin go'zal bo'lgan chehrasining sahifasi yodi bilan Qur'ondan fol ochsam, «Yusuf surasi» chiqdi. Bu yerda qalamga olingan Qur'oni karimdagi 111 oyatdan iborat «Yusuf surasi»da go'zallik timsoli Yusuf payg'ambar qissasi bayon etiladi. Shu asosda badiiy adabiyotda Qur'onda nomi zikr etilmagan ayol rivoyatlar zaminida Zulayxo deb atalib, doston va qissalar yaratilgan. O'zbsk adabiyotida «Yusuf va Zulayxo» dostonini XIV asr oxiri XV asr avvalida yashab ijod etgan Durbek degan shoir yozgan. Lekin afg'onistonlik olim Yoqub Vohidiy bu doston muallifining nomi Homid Balxiy degan masalani ko'tardi.
45. Tarj.: Ul quyoshning suvratiga shunchalik hayronmanki, agar menga tig' ursalar ham ko'zimni yummay turaveraman.
46. Tarj.: May ichish paytida soqiy may qadahining og'zini yopgani kabi ul [go'zalga] nima bo'ldiki, qopqoq bilan mening ko'zim qorasini berkitib qo'yadi.
47. Tarj.: Ey, mayning toblanishidan sening ruxsoring guli rang-barang bo'ladi, jamoling

bog‘ining sabzasi ozgina-yu guli ko‘pdir.

48. Tarj. Lutf-marhamatingni arzon qilib, goho g‘ariblarni yo‘qlab tursang yomon bo‘lmas edi. Chunki marhamat ko‘rgazish go‘zallarning go‘zal odatidir.

49. Tarj.: Qoshing bilan bahslashishda yangi oy tezlik qilar va chimirilar edi. Quyosh yuzingni ko‘rgach, o‘zini yumaloq va yassi qilib oldi.

50. Tarj.: Agar g‘am burchagida ul kumush tandan uzoqlikda o‘lib qolgudek bo‘lsam, o‘lgan kunimning o‘zidayoq ishq ishiga xalal yetadi.

51. Tarj.: G‘am sahrosida devonavor o‘zim-o‘zimga chang solaman. Goh toshni changallayman, goh tosh changalimdan tushib ketadi.

52. Tarj.: Mening ko‘zimga tog‘ bilan dasht fazosi tor bo‘lib qoldi. Chunki menda Farhod g‘ami va Majnun ishqining balosi bor.

53. Tarj.: G‘amingda to‘kkan qonli ko‘z yoshlarimdan menga tekkani — uning har bir qatrasi dilimning tugunlarini yechgani bo‘ldi.

54. Tarj.: Ul jafo axtaruvchi [yorim] menga [hamisha] ozor berganidan ozgina qilgan g‘amxo‘rligi ham ko‘pdek tuyuladi.

55. Tarj.: Ey dil, hamisha taqvo ahli bilan ulfat bo‘laverish yaramaydi. May quyqasini yalaganlar bilan ham bir necha kun birga bo‘lish kerak.

56. Tarj.: Zulfing domiga tushdimu devonalikda shuhrat qozondim.

57. Tarj.: Ko‘z yosh gavharlarini yor yo‘liga sochdim. Oshiq bo‘lganim uchun shodman, xo‘b ish qildim!

58. Tarj.: Uning yoshlik chog‘ini ko‘rdim va din ahliga ko‘rsatdim. Jonlarga balo bo‘lsin, buni sizlarga topshirdim.

59. Tarj.: Muhtasib agar rind bo‘lsa mayxona eshigini o‘zi ochib beradi. Rindlar uchun mayni yer ostidan bo‘lsa ham paydo qiladi.

60. Mavlono Hiloliy — Badriddin (vaf. 1529, Hirot). Astrobodda dunyoga kelgan, Yili ma‘lum emas. Hiloliy qalamiga 1 devon va «Shoh va Darvesh», «Sifot ul-oshiqin», «Layli va Majnun» nomli 3 doston mansub. Devoni 2700 baytdan tarkib topgan bo‘lib, uni shoirning o‘zi 1521 yilda tuzgan. Faxriy Hirotiy tarjimasiga ilova qilib yozadi: «Hazrat Amir (ya’ni, Navoiy) duosi qabul bo‘lib, shoir she’riyatda hamma mahorat

uslublarini paydo qildi va o‘z zamonining nodiriga aylandi» hamda Hiloliyning uchchala dostonidan 5 baytni misol tariqasida keltiradi. Muhammad Qazvinii ham o‘zidan: «Mir Alisher taklifi bilan ilmlarni egallash va oxiriga yetkazishga mashg‘ul bo‘lgan» deb qo‘shib ketadi. Hiloliy timsolida Navoiyning adabiyotga kirib kelayotgan umidli yosh kuchlarga alohida e‘tibor bilan qaraganini ko‘rish mumkin. Hiloliy ilk daf‘a Navoiyga o‘z she‘rini o‘qib berganda undagi badiiy iqtidorni sezib, taxallusini so‘raydi, «Hiloliy» — deb javob beradi. Shunda Navoiy «Hiloliy» emas, Badriy, Badriy!» (ya‘ni, sen «yangi oy» emas, «to‘lin oy» ekansan ma‘nosida), deb shoirni maqtaydi. Yana boshqa hikoyatga ko‘ra, kunlarning birida Navoiy shoirlarga ustози Jomiiyning mashhur g‘azaliga javobiya g‘azal yozishni buyuradi va eng yaxshilari uchun mukofot belgilaydi. Shunda Hiloliy va Osafiiy degan shoirlar javob g‘azal yozmaydilar. Navoiy buning sababini so‘raganda, — javob yozishda o‘sha asardan ortirib yoki hech bo‘lmasa uning saviyasida yozish lozim, biz esa o‘zimizda yetarli kuch sezmadik, — debdilar. She‘rshunoslikda juda quvvatli ekansizlar deb, mukofatni Navoiy ana shu ikkala shoirga bergan ekan.

61. Tarj.: Bugun ul xushraftor va xushqomat neni shunchalik oyoqdan qoldirdiki, ertaga, balki qiyomat ertasiga ham o‘rnimdan tura olmasman.

62. Tarj.: Ey oqil, devonaga uyni nima keragi bor. Chunki men devona uyga boradigan yo‘lni bilmayman.

63. Tarj.: Yorning miyig‘i va labi sabz va qizil tusda jilva berganda, xasta ko‘nglimdan sabzrang va qizil o‘t ko‘tarildi.

64. Tarj.: Xudo sening xayoling bilan meni hamisha shod qilsin. Agar xayolingdan ayrulgudek bo‘lsam xudo saqlasin!

65. Tarj.: Bir Layli yuzli qonim ustiga barini yeldirib yetib keladi. Bu vaqtda Majnun dilimning ahvoli qanday bo‘lishligini bila olmayman.

66. Tarj.: Ko‘zlarim oy yuzli yorga [boqishdan] judo bo‘lgandan beri dilim qondan judo bo‘ldi, ko‘zlar qon to‘kishdan to‘xtadi.

67. Ko‘ftgarlik — po‘lat aslaha, anjomlarni tilla suvi bilan qoplash san‘ati. Muhammad Qazvinii tarjima izohida ko‘ftgarlikni kuftapazlik (taom turi) deb bergan.

68. Tarj.: Shundan xursandmanki, otgan o‘qi noshod ko‘nglimga jo bo‘ldi, endi o‘z o‘qini qidirganida meni ham yodiga oladi.

69. Mavlono Sohib — Fasihiddin Sohib Doro nomi bilan mashhur qasidanavis shoir. Navoiyning yaqin suhbatdosh do‘stlaridan. Navoiy vafotidan so‘ng Husayn Boyqaro

kitobxonasiga kitobdor qilib tayinlangan. Xondamir «Habib us-siyar»da Sohibning asli Astroboddan, deb yozadi va shaxmat-shatranj bobida xoh kabir, xoh sag'irni hozirona va g'oyibona tarzda yuksak mahorat bilan o'ynar edi, deb ta'kidlaydi. Shuningdek, Sohib Navoiy vafotiga marsiya ta'rix yozganini xabar qiladi. Muhammad Qazviniy esa Sohibning insho fanida mohir bo'lganini qayd etadi va Navoiy bilan Sohib oralarida bir safar asnosida, bo'lib o'tgan hazl-mutoyibani keltiradi hamda abjad hisobida har baytning birinchi misraidan Navoiyning tug'ilgan yili ikkinchisidan vafoti yili ta'rix chiqadigan qasida marsiyasini beradi. Bu qasida har bandi 8 baytli 5 banddan iborat bo'lib, shunday boshlanadi:

(Tarj.: Ey falak, shu yanglig' bedodlig' va berahmlik qilding.

Vey ajal, jahon mulkini vayron qilding).

Birinchi baytdan 844 (1441), ikkinchisidan 906 (1501) kelib chiqadi.

Vosifiy Sohib Doro ota tomonidan menga qarindosh edi, deb yozadi.

Muhammad Shayboniyxon Naxshabdan chiqib, Hirotni bosib olishi munosabati bilan ham Sohib Doro qasidata'rix yozgan ekan. Vosifiy Sohib Doro nomidan «Badoye' ul-vaqoye'»dan bir turkum hikoyatlar keltiradi.: Ularning aksariyati Navoiy va zamondoshlari haqidadir. (Qarang: Boldi'rev A.N. Navoi v rasskazax sovremennikov. Sb. Alisher Navoi. M. — L., 1946).

70. Tarj.: Ey do'stlar, tokaygacha menga yor ko'chasiga borishlikni man' qilasiz, borishni tark qilmayman, mendan kechib qo'yaqoling.

71. Tarj.: Siynamda sitamkorning o'qidan yara bor. Jonim dildan, ovora dilim esa jondan batang keldi.

72. Tarj.: Shunday bir kimsani istaymanki, jon chiqar paytda menga o'z libosini kiygizsa, o'ladigan kunimda tobutimga ham yopsa.

73. Tarj.: Mening qaro baxtim habibim bilan uchrashishga mone'lik qildi, qanday badbaxtmanki, qaro baxtim ham mening raqibimga aylandi.

74. Tarj.: Dilim benavo bo'ldi, shuning uchun u g'amgindir, benavoning ham hamesha shunday bo'ladi.

75. Tarj.: Ul og'izni baqbaqa ustidan qidirdim, u oy kulib dedi: bu yerdan tilak hosil bo'lmas.

76. Tarj.: Ey oy [yuzligim], bu kecha o‘z nuring bilan bu koshonani ravshan qil, bo‘lmasa, bu uyga o‘t qo‘yib yuboraman.

77. Mavlono Majnun — Kamoliddin Mahmud Rafiqiy degan xattot va shoirning o‘g‘li. Uni «Majnun chapnavis» deb ham ataganlar. Chunki u chapdan o‘ngga qarab yozish usuli «bozguna» xatining mohir ustasi bo‘lgan (Qarang: Kazi-Axmad. Traktat o kalligrafax i xudojnikax (Vvedeniye, perevod i kommentarii B. N.Zaxodera). M.—L, 1947). «O‘rta Osiyo xattotlik san’ati tarixi» kitobining muallifi, olim va xattot A.Murodov ma’lumotiga ko‘ra Majnun «Risolai qavoidi xutut» (Xatlar qondalariga oid risola) nomli asar yozgan. Majnun harf shakllarini nuqta o‘lchovi sistemasi asosiga qurgan ekan. Xondamir esa Majnunning yaxshi qasidalar yozganini bildiradi.

78. Tarj.: Va’z eshitishga borib, zor-zor yig‘layman. Bu bahona bilan yor hajrida yig‘layman.

79. Tarj.: Agar Layli va Majnun haqida yuzlab rivoyat bor bo‘lsa, bular bizning ishqimiz voqealarining hikoyasidir.

80. Tarj.: Sharob qadahida rindlarning boshi hubob bo‘ldi. Ko‘p boshlar [esa] qadah boshida sharobga aylandi.

81. Tarj.: Ey turk go‘zalim, har gal sen ziynatxonaga kirganingda, uni Xitoy suvratxonasiga aylantirib yuborasan.

82. Tarj.: Koshki edi, doim oyna uning qarshisida tursa, uning nazari boshqa ag‘yor tomoniga tushmas edi.

83. Tarj.: Nozli go‘zalimga dilim ahvolidan so‘zlab nima qilaman, axir sevgim izlari sarig‘ yuzimdan ko‘rinib turibdiku!

84. Tarj.: G‘am vodiysida sapamlar ishqida shuncha oh urdim. Endi men g‘am-diyda shodlik bilan kam nafas olayapman.

85. Tarj.: Har dam u maygun lablardan uzoqlashsam, ikkala qon sochuvchi ko‘zlarimdan kosa-kosa qon to‘kaman.

86. Tarj.: Garchi Majnunning dili ishq g‘amidan to‘la qon bo‘lgan esa ham, lekin mening bu holim qaysi Majnunda bo‘lgan?!

87. Tarj.: Ul qotil dilim xonasiga o‘z dog‘i bilan shunday muhr bosdiki, uning mehri o‘lganimdan keyin ham dilimda qolsin.

88. Tarj.: Ey dardlilarning qotili, sening tig'ingdan dardmandlar dili g'unchadek qon bo'lib ketgan.
89. Tarj.: Ul quyosh yuzlining tor og'zimi yaxshilab ko'rgim keladi, uning yuziga ko'zim tushishi bilan ko'zlarim xiralashib, ko'ra olmay qoladi.
90. Tarj.: Men sochlari to'ziq aqldan begonaman, ul parichehra ishqida dsvonaman.
91. Tarj.: Har bir xafa kishining nolasi [unga] jafoning ko'pligidandir. Men esa menga ham jabr qilganidan nola qilaman.
92. Tarj.: Ey parichehra, agar sen ko'zlarim saroyiga kelsang, dilim ko'zlarim pardasidan senga poyondozi to'shaydi.
93. Tarj.: Bugun kechani yorituvchi ul sham', mening mehmonim bo'ldi. Koshki edi, bu kecha qiyomatgacha tong otmasa.
94. Tarj.: Uning orzusida zarradek doim parishonman. Yuzining oftobisiz tinchligim ham yo'q.
95. Tarj.: Ey xushqomat sarv, ey jafo qiluvchi sho'xim, g'amlaring o'qidan bu majruh tanim chakalakzorga aylandi.
96. Tarj.: Dilim kaftidagi dog'lar yorimning qo'lidan kelgan. Garchi ular kuydirdi jonimning oromidir.
97. Tarj.: Hech vaqt yor mening zor-zor yig'laganimdan afg'on chekmadi. Chunki men uning afg'oniga yig'lamagan edim.
98. Tarj.: Agar dildorimga bir og'iz so'z aytish imkoniyatini topsam, afgor dilimning ahvolini arz qilardim.
99. Tarj.: Kimki qarshisida sening jamoling kitobini ko'rarkan, u qanday qilib mutolaadan ko'z uza oladi.
100. Tarj.: Garchi hayotim durust o'tmasada, ishq bilan shodman, bo'lak qismatim yo'q. Turmushning yaxshiligi va yomonligi bilan ishim yo'q.
101. Tarj.: Hijron vodiysida dard bilan g'amdan boshqa narsa yo'qdir. Undan [yorning] xayoli bilan olam [tashvishlaridan] osoyish topaman.
102. Tarj.: Ey soqiy, biz adabsizliklar qilsak ajablanma. Biz mast kishilarmiz, bizlarda

adab bo‘lmaydi.

103. Tarj.: Men uning itlari galasi ichidan joy topdim. Ostonasi g‘uboridan ko‘zimni ravshan qildim.

104. Tarj.: Nazar ahli mazoridan agar lola unib chiqsa; u lola dil dog‘i va jigar qonidan [iborat] bo‘ladi.

105. Tarj.: Ko‘zlarim sening yuzing havasida bo‘lgani uchun menga orqa o‘girib, senga qarab turadi.

106. Tarj.: Yuzini oy deb atadim. Bu so‘zim butun shaharga tarqab ketdi. Tishlari haqida so‘zlagan edim, og‘zim durlarga to‘ldi.

107. Tarj.: Yorim meni nozu karashma zanjirida tutadi. Yana ishqida devonaligim meni xarob qiladi.

108. Mavloni Ziyraiy — Hirotida anchayin tanilgan bu shoirning Navoiy «Majolis»da keltirgan g‘azaliga Turk sultoni Salimshoh Misr safari chog‘ida (924/1518 y.) Muhammad Qazviniyga javob yozishni taklif etadi. Qazviniy uning matlasini keltiradi. Vosifiy Navoiy bilan bog‘liq hikoyatlarda Ziyraiyning turli anjumanlarda ishtirok etganini qayd qiladi.

109. Tarj.: Ishq yo‘lida jaf oshlari yo‘l oziq‘imdir; tog‘u dashtlarda lola — jigar go‘shamdir.

110. Tarj.: Uning yuzidagi xoldan behol bo‘ldim; uni yaratganga ofarinki, bu uning pargori nuqtasi bo‘ldi.

111. Tarj.: Ey falak, suyaklarimni tosh bilan yumshat; mabodo ko‘ngil oluvchimning tig‘ini o‘tmas qilib qo‘ymasin.

112. Badiuzzamon Mirzo (tug‘. 1457, Marv — vaf. 1517, Istanbul) — shahzoda, shoir. Husayn Boyqaroning o‘g‘li, onasi Marv hokimi Sulton Sanjarning qizi Bika Sulton begim. Badiuzzamon 1495—1505 yillarda Siyiston va Balx hokimi bo‘lgan. 1497 yilda Astrobod hokimligini talashish natijasida Husayn Boyqaro bilan oralari keskin buziladi. Xadicha begim va vazir Nizomulmulk fitnasi oqibatida o‘g‘li Mo‘min Mirzo qatl qilingach, Badiuzzamon sarkashligi yanada ortadi. Shayboniyxon 1506 yil Hiroti bosib olganda Badiuzzamon Eronga Ismoil Safaviy huzuriga qochadi.

Muhammad Qazviniy ma‘lumotiga ko‘ra, Turk Sulton Salimxon Tabrizni egallaganida Badiuzzamonni izzat-hurmat bilan Istanbulga olib ketadi. Taxtdan umidini uzmagani

Badiuzzamon Sulton Salim xizmatida bo‘ladi va 1517 yilda toun (vabo) kasali bilan dunyodan o‘tadi. Navoiy bu shahzoda siymosida davlatni idora etish siyosatini puxta bilgan, keng ilmlardan xabardor valiahdni ko‘rishni istagan va bu yo‘lda tinmay harakat qilgan. Unga «Xamsa» dostonlarida pandu nasihatlarga to‘la alohida boblar ajratgan, tez-tez maktublar yo‘llab turgan, jumladan usuli idora xususidagi, Mo‘min Mirzo qatli munosabati bilan va b. Navoiy yozgan maktublari «Munshaot» tarkibida mavjud. Faxriy Hirotiy Badiuzzamonning Mo‘min Mirzo qatliga yozgan quyidagi baytini keltiradi:

Vazidi, ey sabo, barham zadi gulhoi ra’noro,

Shikasti z-on miyon shoxi guli navrastai moro.

(Tarj.: Ey sabo, sen esding va ra’no gullarini sovurding. Shu orada mening endi gullay boshlagan yosh shoximni sindirding). Navoiy «Majolis»ning yettinchi majlisida Badiuzzamon haqida maqola beradi.

A.Murodov Habibning «Xat va xattoton» (Istanbul, 1887) asariga tayanib, Badiuzzamon Mirzonng turli xatlarni puxta bilganligi va ayniqsa, nasta’liq xatida g‘oyat go‘zal yozganligini bayon qiladi. Badiuzzamonning Abulfayz nomiga yozilgan bir «iydlik» (hayitlik) qit‘asining rasmi mavjud ekan.

113. Tarj.: Zor ko‘ngilning yonishi hech qachon ko‘z yoshi bilan kamaymaydi. Mendagi bu o‘t faqat tuproqdan taskin topadi.

114. Tarj.: Yolg‘izlar zamona bandlaridan ozoddirlar; ular ne birovning tuzog‘iga tushgan va na ovchilardir.

115. Tarj.: G‘amingsiz nafas ola olmayman; g‘amsiz nafas chiqara olmayman.

116. Tarj.: Qo‘l dilda, oyoq loyda qolgan; olamda bosh ko‘tarib yura olmayman.

117. Tarj.: Dilga doim jafo yetkazib turasan. Boshqalarga qilgan jafolaring menga yana boshqa balodir.

118. Tarj.: Men dilsiz [bechora] hatto soyani ham uning yonida bo‘lishini istayman. Ey hajr kechasi, kel va uni yer yuzidan yo‘qot.

119. Tarj.: Kechasi ul ko‘ngil yorituvchining iti yonida ketar ekanman, shodligimdan tonggacha ko‘zimga uyqu kelmadi.

120. Tarj.: Agar mening etagimni malak-farishta tiriklik (Xizr) suvi bilan yuvgan bo‘lsa edn, hozirda jononim etagidan qo‘lingni uzoq tutgan bo‘larding.

121. Tarj.: Jodu ko‘zing tufayli dil yuz pora bo‘ldi; men[endi] bir dil bilan emas, yuz dil bilan yuzingning oshig‘i bo‘ldim.
122. Tarj.: Yuzingsiz motamu g‘amim bor. Motam [bo‘lganda ham] oh qanday motamim bor!
123. Tarj.: Ishqing savdosidan boshim osq ostidadir. Chunki bizning sirrimiz boshlanishini ko‘rmadim.
124. «...abluq yo‘sunluq yigitdur»-ya’ni ikki yuzlamachi (laganbardor) tabiatli yigitdur.
125. Tarj.: Yor mening holimdan, ag‘yor esa afg‘onimdan yig‘laydi. Menga va mening ahvolimga do‘st ham, dushman ham yig‘laydi.
126. Tarj.: Hajringda g‘am olovi boshimga urib ketganida, ko‘zlarim girdobidan sham’ kabi yoshlar to‘kaman.
127. Tarj.: Uning oy yuzi oyinasiga gard o‘tirmasligi uchun jamoliga bo‘lgan mehr qarshisida ohimning yo‘li bekildi.
128. Tarj.: Ey soqiy, men mastmanu sof may tutasan; agar badmastlik qilsam, yaxshisi, kechirgaysan.
129. Tarj.: Vaslingga bir dam yetishish abadiy hayotdan yaxshiroqdir; vaslingni eslash bilan shod edim, bu zamon shodroqdurman.
130. Tarj.: Kishilar ishqing yo‘lida, bemalol ketaveradilar, oshiq menu, boshqalar bekorga ovora bo‘ladilar.
131. Bu shoir haqida Muhammad Qazvinii quyidagilarni ilova qiladi. Arabistonda musiqa sohasida keng shuhrat qozonadi. Uning ikki g‘ulomi bo‘lib, ular birgalikda bir-birlariga ovozlarini sozlab, hamovozlikda Shayxiyning asarlarini kuylaganlar. Birisi Siyohcha nomli hindu bo‘lib, Rumga ketadi. U 968 (1560—61) y. da Rumda yashaydi va ul diyorning musiqa sohasidagi mashhur san’atkorlaridandir. Ikkinchisi rumlik bo‘lib, Hindistonga ketadi.
132. Tarj.: Yonayotgan ko‘ksimdagi bu narsa dog‘ emas, bu ishq muhridirki, sening sevging uchun jonimg‘a bosilgandir.
133. Tarj.: Bahor fasli, gul mavsumida [ko‘ngil] yozish kerak. Ey soqiy, may keltir, aytishning nima hojati bor!

134. Tarj.: Sening kamandingga har qanday baxtsiz ilnnavermaydi. Bu balo [domi] yolg'iz bizning bo'ynimizga tushgan.

135. Tarj.: Kecha oqshom meying nolalarim maloikalar uyqusini qochirdi; oying [atrofidagi] yorug'lik gardishini mening ko'z yoshlarim to'fonidan suv olib ketdi.

136. Bu shoir haqida Faxriy Hirotiy shunday ilova qiladi: Nargisiy Navoiy yozganidek, Marvdan emas, balki Amir (ya'ni Navoiy) xizmatiga Marvda yetishgan. Hozir (ya'ni, «Majolis» tarjima qilingan. 1520 yillarda) Abharning shayxzodalaridan bo'lib, shu o'lka odamlari uning ajdodlarini g'oyat hurmat qiladilar. Agar avvallar bevoshlarga qo'shilib, sharif vaqtini behuda sarf qilgan bo'lsa ham, hozir ko'proq vaqtini ro'za va namoz bilan o'tkazmoqda.

137. Tarj.: Sening ishqing dardi kimniki devona qilgan bo'lsa, Majnun kabi vayrona burchagidan joy egalladi.

138. “Go'yoki birovning mamluki ekandur. Xojasi ani yo ul Xojasini ozod qilibtur” kimningdir asiri bo'lgan bu shoirning ozod qilinishi haqida Navoiy xojasi uni ozod qilibdimi ekan yoki ozodlik olib, Xojasini o'zidan xalos qilibdimn degan ma'noda istehzo bilan yozadi.

139. Tarj.: Ey Zuhra manglayli, seni ko'ra olmay umrim o'tmoqda, esizgina, aziz vaqtlarim shunday o'tib bormoqda.

140. Tarj.: Ey xandon g'uncha, yuragimni siqiqda tutganing uchun jon [bu] yurakdan to'ydi-yu yurak jonimni oldi.

141. Tarj.: Ey zohid, to'ningni keltirib mayga garov qo'y; zohidlik asbobini va toat-ibodat uyini xarob qil.

142. Tarj.: Men ovoraga itlaring oldiga borib, bechora dilim ahvolini aytishga yo'l yo'q.

143. Tarj.: Sharob qadahidan menga jon ravshanligi keladi. Ul tiniq mayning mavji men uchun jon oynasidir.

144. Tarj.: Ey sarvi noz, bizning dilimizdan joy olmaysan, joy olasanku, lekin bizning dilimizdan emas.

145. Tarj.: Ey g'am tuni, ul sham'dan uzoqda mening jamolimni kuydirding; yillar visol kuning va'da qilib, meni yondirding.

146. Mavloni Zeboiy — shoiralar haqida ma'lumot beruvchi tazkiralarda Zeboiyning

ayol shoira ekanligi ta'kidlanadi va Jomiy uni madh etgani bayon etiladi.

147. Tarj.: Sening qomating yura boshlasa, sarvni ham o'z bandasi qiladi, ham ozod qilib yuboradi.

148. Tarj.: Ul lola yuzli meni o'zining quli deb ataydi, oxirda yuzimning qoraligi o'z ta'sirini ko'rsatadi. Navoiy shoirning qora rangli qullardan ekanligini va bu matlai o'z holiga munosib tushganligini bayon qiladi,

149. «Qalloshiy» — shuhratsiz, yalqov, daydi ma'nosini anglatadi. Navoiy shoirning «atvori taxallusig'a munosib» der ekan, uning tabiatida qusurlar borligiga ishora qiladn.

150. Tarj.: Seni olam go'zallarining podshohi qilib yaratgandan odamlarning yomon ko'zidan asrashini tilayman.

151. Mavloni Gadoiy — o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi, sohibi devon shoir. «Majolis» yozilgan vaqtda 90 yoshdagi shoir taxminan 806 (1403—1404) yilda dunyoga kelgan. Uning yagona devoni Parij Milliy kutubxonasida saqlanadi. Gadoiyning Shohruhning nabirasi Xalil Sultonga bag'ishlangan bir qasidasi bor. Uni E. Rustamov Temur nabirasi Xalil Sultonga xato nisbat bergan edi. Birinchi marta Gadoiy haqida shu satrlar muallifi 1962 yilda maqola e'lon qilgan. 1965 yilda shoir she'rlaridan kichik majmua chiqargan edi. 1973 yilda E. Ahmadxo'jayev Gadoiy devonini Parij nusxasi asosida so'z boshi bilan nashr qildi.

152. Tarj.: Senda anbar [hididan ham xushbo'y] soch paydo bo'lganidan beri bizning ko'nglimiz vatanli bo'lib qoldi.

153. Tarj.: Eshigingda arzga kelgan miskinlar nolayu zor qilib turar ekan, seni go'zallik podshohi deb kim aytadi?

154. Tarj.: Ey dil, uning g'ami bilan bo'lib seni savdoga qo'ydim, o'zim haqimda o'ylamaymanu, sening tashvishingni cheka olamanmi?

155. Tarj.: Mening sarvim dilimdan hzm, ko'zimdan ham joy olgan; u gul kabi pokiza, sabo kabi yoqimlidir.

156. Tarj.: Sening yuzing beqaror dillarning qiblasidir, oyog'ing izlari xoksorlar mehrobidir.

157. Tarj.: Bu kecha uning la'l lablari oshiq qoniga tashna ko'rinadi. Ey soqiy, [unga] may berma, mastlikdan uni uyqu elitmasin deb qo'rqaman.

158. Tarj.: Sen [otgan] o‘q dilim gulzorining daraxti bo‘ldi; u dil yukidan bo‘lak meva qilmaydi.
159. Tarj.: Uning shakar lablaridan garchi menga dashnom yetsada, achchiq so‘zlarida ham shirinlik tuyaman.
160. Tarj.: Men oy yuzingdan yiroqda har kecha sahargacha yig‘lab chiqaman. May idishi kabi qonga to‘la dilim, [ko‘z yoshi bilan] nam ko‘zim qarshisida yig‘laydi.
161. Tarj.: Yuzta so‘zdan hiyla bilan biriga quloq osasan, uni ham aytnasimdanoq esingdan chiqarasan.
162. Tarj.: Hajringda dil dam-badam nolayu oh chekadi. G‘aming dilga qasd qilib edi, endi jonga qasd qilmoqda.
163. Tarj.: Kozurgoh dalalarining havosi va Sultoniyning suvi, agar bilsang, jannat shabadasi va Hizr umrini baxsh etadi.
164. Tarj.: Uning yuzlarisiz kiprigim uchidagi har qatra qon hijron kechasining yonib turgan mash‘ali bo‘lib qoldi.
165. Tarj.: Sahar chog‘ida ul oy yuziga niqob tortganida, xalq orasida quyosh tutildi, deya fig‘on ko‘tariladi.
166. Tarj.: Miyig‘idagi sabzalardan so‘z ochsam, Xo‘tan mushkidan gapirasan; [shunday qilib] qachon bu bilan zulfi haqida so‘zlashasan?
167. Tarj.: Mayxonaga boraman, uning bir burchagidan o‘zimga joy tanlayman, may kosasini topamanu, o‘sha yerda sipqaraman.
168. Tarj.: Yorimdan ayrilib, baloga giriftor bo‘ldim, ne balo bo‘ldiki, yorimdan judo bo‘ldim.
169. Tarj.: Gulzorga to‘kilgan gul bargi emas, bulbul yuragi yarasiga paxtadan qilingan qonli kafandir.
170. Tarj.: Bu yashil gunbazda ko‘ringanlarni yulduz deb o‘ylama, yuzing tomoshasiga maxliyo bo‘lgan hurlarning ko‘zlaridir.
171. Tarj.: Qonga bo‘yalgan lola pardasini xoli kurib, yuragim pardasidan chiqib ketibdi, deb o‘ylabman.

172. Tarj.: Yorimning hajridan kunlarim qaro bo‘ldi. Mening kunlarim va ro‘zgorim hech kimning boshiga tushmasin.

173. Tarj.: Yana miyig‘idagi sabzalar gulzori yangi so‘lim maysalar paydo qildi. Jahon bog‘ining ishi yana boshqa rang paydo qildi.

174. Tarj.: Odamlar oldida ko‘zim yor yuziga tushmasin deyman, lekin u yaqin kelsa, yuziga beixtiyor nazarim tushib qoladi.

175. Tarj.: Ul pari kiygan libos gul bargidandir. Kiyimning har tarafidagi bog‘ichlar emas, uning par va qanoatlaridir.

176. Tarj.: Qaddim kamondek egildi; umr oltmishga yetdi, yoshlik yoydan o‘qdek tilib ketdi.

177. Tarj.: Zaiflik dil xastaligidan emas, sening hajringdandir. Dil nolasidan tab‘ing ranjimamay, deb qo‘rqaman.

178. Tarj.: Tunda biz oshiqlarning to‘shagi qora tuproqdir, xolos. Ustimizga yopgan choyshabimiz [esa] osmondir, xolos.

179. Tarj.: Ey sham’, bu kecha ul oyning yuziga da’vo qilishdan kech, majlisimizni qorong‘u qilding, endi tilingni qisqa qil.

180. Faxriy Hirotiy bu shoirning nomini Xoja Mir Mast ekanligini va avval «Fig‘oniy», keyin esa «Ziyo» taxallusi bilan ijod qilgani va ta’rix tushirishda mohir bo‘lganini yozadi hamda shoirning bir ta’rix, qasidasidan bir matla’ va g‘azalidan bir matla’ keltiradi.

181. Tarj.: Kimki Chin suratiga o‘xshagan yuzingga ko‘z ochib qarasa, shundan so‘ng seni tomosha qilishdan ko‘zini uzmaydi.

182. Tarj.: Jononning mehrsizligiga bundan ortiq bardosh qila olmayman. Ey xudo, ul nomehribonni menga mehribon qilg‘il.

183. Tarj.: Qonli ko‘z yoshini raqibdan yashirish uchun Majnunning yuzi doim devorga o‘grilgan edi.

184. Tarj.: Voizimiz har doim may ichishni man’ qiladi: o‘zi shu maydan bir siphorsa-yu may uni vaysashdan bir dam to‘xtatsa, qanday yaxshi bo‘lar edi!

185. Tarj.: Boshimda xumning tagidagi loyga yetishish havasi bor edi, badbaxtlikni qaraki, o‘shanga ham qo‘lim yetolmadi.

186. Tarj.: Ul hayot chashmasidirki, odamlar undan jon topadilar. Ammo u chashmadan mening og‘zimda hayrat suvidan boshqa narsa yo‘qdir.

187. Tarj.: Yordan judolikda ishtiyoqdan bo‘lak dardim qolmadi. Ey ajal, kela qol, ayriliqqa toqatim qolmadi.

188. Tarj.: Ko‘zimdan yoshlar sel kabi to‘lib oqmoqda. Ikki ko‘z ul sel ustidagi hubob (qabarchiq ko‘pik)dek kelmoqda.

189. Tarj.: Ul [yor] uchun o‘zimni o‘ldirsam, uning qahri keladi. Vah, bu qanday qahrdirki, u qahr tufayli o‘zimni o‘ldiraman.

190. Tarj.: Nay ohanglar zamzamasi bilan dam ura ham, mening nolam oldida ovoz chiqara olmaydi.

191. Tarj.: Ey ko‘ngil, menga uning sarv kabi qomati ko‘rinmasa, jonimga har lahzada hajr o‘qi qadalaveradi.

192. Tarj.: Bayram keldi, o‘zimning oydek go‘zalim bo‘lmagani uchun menga shodlik yo‘q, barcha xalq shod, mendek g‘amgin yo‘q.

193. «Bu hazratkim...»— Abdurahmon Jomiy nazarda tutiladi. Ruboiydagi «bu hazrat» Sulton Husayn Boyqaroni, «ul hazrat» esa Jomiyni anglatadi. «...ul hazrat haq sari qildi rihlat» misraidan Jomiyning vafot etgani anglashiladi. Ana shu uchinchi majlis avvalida esa Jomiyga hali hayot shoir sifatida ta’rif beriladi. Gap shundaki, Navoiy «Majolis un-nafois»ki to‘ldirib, uning har majlisi alohida xotimalar yozgan va asarning ikkinchn tahririni yaratgan. Bu uhdani shoir 1498 yilda amalga oshirgan. Binobarin, bu vaqtda Jomiy hayotdan ko‘z yumgan edi. Yuqorida Jomiyniig 1492 yilda vafot etgani tilga olingan edi.

TO‘RTINCHI MAJLIS

1. «azharu min ash-shams»—arabcha: quyoshdan porloq, demakdir. Pahlavon Muhammadning kamoloti ta’rifida aytilgan.

2. Tarj.: Ka’ba va kalisoda sening irshoding bilanmiz, ibodatxona va mayxonada sening yoding bilanmiz. Saharda zikring, shomda esa sening duolaring bilanmiz. Ya’ni, Ne’mat-oboding yetimlarimiz. Pahlavonning javobiya ruboiysi:

Tarj.: Ey Amir, sen pirimizsan, biz sening irshoding bilanmiz. Doim duogo‘yingmiz va sening yoding bilanmiz. Bu shahr senga yoqimli-yu, biz sen bilan xushvaqtmiz. Biz o‘lganmiz, Astroboding [yo‘lida] xarob bo‘lganlarmiz.

Avvalgi ruboiyni Navoiy Astroboddan Pahlavon Muhammadga maktubda yozpb yuboradi va javob xatida keyingi ruboiyni oladi. Navoiy bu haqda «Holoti Pahlavon Muhammad» asarida ham yozgan.

3. Tarj.: Unga aytdimki, sening ishqing olamida ishim g‘amdin iborat bo‘ldi. U kulgi aralash miyig‘ida: «g‘am emas, olamning ishidir», dedi.

4. Tirziq — bir-biriga munosabatsiz ravishda birikkan so‘zlar.

Kelishmagan so‘zlardan she‘r bitish bo‘lsa kerak.

5. Kungur — devordan chiqib turgan xodani, devor ustidagi dandanalarni anglatadi, shunigdek, «behayo», «gadoy» hamda «nog‘orachi» ma’nosida ham keladi. Navoiy Mir Sarbarahna yoshligida «kungur» laqabli Oqil degan yigit bilan birga bo‘lib, poklikdan qaytib, uning yigitlari ta’siriga berilgan edi, deb yozadi. Mir Sarbarahna ijodidan keltirilgan ruboiy mazmuniga ko‘ra «kungur» so‘zi birinchi ma’noda olingan bo‘lsa kerak.

6. Tarj.: Quyosh bilan oyga topinuvchilar sening ko‘zingdan bir nazar orzu qiladilar. Ruboiyning keyingi bayti behayo mazmunda bo‘lgani uchun tarjimasi berilmadi.

7. Imtilo marazi — mechkay, yuxo — yeb to‘ymaslik kasali. Bunday bemorning behad semirib ketish hollari ham uchraydi.

8. «Javohir ul-asmo» — Ismlar javohirlari.

9. Tarj.: Ta’rix shunday edi: «Alisher muhr bosdi». Navoiy ta’rixning to‘la matnini keltirmay (kamtarlik bilan ta’rif unchalik to‘g‘ri emas deya), uning moddasini beradi. abjad hisobida, 876 (1471—72 y.) iborasidan esa 10 yil tafovuti

bilan 886 (1481—82 y.) kelib chiqadi.

10. Tarj.: Sanamning dastidan poklikning etagi yirtildi. Xotir lavhi-sahnidan xayolingdan boshqa nimaiki bo‘lsa, o‘chib ketdi.

11. Mavloni Mas’ud — Xondamirning «Habib us-siyar»da yozishicha. Mas’ud Shirvoniyl ilmi kalom, mantiq, falsafada zamona allomalaridan bo‘lgan. U «G‘iyosiya» - nomli madrasada ham mudarrislik qilgan. Navoiy ham uning ba’zi darslarini eshitgan. Faxriy Hirotiy «Mullo shudan oson ast, odamiy shudan dushvor» (Mullo bo‘lish oson, odam bo‘lish qiyin) matalini unga nisbat beradi. Xondamir Mas’udning «Hoshiyai sharhi hikmat ul-a’in» degan asari borligini xabar qiladi.

12.: Tarj.: Mastlar ko'ksini tiniq mayning o'tkirligi bilan kuydir, mening kuyishimga sharobdan boshqa hech narsa davo bo'la olmaydi.

13. Tarj.: Muruvvatli va gunoh ishlarni yopib ketuvchi podshoh davrida Hofiz soqiy bo'ldiyu, muftiy mayxo'r bo'ldi.

14. Tarj.: Ko'zimni sening yuzing oyinasi qilmoqchi emasman, kipriklardan zulfingning anbar taratuvchi tarog'i qilmoqchimasman.

15. Tarj.: Uning boshi atrofida jon bo'lib qolgan kokilingni xayolingga keltirmaki, parishon qiladi.

16. Mir Atoulloh Amir Burhoniddin Atoulloh Husayniy Nishopuriy (taxm. XV asr 40 yillar, Nishopur — 1513, Mashhad) adabiyotshunos olim. «Ato», «Atoiy» va «Atoulloh» taxalluslarida ijod qilgan. «Ixlosiya» va «Sultoniya» madrasalarining mudarrisi bo'lgan. Xondamir «Makorim ul-axloq»da yozishicha, Navoiy Mir Atoullohga «Ixlosiya» madrasasi yaqinidan «maydoni keng, imorati ko'p, havosi go'zal va suvi shirin» hovli tortiq qilgan. Olimning «Badoye' us-sanoye'» (Badiiy san'atlar) va «Risolai qofiya» nomli adabiyot nazariyasi, aruz va qofiya ilmiga oid asarlari bor, «Badoye' us-sanoye'» Alibek Rustamov tomonidan 1981 yil o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi.

17. Maqlubi mustaviy — arab alifbosida yozilgan, o'ngdan ham, chapdan ham bir xil o'qiladigan so'z, ibora yoki she'r san'atini anglatadi.

18. «...soyim ud-dahr erdi» yil bo'yi ro'za tutadigan edi, ma'nosini anglatadi.

19. «Shahr zarif va sho'xlari «Vali, shaloin» ham derlar» — Shahr hazilkashlari va sho'xlari «Shilqim (xira)lar avliyosi (boshlig'i)» ham derdilar. Navoiy tushuntirishicha, Mir Murtoz kim bilan nima masalada bahs boshlasa yengmaguncha, mulzam qilmaguncha tinchimas ekan, ya'ni odamni xit qilib tashlar ekan. Shuning uchun yuqoridagi laqab bilan ataganlar ko'rinadi.

20. Tarj.: Ko'ngil oluvchining xayolidan boshqa narsa ko'ngilga kelmaguncha, yo'li ustida ko'z qorachig'lari nazoratchi bo'ladilar.

21. Mavlono Husayn Voiz (tug'. yili noma'lum, Sabzavor yaqinidagi Bayhaq degan joy — vafoti 1505, Hirot), taxallusn «Koshifiy» shoir, adib, voiz. Nishopur va Mashhadda ham yashagan. Jomiy va Navoiyga juda yaqin bo'lgan. Uning va'z, insho, nujum, axloq, tarix, tasavvuf, riyoziyot va fiqh fanlariga oid 37 asari bor, jumladan «Anvori Suhayliy» nomli mashhur asari «Kalila va Dimna»ning tarjimasidir,

Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin» asarida, o‘ziniig Abdurahmon Jomiy vafotiga yozgan marsiyasini katta ma’rakada Xusayn Voiz Koshifiyga o‘qitgan. Bundan Qoshifiy she’rlarni ham go‘zal o‘qigani va ovozi ham yaxshi bo‘lgani ko‘rinadi.

22. «Javohir ut-tafsir» — Tafsir javohirlari.

23. Tarj.: Mehrob va minbarda shunday yaxshi ko‘rinadigai voizlar xilvat joyga borganlarida boshqa ishlar qiladilar.

24. Tarj.: Ey sabzak miyig‘li [go‘zal], toza qora mushkni yosuman guliga sepma, [zulf kabi] toblangan sunbulni nastaran guliga urmagil.

25. Hazrat Amir ul-mo‘‘minin Ali — ibn Abu Tolib (661 yilda o‘ldirilgan) islomda «Xulafo ar-roshidin» (to‘g‘ri yo‘ldan borgan xalifalar), xalq orasida «choryorlar» deb atalgan to‘rt xalifaning to‘rtinchisi. Muhammad payg‘ambarning ham amakivachchasi, ham kuyovi (qizi Fotimaning eri). Islomdagi ikki asosiy oqimdan biri «Shia» (arabcha, guruh demakdir, bu yerda Ali tarafdorlarini anglatadi) oqimini tashkil qilgan. Alini, shuningdek, ajoyib sarkarda va qahramon shaxs sifatida ham ko‘p kitoblarda ta’rif qiladilar.

26. Tarj.: «Bizning Mu’inimiz ko‘p qobiliyatli edi, lekin bu yog‘och, zinapoyalar uni zoye’ qildi». Bu yerda va’z o‘qiladigan minbar zinalari ko‘zda tutiladi,

27. Tarj.: Bahor fasli keldimi ekan, olam qo‘kalamlashib, shodlikka to‘ldi, g‘o‘zalning visoli yetishdimikin, ko‘ngil vaslga hamdam bo‘ldi.

28. Bu arabcha she’r matnini anglab olmadik.

29. Mirxond — Muhammad ibni Xovandshoh ibni Mahmud (tug‘. 1433, Balx — vaf. 1498, Hirot) tarixchi. Otasi Burhoniddin Xovandshoh asli buxorolik bo‘lgan. Mirxond Navoiy taklifi bilan «Ravzat us-safo» (Safoli jannat) nomli temuriylarga bag‘ishlangan tarixiy asar yozgan. 7 jilddan iborat bu asarning 6 jildi Mirxond qalamiga mansub, 7-jildini nabirasi Xondamir yozgan.

30. Tarj.: Kimki obi hayotdan qo‘l yuvsa, zamona Xizri o‘shadir, Kimki nafs zulmatidan, chetga chiqsa Iskandar o‘shadir.

31. Xondamir — G‘iyosiddin ibn Humomiddin Muhammad (1475-1534), tarixchi, mashhur tarixchi Mirxondning nabirasi (qizining o‘g‘li). Yoshligidan to Navoiy vafotigacha uning xizmatida bo‘lgan, kitobxonasini boshqargan. Xondamir Navoiyning birinchi biografi hisoblanadi. U «Makorim ul-axloq» asarida shoir shaxsiyati, faoliyati, ijodiyotidan muayyan ma’lumotlar keltirib, uning sharxi holini yaratib beradi.

Xondamirning «Habib us-siyar» (3 jildli), «Xulosat ul-axbor», «Dastur ul-vuzaro» (Vazirlik uchun dastur), «Nomai nomiy» (Atoqli nomalar) kabi asarlari ma'lum. Husayn Boyqaro vafotidan keyin Xondamir Shimoliy Afg'onistonning Basht degan qishlog'ida yashab ijod qiladi. 1528 yil Hindistonga Zahiriddin Muhammad Bobur huzuriga jo'naydi. Boburdan so'ng Humoyun xizmatida qoladi. Bu paytlarda Xondamir «Humoyunnoma» degan asar yozgani haqida ma'lumotlar bor (qarang: D. Yusupova. Xondamir ijodi. Sharqshunoslik—1 to'plami. Toshkent, «Fan», 1990). 1534 yilda vafot etgan Xondamir Dehlidagi mashhur Nizomiddin Avliyo va Xusrav Dehlaviy dafn etilgan qabristonga qo'yilgan.

32. Mavlono Hamididdin — Xondamirning «Habib us-siyar»da yozishicha, uning otasi Mavlono Shamsiddin Muhammad Tabodgoniy vafotidan keyin Hirotda (Xiyobonda) dafn qilingan joyning janubida Navoiy xonaqoh soldirgan, Hamiliddin shu xonaqohda toat-ibodat bilan mashg'ul bo'lgan va 927-1520-21 y. vafot etgan.

33. Tarj.: Goho xasta dillarni yod qilmoq kerak, biror ko'ngilni xudo uchun shod qilmoq kerak.

34. «Manozil us-soyirin» — Sayr qiluvchilar manzillari. Xoja Abdullo Ansoriy asari.

35. B arabcha she'r mazmuni ochilmadi.

36. Tarj.: Jahonga kerak bu bog'dan qanday qilib tashqariga qadam qo'yay, chunki uning ichkarisi jannat bog'i, tashqarisi Eram bog'idir.

37. Mir Ixtiyoriddin — bu shoir nomini «Majolis»ning har ikki tarjimoni «Sayyid Ixtiyor» tarzida beradilar.

38. Tarj.: Bu havzning tozaligidan so'zlamochi bo'lganimda, og'zimni yuz marta obi hayot bilan yuvaman. Har chandki, Xizr chashmasi bo'lsa ham ta'rixini «Kavsar soqiysi»dan axtaraman. She'rning ta'rix moddasi iborasi bo'lib, abjad bo'yicha 897 (1486—87) chiqadi. «Poi Hisor» deb atalgan havz ana shu yilda bitilgan ekan.

39. Tarj.: Qomating xayoli unqusiz ko'zlarda suv o'rtasida har tomonga suzgan baliqdek aylanadi.

40. Tarj.: Ey bas endi! Go'zal yuzlar mening tavbamday, ko'p eski tavbalarni bir qarashdayoq yo'qqa chiqardilar.

41. Mir Husayn Muammoiy — «Habib us-siyar»da shoirning uzoq yillar «Ixlosiya» madrasasida yashagani, turli bilimlar o'rgangani, muammoda dong taratgani hamda 904/1498—99 y. da vafot etgani va shu madrasa gunbazi ostida dafn qilingani bayon

etiladi.

42. Tarj.: Hilol shaklidagi qoshlarning namli koʻzlardan nari ketmadi. Toʻgʻri, baliq ham daryodan quruqlikka chiqmaydi.

43. Faxriy — «Majolis»ning birinchi tahririda bu shoir yoʻq, u keyin ikkinchi tahrirda (1498 yil) kiritilgan. Forsiy tarjimalar ham asos eʼtibori bilan avvalgi tahrir matnidan qilingan. Fikrimcha, bu «Majolis»ning birinchi tarjimoni Faxriy Hirotiy boʻlishi kerak. Faxriyning toʻla ismi Sulton Muhammad ibn Amir Muhammad (tugʻ. yili nomaʼlum, Hirot — vaf. 1562—63, Hindistoi) shoir va adabiyotshunos. Asarlaridan «Latoifnoma» nomi ostidagi «Majolns un-nafois» tarjimasi. 189 nafar yangi shoirlar haqidagi maʼlumotni ilova qilgan. «Tuhfat ul-habib» (Doʻstlar tuhfası), «Javohir ul-ajoyib», «Ravzat us-salotin» (Sultonlar jannati) kabi turli mavzudagi asarlari va «Sanoʻ ul-hasan» (Goʻzal sanʼatlar) nomli badiiyat masalalariga bagʻishlangan risolasi, «Radoyif ul-ashʻor» degan har-xil shoirlar sheʼriyatidan radiflar boʻyicha tuzilgan majmuasi maʼlum. Shuningdek, Faxriy qalamiga «Haft kishvar» (Yetti mamlakat) nomli afsona, asotirlar va axloqiy masalalardan baxs etuvchi asar hamda taxminan 5 ming baytdan iborat sheʼrlar devoni ham mansub, degan maʼlumotlar bor.

44. Ey sarvi nozanin, hech vaqt senga dil mehribon boʻlmagan deb aytding. Sendan [mening] bunday gumonim boʻlmagan.

45. Sayid Jaʼfar Muhammad Qazviniiy yozishicha, bu shoirning devoni oʻsha davrlarda mashhur boʻlgan ekan.

46. Tarj.: Goʻzalim zulm zanjiriga qoʻl solib, Hizr obi hayotini tashna odam yodidan koʻtardi.

47. Mir Sayyid Husayn Abivardiy — Kamoliddin Husayn, shoir Navoiy xizmatida boʻlgan. Xondamir “Habib us-siyar”da uning Iroqda Yaʼqub Mirzo saroyida bir necha yillar boʻlganini yozadi va quyidagi maroqli lavhani keltiradi. Navoiy bu shoirni Sulton Yaʼqub Mirzo huzuriga Jomiyning kulliyoti va bir nechta boshqa asarlar bilan joʻnatadi. Shoir yetib borganida Sulton undan yoʻlda zerikmay keldingizmi?, deb soʻraydi. U, Jomiy hazratlarining kitoblarini mutolaa qilib keldik, deya javob qiladi. Keyin maʼlum boʻladiki, kitobdor Jomiy kulliyoti oʻrniga boshqa asar berib yuborgan va shoir uni ochib ham koʻrmagan ekan. Bu voqiadan Navoiy voqif boʻlgach, Kamoliddin Husayndan juda ranjigan, keyinchalik unga hech qachon iltifot koʻrsatmagan. Soʻngra u Balxda Badiuzzamon Mirzo xizmatida boʻlib, yuqori lavozimlarga koʻtarilgan. Shayboniyxon davrida esa elchilik qilgan.

48. Tarj.: Yuzing quyoshiga dunyo quldir. Yusufga Yaʼqub deb ot qoʻyibdilar. Navoiy bu bayt ham mazmun, ham shakl jihatidan past saviyada yozilgani haqida fikr bildiradi.

Muhammad Qazvinii esa, agar Navoiy «Yusufga Ya'qub deb ot qo'ydilar» tarzida emas, «Yusuf nomini Ya'qub qilding» deya o'qiganda edi, har jihatdan she'r yaxshi chiqqani ma'lum bo'lar edi, deb o'z fikrini ilova qiladi.

49. Tarj.: Biror dam dunyo dastidan qutula olmadim. Ey soqiy, kel, bir nafas mayparastman.

50. Tarj.: Biz doim mastdirmiz; mayxonadan nima ginayu, qadahlarining to'la va kamligidan nima gina!

51. «rushd osori zohirdur» yetuklik belgilarin ko'rinib turibdi, demakdir.

52. Tarj.: Jahonda sening g'amingda yurgan mendek boshqa bir kishi no'q. Yuragi kuygan, yolvoruchan odam yo'q. G'am va dardimni ochib tashlashni istayman, biroq nima qilayki, hech hamdard yo'q.

53. Mavlono Safiy — Faxriddin Ali Safiy (tug'. 1463, Sabzavor— vaf. 1533, Hirot) shoir va adabiyotshunos. Uning asarlaridan «Rashahoti ayn ul-hast» — naqshbandiya silsilasi haqida, «Mahmud va Ayoz» — Nizomiy «Layli va Majnun»iga javobiya tarzida yozilgan, otasi Husayn Voiz Koshifiyning «Asrorn Qosimiy» risolasining qisqacha bayoni, «Latoyif ut-tavoyif» (turli tabaqalarning latifalari) ma'lumdir. Ali Safiyning «Latoyif ut-tavoyif»dan tanlab olingan ba'zi rivoyatlar K.Qahhorova va S.Inomxo'jayevlar tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etilgan.

54. Tarj.: La'ldek qizil lab va xush is bilan kelibsan; ajoyib bezak bilan undan chiqibsan.

55. Tarj.: Masih agar uning og'zidan bir og'iz so'z eshitsa, uyalganidan ortiq dam urishga ham majoli qolmaydi.

56. Mavlono Abdulvose' — shoir, insho fanida mohir Navoiyning yaqin suhbatdoshlaridan. Xurosonning Nuri degan viloyatida dunyoga kelgan. Vosifiy «Badoye' ul-vaqoye'»da Abdulvose' Navoiy sharafiga Hirot yaqinidagi Barza degan joyda bergan ziyofatda qatnashgani va unga nisbatan qilingan hazlga g'oyat zukkolik bilan javob berganini hikoya qiladi. Navoiy shoirga bergan alohida maqolasida ham uning ana shu xislatini ta'kidlab o'tadi.

57. Xoja Dehdor — Xoja Hofiz G'iyosiddin Dehdor Jomiy va Navoiylarga yaqin, suhbatdoshlardan. Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin»da Xoja Dehdor haqida alohida lavha keltiradi: Husayn Boyqaro va Navoiy Jomiyga taom va yegulik narsalardan nasiba ilinganida Xoja Dehdor orqali yuborar ekanlar. U esa olib borgan narsalaridan o'zi miriqib yeb kelar, pul-muldan ham olib qolar ekan. Shular haqida Jomiy ruboiy, qit'alar bitar ekan. Navoiy asarida ana shunday she'rlardan 4-tasini keltiradi. Bu yerda Navoiy

Xoja Dehdorniig yana bir xususiyatini mohir taqlidchi ekanligini ham qayd qiladi.

Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin»da yozishncha, bir kuni Xoja Dehdor Jomiyni tushida ko‘ribdi, ular «Qur’on o‘qi», debdilar. Husayn Boyqaro taxtni egallagan (1469 y.)dan so‘ng, 7—8 yil oldin ko‘rgan tushini Xoja Dehdor Navoiyga so‘zlab beradi. Navoiyning tavsiyasi va harakati bilan Xoja Dehdor Qur’onni yodlab, yaxshi o‘qiydigan hofiz bo‘lib yetishibdi. Jomiy vafotidan bir necha soat oldin Navoiy topshirig‘i bilan Astrobodga yuborilgan Xoja Dehdor Hirotga jadal qaytib keladi. Ittifoqo Jomiy boshida Qur’on tilovat qiladigan hofiz yo‘q ekan, darhol Qur’on o‘qiy boshlaydi, xatm qilishi asnosida Jomiyning joni uziladi. Navoiy so‘zini Jomiy karomati 30 yildan ziyod vaqt o‘tgach natija berdi, deb yakunlaydi.

58. Tarj.: Mushk sening miyig‘ing xatlari bilan tenglashish lofini uradi qanday beboshlik! Bizning ta’na qiluvchi qora yuragimiz yanglishgan.

59. Tarj.: Ey ko‘zing qaroqchisi kamoniga o‘qni qator tergan! Yangi oy qoshing kamonidan bir chekkaga yashirindi.

60. Tarj.: Soching tugunlarini tishim bilan yechishni istayman, biroq bu savdodan devona bo‘lib, zanjir chaynayman.

61. Tarj.: Ey bevafo, bizga visoling qachon nasib bo‘larkin; g‘aming jununidan menda hushyorlik qayda!

62. Bu muammoni Muhammad Qazviniiy keltiradi.

63. Sadr—arabchada ko‘krak, ko‘ks demakdir.

64. teskari o‘qilsa bo‘ladi. Ya’ni «zang» qo‘ng‘iroq ma’nosini anglatga, «kanz» xazina demakdir.

65. «hissi shomma» — hid bilish hissi, «majmumot» — hidli, muattar narsalar: Bu yerda Mavlono Nurning soddaligini ko‘rsatuvchi bir voqea tafsiloti keltirilgan.

66. Tarj.: Ko‘ylaging nilufar rangli, men unga hayron qolaman, chunki har kuni uning yoqasidan quyosh chiqib keladi.

67. Sulton Ali Mashhadiy — Nizomiddin (taxm. 1432, Mashhad —1520, shu shahar), mashhur xattot, nasxta’liq xatining mohir ustasi. Manbalar uni juda chiroyli bo‘lgan, deb qayd qiladi. «Qiblai ul-kuttob» (Kotiblar qiblasi), «Zubdat ul-kuttob» (Kotiblar sarasi), «Sulton ul-xattoton» (Xattotlar sultoni), «Kotib us-sultoni» (Saltanat kotibi) degan laqab-unvonlarga sazovor bo‘lgan. Ustozi Azhar xattot tavsiyasi bilan Hirotga

yuborilgan. Shayboniyxon kelgandan soʻng Mashhadga qaytgan va shu shaharda dafn etilgan. Sulton Ali Mashhadiy qalamiga xattotlik ilmiga oid «Sirot ut-sutur» (Satrlar yoʻli), «Sirot ul-xat» (Xat yoʻli), «Midod ul-xutut» (Xatlar siyohi) kabi sheʼriy asarlar mansubdir. Kunlarning birida Husayn Boyqaro unga «Men uchun bir qabr toshi yoz» deganida, Sulton Ali: «Shohimning bu farmonlari juda uzoq muddatga qaratiladi» — deydi. Shoh kulib: «Biz ham juda yaqin vaqtda oʻlmoq xayolida emasmiz. Siz ham koʻp tezkorlik qilmang» deb javob qilgan ekan. Sulton Ali Navoiy asarlarini koʻchirgan. Jumladan, shoirning Ilk devoni va «Navodir un-nihoya» nomli ikkinchi rasmiy devoni (1488), «Xazoyin ul-maoniy»dan intixob-tanlanma (1492—93)lardir.

68. Tarj.: Koʻz yoshlarim qonli yuragimdan namuna boʻlgani kabi bahor chogʻida gul ul gulrang yuzdan namunadir.

69. Tarj.: Ishqing or-nomus va obroʻni oʻtga soldi katta-kichik barcha xalqning bor-yoʻgʻini yelga sovurdi.

70. Tarj.: Erta bahorda agar gul sabzalar orasidan unib chiqsa, sening mayin xatlaring yangi gul barglar (orasidan) unadi.

71. «Mutu qabla an tamutu» — arabcha, oʻlishingizdan ilgari oʻling, demakdir.

72. Tarj.: Ey kumush iyakli [goʻzal), mendan oʻzgaga yuzingni koʻrsatma, chunki kuchli rashkimdan jonim tanamdan chiqib ketadi. [Barcha] xalq koʻzining mardumaki — qorachigʻi boʻlishni istanman, toki sening yuzingni mendan boʻlak hech kim koʻrmagay.

73. «Al-uhdatu alar-roviy» — arabcha. Soʻzning toʻgʻri-notoʻgʻriligi aytgan kishining boʻyniga, demakdir.

74. Tarj.: Mening koʻzimga nur ul sipohning yoʻli gardidan keldi, xudoga shukurki, koʻzimning nuri yoʻl toʻzonidan keldi.

75. Tarj.: Ey sabo, ul (goʻzal) jamoli bogʻini tamosho qildingmi? Gulning gʻunchasini ochiltirgandek — seni iztirobda koʻrayapman.

76. Bediliy — shoirlar haqida maʼlumot beruvchi tazkiralarda, jumladan Mogai Rahmoniy xonimning «Pardanishinoni suxangoʻy» (Parda ostidagi soʻz sanʼatkorlari) nomli asarida Bediliy Hirotda anchayin maʼlum shoira boʻlganligi qayd qilinadi.

77. Tarj.: Ul sarvning goʻzal yurishini koʻrmoq uchun bogʻga boramanu nargis gulidan ikki koʻz qarz olaman.

78. Tarj.: Men bechora koʻchang boshida harchand tentirab yursamda, koʻngil ohi va

koʻz yoshidan boshqa hech narsa koʻrmadim.

79. Bobo Ali Xushmardon — Xondamirning «Habib us-siyar»da yozishicha, pokiza roʻzgor va shirinsuxan darvesh boʻlgan. Abulqosim Bobur Mirzo Mashhadda qishlagan yili uning xizmatiga yetishib, shohning, iltifot va inoyatiga muyassar boʻlgan.

80. «darjiy bitib erdi»—darj — biror maqsad va masala yuzasidan risola, noma kabi asar yozmoqni anglatadi. Xoja Mahmud yaxshi xattot boʻlgani tufayli olti asl qalam va ularda yoziladigan husni xat haqida shunday kitob tuzgan koʻrinadi.

81. Bu taʼrix moddasi iborasi boʻlib, abjad qoidasiga binoan 897 (1491—92) chiqadi.

82. Ustod Qulmuhammad — ud asbobini yaxshi chalgani uchun Ustoz Qulmuhammad Udiy nomi bilan dong taratgan. Samarqandda ham uzoq muddat yashagan, tahsil olgan va ijod qilgani haqida maʼlumotlar uchraydi. «Ushshoq», «Navo», «Husayniy» kabi maqom yoʻllarida peshrav, qavl, kor, amal va naqshlar yaratgan. «Peshravi Udiy», «Savti Nuriy», «Amali Udiy», «Savti Udiy» nomli tasniflari Xuroson va Movarounnahrda mashhur boʻlgan. Bu sanʼatkor Hirot madaniy markazining ham yirik arboblardan boʻlgan. Vosifiyning yozishicha, Majdiddin Muhammad Navoiy sharafiga ziyofat uyushtirganda Ustod Qulmuhammad ham qatnashgan. Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin»da Ustod Qulmuhammadni kichikligida musiqiy bilimlarni puxta egallashi uchun Bu — Alishoh degan davr allomasiga tavsiya qilganligini qayd etadi.

83. Tarj.: Ul parizod yuzining mehri orqali junun odat boʻldi. Shu jihatdan men devona xalqning tilida doston boʻldim.

84. Tarj.: Bu shunday maqom-joyki, bunda gardga bulangan chehra yaxshi; dardmandligu muhtojligu koʻp dardli dil yaxshi.

85. Tarj.: Bir musofirki, safarda birga boʻlmaydi, men bexabarman, undan menga xabar kelmaydi.

86. Tarj.: Ey shayx meni tavba qildirib, oʻzingni iztirobga solma. Xudo roziligi uchun menga azob berma.

87. «alayhit-tahiyati vas-sano»—arabcha: unga ollohning duo va maqtovi boʻlsin.

86. Tarj.: Biror aysh va farovonlik shunga barobar keladimiki, erta bilan uyqudan bosh koʻtarsamu, sening yuzingni koʻrsam.

88. «barot namenavisad» — forsha: pul olish hujjatini yozmayapti, demakdir.

90. «Rangining humrati bor uchun mutoyiblari ani «surx qalb» derlar — rangida qizillik bor uchun hazlkashlari uni “qizil qalb” derdilar.
91. Tarj.: Dilning qonxo‘ri [bo‘lgan] sening la‘l labingdan qayta jon topdim, bundan keyin ko‘chang boshida bizni va ko‘nglimiz zorini ko‘r!
92. Tarj.: Keksa boshimdan toza nihol o‘tib chiqdi. Ul niholning mevasi g‘am, g‘ussa va jigar qoni bo‘ldi.
93. Tarj.: Ko‘ngil ovlovchi sarv [qomating] shavqidan nolagar bir qumrimanki, [egma] qoshing tuzog‘idan bo‘ynimda sirtmog‘im bor.
94. Tarj.: G‘am o‘ti tezlansa, sabru toqatim qolmaydi; bu o‘t alangasida bir nafas o‘tirsam, yuz marta o‘rnimdan turaman.
95. Xoja Husayn Kirangiy — Xoja Kamoliddin Husayn ben Jaloliddin Qanbar Kirangiy shoir, davlat arbobi. Xondamir «Habib us-siyar»da Xoja Husayn sadr ekanida uni nelarnidir o‘zlashtirishda va aldashda ayblab, shohga yomon ko‘rsatadilar. Shundan so‘ng u iste‘foga chiqadi va qolgan umrini farog‘atda o‘tkazadi. Xondamir ham Navoiy kabi Xoja Husaynning pok va diyonatli odam bo‘lganini e‘tirof etadi. Xoja Husayn Hirotning Jome‘ masjidining qibla tarafida dafn qilingan ekan.
96. Tarj.: Sening yodingdan boshqa hech bir oh yurakdan chiqmaydi. Sening xayolingdan boshqa hech bir surat ko‘zga ko‘rinmaydi.
97. Tarj.: Ancha vaqt bo‘ldiki, ul pari paykar ko‘zga ko‘rinmayapti, dilimda jonlashib oldida, endi ko‘zga ko‘rinmayapti.
98. Tarj.: Zor dilim nomehribon [go‘zal]ning zulfidan joy oldi; agar [ishq] savdosidan parishonhol bo‘lsa, u ham o‘rinlidir.
99. Tarj.: Kechalari ul jingalak soch tolalari shunchalik chirmashadiki, bu hol balo zanjiri giriftorlariga kam yetishadi.
100. Tarj.: Ey sabo, mening otli [go‘zalim] yo‘li gardidan keltir; bu yosh to‘kuvchi ko‘zim uchun to‘tiyodir.
101. Tarj.: Bir muddat do‘stlardan judo bo‘lgan edim, mashaqqat va dardga muhtalo bo‘lgan edim. Agar yor men bilan oshnolik qilmasa, qarindosh va oshnolardan begona bo‘lardim.
102. Tarj.: Agarchi jannatda yoqimli shaboda va kavsar suvi bo‘lsada mayfurush uyinig

ob-havosi boshqachadir.

103. Hoja Abdulloh Sadr — Xoja Shihobiddin (vaf. 1516, Hirot) shoir, olim, munshi, musiqashunos, bastakor va sozanda. «Bayoniy» taxallusi bilan she'rlar yozgan. Husayn Bonqaro saltanatida muhrdor, vazir va parvonachi (qabulgoh mas'uli) lavozimlarida ishlagan. «Xusrav va Shirin» dostoni va «Munis ul-ahbob» (Do'stlar munisi) nomli ruboiylar majmuasi, «Tarassul» nomli hukmronlarning farmonlar, fathnoma, davlat maktublari, shaxslarning xatlari (masalan, Xoja Ahror, Jomiy, Navoiy, Husayn Boyqaro) jamlangan to'plami ma'lum va mashhur bo'lgan.

104. Xoja Muhammad Marvorid — Xoja Shamsiddin Muhammad Marvorid — Xondamir «Habib us-siyar»da yozishicha (vaf. 409/ 1498—99, Hirot), asli kirmonlik, davlat va din arbobi. Mirzo Jahonshoh Turkman saltanati zamonida Hirotga kelgan. Abu Said davrida vazirlikda muhrdor bo'lgan. Samarqandda ham biroz yashagan. Keyinchalik Xoja Abdulloh Ansoriy mozorini ta'mirlash va obodonlashtirish ishlarini boshqargan. Abdulloh Marvoridning otasi.

105. Tarj.: Ko'ngil ul dilnavozning og'zi va go'zal kokilini topib, tiriklik suvini ichdi-yu, uzun umrga erishdi.

106. Tarj.: Ey hamdam, ul [dilbar] bilan so'zlashuving shukronasiga mening holimdan ham oz-moz aytib bersang nima qiladi?

BESHINCHI MAJLIS

1. Amir Davlatshoh — qarang: ushbu kitob, 213-bet, 11-izoh.

2. «Majma ush-shuaro»—Shoirlar yig'ini. 892. (1486—87) yida yaratilgan tazkira. Muhammad Ramazoniy tomonidan E.Braun muqaddimasi va o'zining so'z boshisi bilan Tehronda nashr etilgan.

3.Tarj.: Qanday yaxshi! Yuzing quyoshidan jahon ko'zi ravshan, ul ravshanlik ko'z orqali ko'ngil uyini ravshan qildi.

4. Mir Husayn Ali Jaloyir — shoir, arbob. Zahiriddin Bobur yozishicha, otasi Ali Jaloyir Abulqosim Bobur beklaridan bo'lgan. O'zi esa Husayn Boyqaro saroyida qushbegi bo'lgan. Qasidani yaxshi yozar ekan. 917 (1511—1512) yillarda Bobur Samarqandni olganida 5—6 yil uning qoshida bo'lib, yaxshi qasidalar bag'ishlagan. Navoiyning inisi Darvesh Alining xotini Ofoq begim ana shu Husayn Ali Jaloyirning qizi bo'lib, she'riyat sohasida zukko qobiliyati bor ekan. Lekin Bobur Husayn Ali anchayin bevosh, qimor o'ynash ishqibozi bo'lganligini qayd qilib o'tgan.

5. Tarj.: Xudoga shukrki, odil shohning mehribonchiligi bilan yana bir yo'la gulim

tikandan, tikan oyog‘imdan, oyoq esa loydan chiqdi.

6. Tarj.: Go‘zalning bo‘ston sayrida guldan oyog‘i ozor topadi. Kipriklari tikani bor uchun men qanday qilib uni ko‘zim bilan qidiray.

7. Mir Haydar—Navoiyning jiyani, shoir. Xalq orasida «Haydar telba» nomi bilan mashhur. Navoiy Astrobod hokimi ekanligida Haydarni ba’zi rasmiy topshiriqlar bilan Hirotga yuboradi. Norasmiy bir ziyofatda Navoiyga suiqasd qilingani, unga oshpaz zahar qo‘shilgan taom bermoqchi bo‘lganini xabar qiladi. Husayn Boyqaro bundan voqif bo‘lgach, Navoiyga maktub yo‘llaydi. Navoiy esa Haydarning aytganlarini butunlay rad etadi. Shoir maktublaridan birida shoh nazdida Haydar gunohidan o‘tganligi uchun minnatdorlik izhor qiladi. Lekin 1498 yilda Haydar Sabuhiy qatl etiladi. Bu Navoiy uchun katta musibat bo‘ladi, chunki Haydarni shoir o‘zi tarbiyalagan bo‘lib, uni farzandi o‘rnida ko‘rar edi.

8. Tarj.: La’l labing maymi yoki toza asalmi? O‘zing aytgil, bu ikkidan qay biri? Yuzingdagi termi yoki gulobmi? O‘zing aytgil, bu ikkidan qay biri?

9. Alouddavla — Shohrux Mirzoning nabirasi, Boysung‘ur Mirzoning o‘g‘li. Hirot atroflaridagi yerlarni idora qilgan.

10. “Abdolnoma” — avliyolar haqidagi kitob.

11. Tarj.: Bemor ko‘zlaridan dilimda yuz xil alam bor edi, o‘z ko‘zi bilan ko‘rmaguncha, bu alamga ishonmadi.

12. Sulton Husayn — Navoiyning akasi Bahlulbekning o‘g‘li.

13. Tarj.: Jonondan ayrilish menga behad mushkul ko‘rinadi. Ey musulmonlar, shirin jon bilan xayrlashish qiyindir.

14. Muhammad Solih (tug‘. 1455, Xorazm — vaf. 1535, Buxoro) — shoir, tarixchi, davlat arbobi. Xorazm hokimi Nur Saidbek oilasida tug‘ilgan. Bobosi Amir Shoh Malik — temuriylar, jumladan Ulug‘bek Mirzo xizmatida bo‘lgan. Muhammad Solih dastlab Xorazmda, so‘ngra Hirotida taxsil olgan. Husayn Boyqaro saroyida, keninchalik Shayboniynon xizmatida bo‘lgan. 1500 yillarda Buxoro dorug‘asi hokimi qilib tayinlangan. Muhammad Solih «Shayboniynoma» nomli tarixiy doston yaratgan. Uning yagona qo‘lyozma nusxasi Venada saqlanadi. Bobur Muhammad Solih haqida «Sharir (yaramas) va zolim tab’ va berahm kishi erdi», deb yozadi.

15. Tarj.: Kokil yorqin oydek yuzini yopib turar ekan, parishon emasman. Oxiri tong bo‘lganidan keyin tun qorong‘iligidan nima g‘am?

16. Tarj.: Ey nosih, aqlu donish ko'yida bizga rahnamo bo'lma. Ixtiyorimiz o'zimizda emas, junun qay tomonga yo'llasa, o'sha tomonga ketaveramiz.
17. Tarj.: Jononimning qissasi kelib chiqarmikan [deya] majlisda hamisha go'zallar to'g'risida so'z yuritaman.
18. Alaykabek — Husayn Boyqaro beklaridan.
19. Tarj.: Dilim dardining davosini qayerdan qidiray, qayerga boray, nima qilay, dilim ahvolini kimga aytay?
20. Mir Valibek — Husayn Boyqaro beklaridan. Bobur u haqda «Sulton Husayn Mirzo taxt olg'ondan so'ng xili, umr topmadi, bot-o'q o'ldi. Musulmon va namozguzor va turk va sodiq kishi erdi», deb yozadi.
21. Tarj.: Dilbarim firoqida masjidga borib, sajda qilish bahonasida boshimni yerga uraman.
22. Tarj.: Hech kim meni g'amsiz ko'rmagan, mendek g'amdiydani g'amning o'zi ham ko'rmagan.
23. Tarj.: Qamon qoshli go'zalim, men dilxastani o'ldirding; menga qarata bir o'q uzgin, toki men qayta tirilayin.
24. Tarj.: Agar ohim yelidan quyosh bilan oyning charog'i o'chmagan bo'lsa, nima uchun g'aming tunida butun olam ko'zimga qop-qorong'u ko'rindi?
25. Tarj.: Ul kecha chehrang sham'ini yal-yal yondirganingda menga rahm qilmay, xuddi parvonadek kuydirding.
26. Tarj.: Labing va tishing xayolidan ko'zlarim jiqqa yoshdir; bu xuddi toshlari yoqut va dur bo'lgan anhorga o'xshaydi.
27. Abduqahhor — Navoiy bu shoirning muammo fanig'a qobiliyati bor, deb ta'riflaydi. Xondamir «Habib us-siyar»da ikki joyda Mavlono Sharafiddin Abduqahhor degan shoir Abulqosim Bobur hamda qozi Qutbiddin Muhammadlar vafotiga tushirgan ikki ta'rixini keltiradi.
28. Tarj.: Yoqamning zihini uning itiga bo'yinbog' qil, toki har damda etagimga qadar yirtilib tushmasin.

OLTINCHI MAJLIS

1. Ahmad Hojibek — qarang ushbu kitob, 242-bet, 137-izoh.
2. Tarj.: Tanimdan jonimni olib ko‘p zanjirli soching bilan bog‘lading; yuzingdan pardani ochib (u bilan) ko‘zimni bog‘lading.
3. Xoja Xurd avliyolik rutbasiga erishgan Bobo Xudoydod deganning vafotiga ta’rixini tushirgan. Abjad hisobiga ko‘ra 862 (1457—58) y. kelib chiqadi.
4. «Vaqfiya»—Navoiyning nasriy asari. 886 (1481—1482) yillarda yozilgan. Mohiyatan ikki qismdan iborat: birinchi qismda Navoiyning Husayn Boyqaro saroyiga maxsus farmon (manshur) bilan taklif etilgani, saroydagi nufuzi, davlat arbobi sifatidagi ko‘p qirrali faoliyati haqida, o‘z ixtiyoridagi daromaddan bir oddiy kishi ro‘zg‘ori uchun zarurini olib qolib, qolganini navkarlar, cherik, madrasa, masjid, xonaqohlarga va ularning ahllariga hamda har xil binolar, turli inshootlar qurish uchun sarf qilgani to‘g‘risida fikr yuritiladi; ikkinchisida esa Navoiyning xayriya ishlari va vaqf qildirgan mulk, yerlari, vaqfiya joylardagi idora usullari, xizmat uchun belgilangan lavozimlar, maosh, tartib-qoidalar, marosimlar, binolar ta’miri bayon etiladi. Asar xalqparvarlik ruhi bilan yo‘g‘rilgan. Navoiy shaxsiyatidagi nurli chizgilarni namoyon qiladi.
5. —ta’rix moddasidan abjad hisobida «Vaqfiya» yozilgan 886 (1481-1482 y.) chiqadi.
6. Tarj.: Shaytonsifat dev Abulbarakaning joii yettinchi do‘zax bo‘lsin!
7. Tarj.: Ul juvonmarg Piri Sesadsola ustini bug‘aydi, agar shu odam pir bo‘lib qolgudek bo‘lsa, men hech bir pirga murid bo‘lmayman.
8. Amir Mahmud Barlos — Boburning yozishicha, Mahmud Barlos Abusaid Mirzoning uchinchi o‘g‘li Sulton Mahmud Mirzoning bekalaridan bo‘lgan. Harbiy salohiyati bor bo‘lib, she’riyat bilan shug‘ullangan. Devon tartib qilgan shoir.
9. Tarj.: Mening yuzim suvdan ham tiniq dema. Mening nazarimda u oftobdan ham ravshanroqdir.
10. Darvesh Shuhudiy — «Majolis»ning har ikkala tarjimoni bu shoir nomini Mavlono Foni deb beradilar.
11. Tarj.: Muhabbat ahli tanidagi bu dog‘lar, dard tog‘iga qo‘yilgan hasrat yomg‘irlaridir.
12. Tarj.: Og‘zingni ochgil, shirin labingdan shirin kulgingni ko‘rsatib shakarning qiymatini, qandning narxini tushirgil.

13. Tarj.: Nozik tili bilan takallum boshlasa, uning tili g'uncha og'zidan ko'ringan gul bargiga o'xshaydi. Bu baytning ikkinchi misrasi muammo bo'lib deydi Faxriy Hirotiy "Miram" — ismi chiqadi.
14. Tablboz, bahl — ovchilik ash'yolari — dovun va qo'lqop.
15. Tarj.: Agar ostimda egarlangan ot bo'lganda edi, jahon mulklari qo'l ostimda bo'lardi.
16. Tarj.: Dil ul qo'sh zulfning bandiga tushishini istamayman; nega endi men tufayli boshqa bir dardmand baloga uchrasin?!
17. Tarj.: Tashnalik kunida oqar suvni havas qilmaymiz; tig'ing damini tamog'imizda ko'rsak, shuning o'zi bizga kifoyadir.
18. Tarj.: Ul qosh o'qining zaxm yetkazishiga ko'ngilning gumoni yo'q, shu sababdan ikkinchi zaxm yetkarishi uchun og'zida hasrat suvini saqlaydi.
19. Tarj.: Yuzingga oshiqlikda ko'zlarim shu darajaga yetganki, rashkdan bir-birini ko'ra olmaydilar.
20. Rozalik san'ati — bo'yoqchilik, tosh yo'nish, tosh terish hunarini anglatadi. Ba'zi lug'atlarda suvoqchi ma'nosi ham berilgan.
21. Tarj.: Ey sham', agar kechasi men bilan hamnafas bo'lsang, ravshan bo'l, deyishdan bo'lak yaxshiroq duo bormi?!
22. Darvesh Dehakiy — «Majolis» tarjimoni Muhammad Qazviniiy o'zidan ilova qilib, yozadi: — Darvesh Dehakiy hamshaharim edi. Men u bilan ko'p suhbatlashganman. U g'oyat kamsuqum odam edi, tanparastlik unga begona edi. U to'quvchilik ham qilar edi.
- U karbos (dag'al ipli gazlama, bo'z) degan matoni yaxshi to'qir, xaridor topilsa, arzon-garov berib yuborardi. Shohlar dasturxoniga ko'z tikmas, taomini yemas edi. Sulton Ya'qubxon Darvesh Dehakiyni huzuriga chorlaganda u bir baytni o'qibdi. Uning birinchi misrai ma'nosi shunday ekan, «Agar uning o'qi oldimga yo'nalsa, orqamga qalqon tutaman». Buni eshitgan shoh taajjub qilib, o'qdan saqlanish uchun orqaga qalqon tutishi nimasi? — deganda, shoir: «Sabr qiling ikkinchi misra'in eshiting debdi: «Toki uning o'qi — novakining chiqib ketish yo'li bekilsin». Shoh shunda lol qolib, shoirga: «Nimaki tilaging bo'lsa aytgil, bosh ustiga bajaraman» — debdi. Shoir «Do'stga do'stdan yaxshi narsa yo'q» — deb javob beribdi. Shoh yana fikrini qaytarganda, shoir: «Bog'larimdan olinayotgan xirojdan ozod qilsangiz», — debdi. Shoh bajaribdi. Muhammad Qazviniiy

Darvesh Dehakiyning yana 8 baytini keltiradi.

23. Tarj.: Devordagi suvratga o'xshab jonsiz bo'lib qolganman; Orqamni devorga qilib, yuzimni senga o'girib, hayronlikda qolganman.

24. Tarj.: Tikan yulqilab yuruvchi Laylining tuyasidan boshqa, Majnunning yo'lovchiligidan kimning tashvishi bor.

25. Qozi Iso — Muhammad Qazviniiy Navoiy so'zlariga ilova qilib, «Qozi Iso Sulton Ya'qubxonni hamisha adolatga undar edi. Adolat bilan ko'pchilikning qalbida hurmat imoratini qurgan edi», deb yozadi va Sulton Ya'qubning hamshirasini (sutdosh singlisini) yaxshi ko'rib qolgani, Sulton ularning qovushishi yo'lida uringani, lekin turklarga xos johilligi ustun kelib, bu ishdan qaytganini ham bayon etadi. Shoir she'riyatidan yana 6 bayt keltiradi.

26. Tarj.: Har kim gulshan va gulzor gashti bilan mashg'ul, biz va g'unchadek dilimiz o'z giriftorlig'imiz bilan ovoramiz.

27. Shayx Najm — Muhammad Qazviniiy Navoiy bilan bu shaxs orasida maktublar orqali munosabatlar bog'lanib turganini qayd qiladi va shoir she'riyatidan yana 8 bayt keltiradi.

28. Tarj.: Bir qonxo'r ko'z sho'xlik bilan yuragim qonini ichadi, ul fitna qo'zg'atuvchi jon ofati va sitamkor ekan.

29. Xoja Afzal — Xondamirning «Dastur ul-vuzaro» (Vazirlar dasturi) asarida bu shoir va davlat arbobining nomi Xoja Afzaliddin Muhammad Kirmoniy tarzida, «Kirmon shoirlari tazkiri» nomli kitobda (tuzuvchi Eron olimi Husayn Bexzodiy) esa Xoja Afzaliddin Mahmud ben Xoja Ziyoviddin Muhammad deb beriladi. Fazlu kamolotda, davlat devoni ishlarini tartibga solishda benazir bo'lgan Xoja Afzal 878 (1473) yilda vazirlik lavozimini egallaydi. 1487 yilda Husayn Boyqaro Marvda qishlab qolgan paytida Majdiddin Muhammad Xoja Afzal payiga tushadi. U esa Astrobodga Navoiy huzuriga panohtab keladi. Navoiy maslahati bilan Xoja Afzal Iroq va Ozarbayjonga Sulton Ya'qubbek qoshiga jo'naydi. 893 (1488) yilda Xoja Afzal haj safariga boradi. 903 (1497—98) yilda esa Hirotga qaytadi va Navoiy qo'llab-quvvatlashi bilan yana vazir, keyinchalik devon boshi qilib tayinlanadi. Xondamir yozishicha, Xoja Afzal mansabdorlik vaqtida madrasa va xonaqoh qurdirgan zkan. U 906 (1501) yil rajab (fevral) oyida vafot etgan. Hirot Gozurgohida Xoja Abdulloh Ansoriy yoniga dafn qilingan.

30. Tarj.: Har bir alanga dunyo ekinzorida urug' bog'laguncha ko'ngil o'ti jon xirmonini yelga sovuradi.

31. Tarj.: Hech vaqt ko‘nglim qora xol xayolisiz yashamadi; bu devona dil hech qachon bir qora xoldan xoli bo‘lmadi.

32. Tarj.: Ey jahonni barpo qilgan, yo‘qlik [dunyosida] vujud uchun javob beruvchi [ham] o‘zingsan.

33. Mavlono Shahidiy — «Majolis» tarjimoni Muhammad Qazviniiy ilova qilib, Iroqdan Xurosonga kelganida Shahidiy Abdurahmon Jomiiy suhbatiga musharraf bo‘lganini va o‘zi bilan ko‘p suhbatlarda bo‘lganini yozadi. Shahidiy 1 yilcha Qazvinda yashagan va Gilon Sultoni Mirzo Ali bu shahrga kelganda shoirga ancha tillo pul in‘om qilgan ekan. U esa tillolarni uyning burchagiga to‘kib qo‘ygan va yoronlaridan kimda zarurat bo‘lsa, olib sarf qilavergan ekan. Shoirda mol-dunyo hirs bo‘lmagani sababli uni devona der ekanlar. Shahidiy bir necha muddat Ya‘qubbek musohibi bo‘lgan, keyin Hindustonga ketgan. Hozir, deydi Muhammad Qazviniiy Gujarotdadir.

Bu shoirdan so‘ng tarjimon Gulxaniy degan Shahidiyning jiyani (xoharzodasi) haqida ma‘lumot va 5 ta baytini keltiradi. Nihoyatda abdol-devona va urushqoq bo‘lgan bu odamga Navoiy salbiy munosabatda bo‘lgan, hatto Hirotdan chiqarib yuborishga ham harakat qilgan ekan.

34. Tarj.: Ey ishq, kel, bizning qiynalib ketgan dilimizga o‘t qo‘y. O‘z nuring bilan bizning o‘chiq chirog‘imizni yorit.

35. Tarj.: Ey jonon, men firoqing dastidan bir o‘lik[dek]men. Ezib tashlagan anorga o‘xshab tanamda qon qolmagan. Muhammad Qazviniiy bu matladan so‘ng shoirning yana uchta baytini keltiradi.

36. Mavlono Xolidiy — «Majolis» tarjimoni Faxriy Hirotiiy bu shoir «Faqir odam erdi va qalandar suvratida kezib yurardi», deb qo‘shadi va yana bir baytini keltiradi.

37. Tarj.: Meni o‘ldirgan chog‘ingda chang [bosgan] tanamdan cho‘chima, agar xanjaringga gard yuqsa mening gardanimgadir.

38. Mavlono Yorii — Faxriy Hirotiiyning qo‘shimcha ma‘lumotiga ko‘ra, Navoiy bu shoirga ko‘p shafqatlar ko‘rsatgan ekan. Lekin u podshoh va amirlarning muhrlariga taqlid qilib, muhrlar yasab, yaramas xayollar bilan nishon, farmonlar yozishdek g‘ayriqonuniy ishlarga qo‘l urgan ekan.

39. Tarj.: Ko‘z yoshlardan dil noyob durrlarga to‘ldi, kelgil, Qorun xazinasini sen uchun nisordir.

40. Tarj.: Ey jonon, hammaga ozor berish va adovat qilish payida bo‘lma, chunki bu

xarob [bo‘lgan] olam shularning hech biriga arzimaydi.

41. Mavlono Ahliy — Muhammad Ahliy Sheroziy (tug‘.1455 vaf. 1435—36, Sheroz) shoir. “Sham’ va parvona”, “Sehriyi halal” nomli dostonlar yaratgan. Yosh hind ayolining eri vafotidan keyin o‘zini gulxanga tashlagani hikoya qilingan har ikkala doston ham she’riy san’atlarni ishlatish jihatidan g‘oyat murakkabdir. Salmon Sovajiyning «Qasidai masnu’»si yo‘lida Navoiyga, Ya’qubbekka, uning ukasi Yusufbekka hamda Ismoil Safaviyga bag‘ishlagan qasidalari ham nihoyatda murakkab uslubda bitilgan. Ye.E.Bertel’s Ahliy Sheroziyning ham chapdan o‘ngga, ham yuqoridan pastga qarab o‘qish mumkin bo‘lgan bir ruboiysini keltiradi. Mana shunday mazmundan ko‘ra san’atlar istifodasiga o‘ta berishlik o‘sha davr adabiy jarayoniga xos bo‘lgan.

42. Tarj.: Men va Majnun ikki asirmiz, g‘am va shodligimiz bizniki. Har kimki, bu odatni bilmasa, bizning vodiyan emas.

43. Tarj.: Saodating ortg‘ay, davlating ziyoda bo‘lg‘ay. Bu davlat va saodat bilan ming yillar yashagaysen.

44. Mavlono Mu’in — bu shoirdan so‘ng Muhammad Qazvinii yana 40 nafar Sulton Ya’qub davridagi adabiy muhitga aloqador shoirlarni kiritadi.

45. Tarj.:—Shayxlik kiyimlari mayga garov bo‘ldi, shodmiz, chunki oxirda mayxona ko‘chasi boshida to‘n yechdik.

46. Tarj.: Labiga til olib borib, jonimga alanga urdi; yashirin o‘timdan shu’la zohir qildi.

47. «Dor ush-shifo» (Shifo saroyi) Hirotda Navoiy qurdirgai muolaja markazi, tibbiyot madrasasi ham deydilar.

48. Tarj.: Ko‘kragimga xanjar urgilu tandin boshni uloqtir, bu qorong‘u uyning (ya’ni, siynaning) eshigini va tuynugini ham och.

49. Tarj.: Ul oyning o‘qlaridan pora-pora bo‘lmaguncha, jahon bog‘ida lola va g‘unchadek ko‘nglim ochilmadi.

YETTINCHI MAJLIS

1. Temur Ko‘ragon—Amir Temur, Temurlang (tug‘. 1336, Shahrisabz —vaf. 1405, O‘tror) yirik arbob, sarkarda. Otasi Tarag‘oy barlos qabilasi zodagonlaridan. Temur temuriylar sulolasiga asos solgan va 1370—1507 yillar mobaynida barpo bo‘lgan temuriylarning markazlashgan davlati Movarounnahr va Xurosondan tashqari Eron, Iroq, Ozarbayjon va Hindustonning shimoliy qismini o‘z ichiga olgan edi.

Navoiy Temur shaxsiyati, faoliyatiga yuksak baho bergan. Bu majlisni shoir Temur nomi bilan ochat ekan, soʻzni joyi kelganda nazm va nasrdan biror narsa oʻqib, adabiyot sohasidan boxabar ekanligini namoyish eta bilganligidan boshlaydi.

2. Mironshoh — Jaloliddin Amiranshoh (1368—1408). Amir Temurning uchinchi oʻgʻli. Eron, Eron Ozarboyjoni va Iroq hukmdori. Ozarboyjon hukmdori Qora Yusuf bilan toʻqnashuvda halok boʻlgan. Uning naʼshi Tabriz yaqiniga dafn qilingan joydan Shahrisabzga keltirilgan va keyin Goʻri Amirga koʻchirilgan.

3. Tarj.: Qalandar qoʻrquvdan Qurʼonga chang soldi.

4. Shohrux Mirzo — qarang: ushbu kitob, 218-bet, 24-izoh.

5. Tarj.: Sen yerning ishini yaxshi bajarib, [endi] osmon [ishiga] kirishding.

6. Halil Sulton — qarang: ushbu kitob, 220-bet, 41-izoh.

7. Ulugʻbek Mirzo — qarang: ushbu kitob, 224-bet, 63-izoh.

8. Tarj.: Goʻzallik mulki qanchalik qoʻl ostingda boʻlsada, shoʻxlik qilmagilki, yomonlarning koʻzi seni kuzatmoqdalar.

9. Boysungʻur Mirzo — qarang: ushbu kitob, 247-bet, 28-izoh.

10. Tarj.: Ul ikki goʻzal yuzni koʻrmaganimga ikki oy boʻldi, biroq mehri jonimizdadir.

11. Tarj.: Boysungʻur uning yuziga qul boʻldi. Goʻzal yuz(li)larning quli — podshohdir.

12. «Lamaʼot» — arabcha: shuʼlalar demakdir (birligi lamʼa —yolqin, shuʼla, ravshanlik), Faxriddin Iroqiy (vaf. 688 y.) asari.

13. «Gulshani roz»—Sir gulshani, demakdir. Mahmud Shabustariyning nazmda yozilgan tasavvufga oid asari. (vaf. 1320—216.).

14. Tarj.: May bilan qadahni birlashtirganing uchun, aniq bilgilkni, qoʻli baland rindsan. Qadah — shariatdir, may— haqiqatdir. Qadahni sindirganingdan ayonki, badmastdirsan.

15. Abdullatif Mirzo — qarang: ushbu kitob, 223-bet, 60-izoh.

16. Tarj.: Koʻz bir qarash bilan dil va jonga yuz balo keltirdi. Buning shukrini nechuk qilay? Yorab, ul koʻz dard koʻrmagay!

17. Jahonshoh Mirzo Tabriz podshohi Jahonshoh Boroniy qoraqo‘ylik bo‘lsa kerak. Bobur ma‘lumotlariga ko‘ra, Jahonshohning o‘g‘li Muhammad Mirzo Sulton Mahmud (Abusaid Mirzoning uchinchi o‘g‘li, Sulton Ahmad Mirzo bilan tug‘ishgan) Mirzoning qizi Poshabegimni olgan edi, demak Jahonshoh Mirzo va Sulton Mahmud Mirzolar quda bo‘lganlar.
18. Tarj.: Toatda behad tirishqoqlik va ishlarda minnatsiz do‘stning lutfi tufayli dil haqiqiy murod hosil qildi.
19. Ya‘qub Mirzo — Iroq va Ozarbayjon hukmroni: Navoiy bilan yaqin do‘stona munosabatda bo‘lgan. Jomiy ham bu hukmdorga darin husni rag‘bat bilai qaragan va “Salomon va Absol” dostonini unga bag‘ishlagan. Ya‘qub Sulton boshchilik qilgan adabiy-madaniy muhitda ko‘plab shoir va yozuvchilar faoliyatda bo‘lganlar. Birgina «Majolis un-nafois»ning forsiy tarjimasida Faxriy Hirotiy shu muhitga mansub 40 ta shoir haqida ma‘lumot beradi. Navoiy e‘tiroficha, Ya‘qub Mirzo yaxshigina shoir, she‘riyat bilimdoni va uni qadrllovchi shaxs bo‘lgan.
20. Tarj.: Olamki, unda sabotni kam ko‘raman. Har bir xursandchiligida ming g‘am ko‘raman, chunki u xuddi ko‘hna rabotga o‘xshaydi, uning har tarafidan yo‘qlik biyoboniga bir yo‘l ko‘raman.
21. Sulton Ahmad Mirzo (tug‘. 855/1451—vaf. 899/1493—94) —Abusaid Mirzoning to‘ng‘ich o‘g‘li. Uning xotini Mehr Nigorxonim Bobur Mirzoning onasi Qutluq Nigorxonimning egachisi edi. Bobur yozadi: «Sulton Ahmad Mirzo kamsuxan va faqir va odmi kishi erdi. Har so‘z-un va ish-kuch beklarsiz qaror topmas erdi... baland bo‘yluq, qunqor (qo‘ng‘ir) soqolliq, qnzil yuzluq... hanafiy mazhablik, pokiza e‘tiqod kishi erdi, besh vaqt namozini betark o‘tar erdi... Hazrati Xoja Ubaydullo (Xoja Ahror)ga irodati bor edi».
22. Tarj.: Agar oy (yuzligim) bundan keyin (ham) pinhon qoladigan bo‘lsa, bedillarning omon qolishi ajablanarlidir.
23. Tarj.: Na go‘zalki, husnning jilosi jahonga yoyildi uning bu jilvasi tufayli bizning jonimiz shaydo bo‘ldi.
24. Kichik Mirzo — qarang: shu kitob, 286-bet, 67-izoh.
25. Tarj.: O‘zimni umr bo‘yi yaxshilik bilan maqtardim, o‘zimni taqvodorlik yo‘liga solardim; Ishq kelgach, na taqvodorlik qoldi va na yaxshilik. Xudoga shukrki, o‘zimni sinadim;
26. «...bu ruboiy xazrat Maxdumiy Nuran bila Tavorud voqe‘ bo‘lubtur». Tavorud —

adabiyotda misra' yo baytni bir-biridan xabarsiz ikki shoir tomonidan yaratilib qolish hodisasini anglatadi. Kichik Mirzoning bu ruboiysi Jomiy she'ri bilan tavorud voqe' bo'lganini Navoiy ko'rsatib o'tadi.

27. Sulton Badiuzzamon Mirzo — qarang: shu kitob, 253-bet, 112 izoh.

28. Tarj.: Ey oy [yuzli go'zalim], gul yuzingsiz yuragim loladek qon bog'ladi. Jigar ham hajring g'amidin pora-pora bo'ldi,

29..Shoh G'arib Mirzo—Husayn Boyqaroning o'g'li. Bobur yozadi: «...bukri edi. Agarchi hay'ati yomon edi, tab'i xo'b edi. Agarchi badani notavon edi, kalomi marg'ub edi. «G'aribiy» taxallus qilur edi, devon ham tartib qilib edi, turkiy va forsiy she'r aytur edi». Husayn Boyqaro Hirotdan biror yoqqa otlansa, hukmronlikni Shoh G'arib Mirzoga qoldirar ekan. Navoiy «Farhod va Shirin» oxirida Shoh G'arib Mirzoga alohida bob ajratadi. Unda shahzodaning yaxshi fazilatlarini, ilm-fan, ma'rifatga tashnaligini ta'riflaydi va mamlakat hamda xalq taqdiriga aloqador shaxs sifatida diniy bilimlarni (fiqh, hadis va tafsirni), hikmatni, ayniqsa, tarixni o'rganishni nasihat qiladi.

Faxriy Hirotiy yozishicha, hiroflik bir shoir «G'aribiy» taxallusini olganda Husayn Boyqaro o'g'lining xotiri uchun uning taxallusini «Majlisiy»ga o'zgartirgan ekan.

Navoiy Shoh G'arib Mirzo vafotiga har bandi 6 baytdan iborat 5 bandli (60 misra') tarkibband marsiya yozgan. Unda marhumning kamtar va shirinso'z inson, adolatli va lutf marhamatli shahzoda, zakovatli shoir bo'lgani qayd etiladi. Bu marsiya birinchn marta 1971 yilda (Adabiy meros, 2) H.Sulaymonov tomonidan nashr etildi.

30. Tarj.: Do'stlar, goho mo'zoring tomon kelib turing; Menga fotixa o'qish o'rniga yorimning duoi jonini qiling.

31. Faridun Husayn Mirzo — Husayn Boyqaroning o'g'li. Bu shahzoda haqida Bobur yozadi: «Yoyni yaxshi tortib, o'qni yaxshin otar edi. Kamon guruhasin derlarkim, qirq botmon ekandur. O'zi xili mardona edi, vale feruzjang emas edi. Har yerdakim, urushti, mag'lub bo'ldi». Faridun Husayn Mirzo Shayboniyxong'a qarshi janglardan birida halok bo'lgan.

32. Tarj.: Garchi sening ko'zingda meni jafo ezib yuborgan esa-da azbaroi xudo vafosiyo'ldan bir qilcha chetga chiqqanim yo'q.

33. Muhammad Husayn Mirzo — Husayn Boyqaroning o'g'li. Faridun Husayn Mirzo bilan bir tug'ishgan. Onalari o'zbeklardan Minglibiy og'acha edi. Boburga qarshi fitnalarda, janglarda qatnashgan. Lekin Bobur qo'liga tushganda, qonidan kechib, ozod qilib yuboradi. Keyin u Shayboniyxondan panoh topib, Bobur haqida g'iybatlar qilib

yurganini Bobur taassuf bilan yozadi. Oz fursat o'tmay Shayboniyxon Muhammad Xusayn Mirzoni qatl qildiradi.

34. Tarj.: Ov ketidan yurib, changga botding; haroratli dil ketiga tushib, terga g'arq bo'lding.

35. Boysing'ur Mirzo (1477—1499)—Abusaid Mirzoning o'g'li Sulton Mahmudning ikkinchi o'g'ln, onasi Poshabegim. Otasi davrida Buxoroda hukmron bo'lgan va Samarqand taxtida o'tirgan. Og'a-inilari bilan chiqisha olmay Xusravshoh huzuriga kelgan va tez orada qatl etilgan.

36. Tarj.: Koshki edi sanamlar ishkida biror kim devona bo'lsa Olamni tark etib, vayronada bo'lsa biror kishi.

37. Sulton Mas'ud Mirzo — Abusaid Mirzoning nabirasi, Sulton Mahmud Mirzoning to'ng'ich o'g'li, onasi Xonzodabegim. Otasi davrida Hisorda hukmronlik qilgan. Feodal yurishlari o'zaro nizolar oqibatida Xusravshoh Sulton Mas'ud Mirzoning ko'zlariga mil tortib, ko'r qilgan, bu voqeadan so'ng Xusayn Boyqaro unga qizi Begim Sultonni bergan edi. Sulton Mas'ud Mirzoni Shayboniyxon qatl ettirgan.

38. Sulton Ali Mirzo — Sulton Mahmud Mirzoning kichik o'g'li, onasi Zuxrabegim. Og'asi Boysung'ur Mirzodan keyin 1499 yil o'rtalarida Samarqand taxtiga o'tirgan. Shayboniyxon 1500 yilda Samarqandni egallagach, Sulton Ali Mirzoni uning buyrug'iga binoan qatl etganlar.

39. Jamshid — Eronning afsonaviy shohi. U qurol-aslaha, ipak va ranglar ixtiro' qilgan, ulkan va hashamdor binolar qurdirgan ekan. Navoiy «Tarixi mulki Ajam»da yozishicha, Jamshid pichoq va qalqon yasagan, hammom qurdirgan. Nihoyatda ulug' «Chihil minor» deb atalgan bino solib, kun va tun teng kelgan kunda o'sha binoda taxtda o'tirib, barchaga adolat qilgani uchun shu kunning otini Navro'z qo'ygan ekanlar. Bu yerda Jamshid deganda Navoiy Husayn Boyqaroni va boshqa temuriy shoh, shahzodalarni nazarda tutmoqda.

40. Faridun— qadimgi Eron shohlaridan. Ba'zi manbalarda u Jamshidning nabirasi, ba'zilarida esa uning birodari Taxmuras avlodidan deb qayd qilinadi. Faridun zolim va odamxo'r, Jamshidning qotili Zakhokka qarshi temirchi Kova (Kovai ohangar) isyoniga qo'shilib, uni mahv etadi.

Navoiy «Tarixi mulki Ajam»da Faridunni «yaxshi axloqli olim va odil podshoh erdi» deb ta'riflaydi. Bu yerda ham Faridun fazilatlarini shu majlisda nomlari zikr etilgan temuriy hukmron va shahzodalarda bo'lgan va ularning ba'zilariga falak Jamshid va Faridun kabi taqdirning ajal jomini ichirdi, deydi Navoiy.

SAKKIZINCHI MAJLIS

1. Rustam — Abulqosim Firdavsiy «Shohnoma»sidagi qahramon, Eron fol'kloridagi mashhur obraz. O'rta va yaqin Sharq xalqlarida ham shuhrat qozongan. Rustam xalqparvar, Vatanni sevuvchi, mardlik va shijoatda bemisl pahlavondir. Uning nomi keyinchalik qahramonlik ramziga aylanib ketgan.

Rustamning dunyoga kelishi va unga ism qo'yilishi haqida Firdavsiy shunday hikoya qiladi: Zolning xotini Rudoba homilani g'oyat og'ir ko'taradi. Oy-kuni yaqinlashganda dard boshlanishi bilan hushidan ketadi. Sarosimaga tushgai Zol afsonaviy qush Simurg yordami bilan jarroh topib keladi. Jarroh onaning yonini kesib, bolani oladi. Hushiga kelgan Rudoba yonida g'oyat bo'lalik bolani ko'rib, xursan holda «Rustam!» deydi. Forsiyda bu so'z azobu darddak xalos bo'ldim, degan ma'noni anglatadi. Onaning og'zidan chiqqan ana shu birinchi so'zni o'g'ilga ism qilib qo'yadilar.

Navoiy bu yerda Husayn Boyqaroning muruvvatliligi va bahodirligini Rustamga qiyos qiladi.

2. Hotam — Abusafona Hotam ibni Abdulloh ibni Sa'di Toyi. Taxminan VI asr oxirlari VII asr avvallarida yashagan arab shoiri. Xalq orasida Xotamtay nomi bilan mashhur. Uning bizgacha yetib kelgan bir qancha she'rlarini to'plab, arab adibi va xattot Rizqulloh Hassun 1872 yilda Londonda nashr etdirgan. Hotam haqida Sharqda juda ko'p afsonalar va rivoyatlar, qissa va dostonlar mavjud. Xotam nomi Saxovat ramziga aylanib ketgan. Bu yerda Navoiy Husayn Boyqaroni ham shoirlikda, ham saxovatda Hotamga o'xshatadi.

3. «Nasabnoma» — Husayn Boyqaroning shajarasi, tarjimai holi haqidagi asar. Navoiy asar muallifining nomini keltirmaydi.

4. Iso — payg'ambarlardan biri. Laqabi Masih. Diniy afsonalarda Iso o'z nafasi bilan o'lganlarni tiriltirish, ularga jon bag'ishlash qobiliyatiga ega bo'lgan, deyiladi. Bu yerda shoir yor labi qarshisida obi hayot xijolatda ekanligi, nafasi Iso nafasidek jon bag'ishlovchi demoqchi bo'ladi.

5. Masiho — qarang: Iso, yuqoridagi izoh.

6. She'riy san'atda «tarjeh» bir narsani yoxud biror obrazni boshqa narsa yo obrazdan baland qo'yib ta'riflashni anglatadi. Bu baytda shoir o'z sevgilisi ko'zlarini nargis gulidan, og'zini g'unchadan afzal deb ta'riflaydi.

7. Nu'mon — arablardagi Toif shahri yaqinidagi daryoning nomi. Aftidan, shu yerlarda ungan lolaning rangi va undagi dog' ta'rifga loyiq bo'lsa kerak.

8. «Tajohil ul-orif» sheʼriy sanʼat boʻlib, lugʻaviy maʼnosi bilib bilmaslikka olishlikni anglatadi. Sheʼriyatda shoir iztirobli, hayajonli lahzalarda oʻzi oʻziga savol berib, javobda fikrlarini yanada teranlashtiradi, adoni taʼsirliroq qiladi. Bu baytda shoir yorning tabassumini gʻunchaning ochilishi emas, loladagi dogʻ emas uni mening koʻnglim qonatdi der ekan, ana shu sanʼatning bir koʻrinishini namoyon etadi.

9. Bu baytda Husayn Boyqaro sheʼr sanʼatidagi «talmeh» (lugʻ. maʼnosi: yashin chaqnashi, koʻz qirini bir narsaga dafʼatan qaratish demakdir)ni ishlatgan. Bu sanʼatda tarixiy shaxslar, voqia, qissa, afsonalarga va ulardagi personajlarga ishora qilmoqni anglatadi. Baytdagi Farhod va Majnunlar ana shunday qahramonlardandir.

10. Yaqiniy — qarang: ushbu kitob, 240-bet, 124-izoh.

11. Bu baytda ham «talmeh» sanʼati ishlatilgai. Vomiq — «Vomiq va Azro» nomida 20 dan ziyod dostonlar mavjud. Asli yunonga borib taqaluvchi bu turkum dostonlardan ilk namunalar VI asrlarda uchraydi XI asrda fors shoiri Unsuriy «Vomiq va Azro» nomli doston yaratgan. (Vomiqning maʼnosi doʻstlashuvchi, doʻsti borni anglatadi, Azro esa bokira maʼshuqa deganidir). Keyinchalik koʻp shoirlar shu nomda doston yaratganlar. Bu dostonlarning mazmunida farqlar oz boʻlib, faqat birida Vomiq Yaman shohining oʻgʻli, Azro Hijoz hokimining qizi, boshqasida esa turli mamlakatlar hukmronlarining farzandlari sifatida qalamga olinadi.

12. «Bu sheʼrning qofiyasidan soʻngra «atv vovin» kalimaning asl harfi oʻrnigʻa tutulib, gʻarib ixtiroʻ qilibdur» — «atv vovi» «va» bogʻlovchisini anglatadi. Baytda shoir «ey jaf o tigʻi, kel va majruh koʻksumni yor» deyish oʻrniga «va»ni yor soʻzidagi asosiy harflarga tutash yozgan. Navoiy buni ajoyib ixtiroʻ deb baholaydi. Navoiyning «Favoyid ul-kibar» devonida xuddi shunday sanʼat ishlatilgan gʻazal bor boʻlib, matlai shunday:

Ey sabo, ovvora koʻnglum istayu har yon boru,

Vodiyyu togʻu biyobonlarni bir-bir axtaru.

13. «Majolis» soʻngidagi bu «Xilvat» deb berilmish ikki lavha: Husayn Boyqaro huzurida oʻtadigan adabiy anjumanlar (Navoiy «Oliy majlis» deydi) haqida, ularda yangi sheʼrlar, badiiyat masalalari muhokama qilinishi haqida tasavvur yaratib beradi. Birinchi lavhada Navoiy Xusrav Dehlaviyning hindcha sheʼrlaridagi bir maʼno yomgʻir rishtasining nozik yorga madad boʻlganligi haqidagi Lutfiydan eshitgan hikoyat va unga eʼtiroz bildirgan Husayn Boyqaromana bu bayt esa eʼtiroz uygʻotmaydi, deb bir baytni keltiradi. Bu bayt Husayn Boyqaro devonidan topilmadi. Uning Navoiy ilk devonidagi bir gʻazal tarkibida mavjudligiga bizning eʼtiborimizni prof. H.Neʼmatov tortdi. Faqat «Majolis»da «devorgʻa» soʻzi devonda «devorda» tarzida yozilgan.

Ikkinchi lavhada esa hisorlik yosh shoir Qabuliy gʻazali bilan bogʻliq boʻlib, shoir

she'rida chiqmay qolgan bir baytni Navoiy yozib bergani va Husayn Boyqaro bu xolni darhol payqagani haqida so'z boradi. Bu lavha Husayn Boyqaro Navoiy she'riy uslubini naqadar puxta bilganligi, shuningdek, yosh iste'dodlarga marhamatli bo'lganligidan dalolat beradi.